

ΙΩ. Ν. ΞΗΡΟΤΥΡΗ

'Ομοτίμου καθηγητοῦ τῆς Κοινωνιολογίας
στὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης

**ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ
ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΩΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στήν έποχή μας έπιτελεῖται ένα γεγονός, τὸ δόποῖο ἐκτείνεται σὲ δλη τὴν ἀνθρωπότητα. Παρατηρεῖται δηλαδὴ μιὰ παγκόσμια ἀλλαγὴ καὶ μεταβολὴ σὲ δλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητας τῶν ἀνθρώπων. Κι αὐτὸ τὸ γεγονός εἶναι ἡ τεχνικὴ πρόδος. Μὲ τὴν τεχνικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ἡ δόποια βρίσκεται ἐν πορείᾳ πρὶν ἀπὸ διακόσια περίου χρόνια καὶ ἡ δόποια στὶς ἡμέρες μας ἔφτασε ὡς τὴν ἀκμή της, συντελεῖται μιὰ διάσταση ιστορικὴ μεταβολή. Ὁνομαστοὶ σύγχρονοι κοινωνιολόγοι¹ ἔχουν τὴν ἀντίληψη, πῶς ἀπὸ τότε ποὺ ἀναπτύχθηκε ἡ νέα τεχνική, ἀπὸ τότε ποὺ ἀρχισε ἡ πρώτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ἔχομε τέτοια κοινωνική, οἰκονομική, πολιτιστικὴ κλπ. ἀναστάτωση, δύμοια μὲ ἐκείνη ποὺ εἶχε ὁ ἀνθρωπός στὴν ἀρχὴ τῆς ιστορίας του, στὴν έποχὴ ποὺ οἱ πρωτόγονοι μετέβαιναν ἀπὸ τὴν νομαδικὴ ζωὴ καὶ κατάστασή τους στὴ γεωργικὴ καὶ μόνιμη κατοικία τους. Ἐποχὴ ποὺ βρίσκεται χιλιάδες χρόνια πίσω μας, φαινόμενο ἔξαιρετικὰ σπουδαῖο γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Σήμερα βρισκόμαστε σὲ πολλὰ πεδία τῆς ζωῆς μας σὲ μιὰ μεταβατικὴ έποχη. Γι' αὐτὸ καὶ παρατηροῦμε τοῦτο: παράλληλα μὲ οἰκονομικές, κοινωνικές καὶ πολιτιστικές καταστάσεις, οἱ δόποιες ἀνάγονται στὴν προτεχνικὴ έποχὴ καὶ ὑφίστανται ἀκόμη ὡς ὑπολείμματά της, προχωροῦν ἄλλες τοῦ νέου τεχνικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ πνεύματος, ποὺ δείχνουν τὸ μεταβατικὸ τῆς έποχῆς μας. Κάτι τὸ δόποῖο δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκρυσταλλωθῆ στὴ νέα μορφή του, ἀλλὰ καὶ κάτι ποὺ ἀκόμη ὑφίστανται μὲ τὴν παλιὰ μορφή του καὶ ἀντιδρᾶ στὸ νέο. Τέτοιες μεταβατικές έποχὲς εἶναι κάπως δύσκολες γιὰ τὸν ἀνθρώπισμό μας, ἀν δχι καὶ ἐπικίνδυνες.

Γιὰ πολλὰ σύγχρονα καὶ ἐπίκαιρα προβλήματα μᾶς λείπουν οἱ ἀποκρυσταλλωμένοι κανόνες ζωῆς, ποὺ ἔρχονται μὲ τὸ καινούριο, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ δὲ μᾶς ἐνισχύουν κανόνες παρωχημένης ζωῆς, γιατὶ δλο καὶ χαλαρώνονται ἡ καὶ ἀφανίζονται μέσα στὴν ἀδυναμία τους μὲ τὴ συνάντησή τους μὲ τὸ νέο πνεῦμα. "Ἐτσι δὲν εἶναι παράξενο ποὺ παρατηρεῖται στὶς ἡμέρες μας, δηλ. ἡ ἀμφιταλάντευση σὲ θέματα ἐνέργειας καὶ πράξεως, στά-

1. Fr. Dessauer, Streit um Technik, Freiburg i. B., 1959, σ. 183. Hans Freyer, Die Idee der Freiheit im technischen Zeitalter, Stuttgart 1958, σ. 185. A. Gehlen, Die Seele im technischen Zeitalter, Hamburg 1957, σ. 23. Martin Keilhacker, Pädagogische Orientierung im Zeitalter der Technik, Stuttgart 1958, σ. 7 κ.έ. Πρβλ. καὶ Ἰω. N. Σηροτόρη, Ἐπίκαιρα Κοινωνικὰ Προβλήματα, 1965, σ. 65-144: ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἐπίδρασή του ἐπάνω στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τοῦ ἴδιου, Βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, 1967.

σεώς μας και συμπεριφορᾶς μας ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων μας ἢ ἀπέναντι στὶς παλιές ἢ στὶς νέες μορφὲς ζωῆς. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀβεβαιότητα στάσεως και συμπεριφορᾶς μας εἶναι ἀπαραίτητος — τουλάχιστον αὐτὸς προτείνεται σήμερα — ἔνας παιδαγωγικὸς προσανατολισμός, ποὺ νὰ μὴν ἀγνοῇ τὰ δεδομένα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ και νὰ μὴ σβήνῃ ἀπὸ τὴν παράδοση ὅ,τι εἶναι δημιουργικό. "Ενας παιδαγωγικὸς προσανατολισμός, ποὺ νὰ ξέρῃ τί θὰ παραμερίσῃ ἀπὸ τὰ παλιὰ και τί θὰ δεχθῇ ἀπὸ τὸ νέο. Νὰ διακρίνη ποιὸ μέρος τοῦ καινούριου εἶναι ύγιες και ποιὸ μέρος τῆς παραδόσεως ἔχει πιὰ ἀποξηρανθῆ.

'Ανάμεσα στὰ πολλὰ ποὺ μᾶς παρουσιάζει ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς και τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα εἶναι και τὸ πρόβλημα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου και τοῦ περιηγητισμοῦ. Τὸ θέμα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου μὲ τὸ σημερινὸ νόημά του εἶναι τέλεια νέο φαινόμενο τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς, τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν. Πάντως τόσο ὁξεῖ παρουσιάσθηκε αὐτὸς τὸ φαινόμενο — ὅσο κι ἀν ἐμφανίσθηκε κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας — ὑστερα ἀπὸ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ὅπότε και ἀπόκτησε μεγάλη σημασία. 'Η κοινωνιολογία καταπιάσθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὰ προβλήματα τοῦ φαινομένου. Τὸ πρόβλημα, πέρα ἀπὸ τὴν κοινωνιολογικὴν ὑφὴ του, εἶναι και σοβαρὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα, γιὰ τὸ ὅποιο ἡ παιδαγωγικὴ γραμματεία δὲν ἀσχολήθηκε σχεδόν καθόλου ἢ μόνο παρεμπιπτόντως. Πάντως σήμερα ἀντιλαμβάνεται πιὰ κανένας, πώς κοντὰ στὴν παραγωγή, στὴ βιομηχανικὴ ἢ στὴν ἐν γένει ἐργασία ἐμφανίζεται τὸ πρόβλημα τόσο τῆς καλῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, ὅσο και τῆς ἀναπαύσεως. "Ενα πρόβλημα ποὺ παίρνει πολύμερη και πολύπλευρη ἕκταση, ἔνα φαινόμενο μὲ πολυπρόσωπη μορφὴ και ἐμφάνιση, ποὺ θεωρεῖται σήμερα σὰν ἔνα πολὺ σοβαρὸ ζήτημα, τὸ ὅποιο λένε ὅτι θὰ ἀποφασίσῃ στὸ μέλλον γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἀξίᾳ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ². 'Ο J. Maritain θεωρεῖ πώς τὸ πρόβλημα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου θὰ γίνη ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀποφασιστικά, γιὰ τὶς κοινωνίες τοῦ μέλλοντος, προβλήματα τοῦ κόσμου³. Γιὰ τὸν κοινωνιολόγο H. Schelsky «Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου και τῆς ἀναπαύσεως θὰ γίνη ἔνα ἀπὸ τὰ ονσιαστικὰ προβλήματα τῆς δομῆς τῶν μελλοντικῶν κοινωνιῶν, αὐτῶν ποὺ ηδὴ ἀρχισαν κάπως νὰ μᾶς ἔρχωνται»⁴.

'Η ἵκανότητα νὰ χρησιμοποιῇ κανένας τὶς διακοπές του κατὰ πετυχημένο και ἔξυπνο τρόπο, δηλαδὴ κατὰ τρόπο ποὺ νὰ ἀναλαμβάνῃ ἀπὸ τὸν πάσης μορφῆς κάματο, λέει ὁ B. Russel, «θὰ εἴναι γνώρισμα πολιτισμένης προσωπικότητας»⁵. "Ετσι φαίνεται πώς τὸ πρόβλημα τῶν διακοπῶν, δηλ. τοῦ ἐλευ-

2. G. Friedmann, Zukunft der Arbeit, 1953, σ. 302.

3. Erziehung am Scheidewege Berlin 1951, σ. 112.

4. H. Schelsky, Beruf und Freizeit als Erziehungsziele in den modernen Gesellschaften, σ. 236.

5. B. Russel, Eroberung des Glücks, Darmstadt 1951, σ. 180.

θέρου χρόνου, παίρνει πιὰ τὴ θέση ἐνὸς κεντρικοῦ προβλήματος μέσα στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες μας, ποὺ ἡ σοβαρότητά του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται σημαντική. Μερικοὶ σημερινοὶ κοινωνιολόγοι χαρακτηρίζουν ἥδη τὴ δομὴ τῆς κοινωνίας μας σὰν «κοινωνία τοῦ ἐλευθέρου χρόνου». «Οσο κι ἀν αὐτὸ μᾶς φαίνεται κάπως — τουλάχιστον σὲ μᾶς τοὺς ὑπὸ ἀνάπτυξη — σὰν παράξενο, ὡστόσο στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες γίνεται δεκτὸ χωρὶς καμιὰ ἔκπληξη».

Σ' αὐτὴ τὴν κοινωνία τοῦ «ἐλευθέρου χρόνου καὶ τῶν διακοπῶν» θὰ παίρνη βασικὴ καὶ κύρια θέση τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς στὴ χρησιμοποίηση τῶν διακοπῶν, τῆς ἀνανεώσεως τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀποτοξινώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν κόπο τῆς ἐργασίας. Μερικοὶ μάλιστα μιλοῦν σήμερα «γιὰ τὸν αἰώνα τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐλευθέρου χρόνου»⁶. Πάντως γιὰ κάθε νέα κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ κατάσταση πρέπει νὰ βρίσκεται καὶ νὰ πραγματοποιῆται ὁ κατάλληλος τρόπος ἀγωγῆς. Τὸ θέμα ἀπασχολεῖ τὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες ἀρκετὰ σοβαρά, δπως καὶ τὸ συναφὲς πρόβλημα τοῦ περιηγητισμοῦ, δηλαδὴ ὡς ἀνάπτυξη ἴκανοτήτων γιὰ τὴν καλύτερη χρήση του σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ πολυποίκιλα μορφωτικά, οἰκονομικά, κοινωνικά, ἡθικὰ καὶ λοιπὰ σχήματα, πρόσωπα καὶ μορφές ποὺ παρουσιάζει τὸ φαινόμενο στὶς ἡμέρες μας· αὐτὸ ποὺ πήρε μιὰ ἀνάπτυξη ποὺ δὲν εἶχε πάρει ποτὲ σὲ προηγούμενες τῆς προτεχνικῆς καὶ τῆς προβιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως ἐποχές.

Μὲ τὰ παρακάτω θὰ παρουσιάσωμε μερικὲς παρατηρήσεις μας σχετικὰ μὲ πλευρὲς καὶ δψεις τοῦ φαινομένου, τόσο τῶν διακοπῶν, δσο καὶ τοῦ περιηγητισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ τουρισμοῦ, δπως συνηθίζομε νὰ λέμε δταν μιλοῦμε γιὰ περιηγητισμό. Μορφές καὶ δψεις ποὺ δὲν τὶς προσέχομε στὸν τόπο μας τόσο, δσο πρέπει. Αὐτὲς βέβαια δὲν εἶναι μορφές ὑλικῆς ὑφῆς, στὴν ὅποια δώσαμε — κι ἔτσι ἔπρεπε — ἀρκετὴ σημασία, χωρὶς ὧστόσο νὰ ἔξαντλήσουμε τὶς ἀπαιτήσεις τῆς, παρὰ θὰ τονίσωμε μορφές καὶ δψεις ποὺ τουλάχιστον, ἀν δὲν προηγοῦνται σὰν ὑπόβαθρο τῶν ὑλικῶν μορφῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ συμπορεύωνται στὴν ἀνάπτυξή τους. Κι αὐτὲς κυρίως εἶναι ἡ δημιουργία στοὺς ἀνθρώπους μας τουριστικῆς συνειδήσεως καὶ τουριστικῆς ἀγωγῆς. Ἐν τούτοις καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τοῦ οἰκονομικοῦ πόρου, τὸν ὅποιο ἔγκλειει ὁ περιηγητισμός, θὰ στρέψουμε τὴν προσοχὴ μας πρὸς ἔνα κάπως ἀρκετὰ παραμελημένο σημεῖο τῆς χώρας μας, πρὸς τὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς, τὰ ὅποια προσφέρονται θαυμάσια, καὶ ἀπὸ κάθε ἀποψὴ, γιὰ διαμονὴ καὶ ἀνάπτυξη κατὰ τὶς διακοπές. Ἀλλὰ καὶ στὸ σῆμεῖο αὐτὸ πόλι θὰ ἔξετάσουμε κυρίως τὸ κοινωνικο-εκπαιδευτικὸ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ πεδίο. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν Ἑλληνικὴ κοινωνικὴ πραγματικότητα στὸ πεδίο τοῦ διακοπῶν, τοῦ ἐλευθέρου χρόνου καὶ τῆς καλῆς ἡ κακῆς χρήσεως του.

6. "Οπως ὁ M. Desfrinette, Neue Wege der Freizeitgestaltung, 1950, σ. 177.

ΔΙΑΚΟΠΕΣ

‘Η διακοπή τῆς ἐργασίας, ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ’ αὐτὴν γιὰ ἔνα ἀνάλογο χρονικὸ διάστημα γιὰ ἀνάπτωση, εἶναι μιὰ κατάκτηση ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας. Εἶναι μιὸς κατάκτηση τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν. Σὲ παλιὲς ἐποχές, τοῦ προτεχνικοῦ πολιτισμοῦ, δὲ συναντοῦμε τὸ φαινόμενο τῶν διακοπῶν καὶ τοῦ παραθερισμοῦ, τῶν ταξιδιῶν καὶ τῶν μετακινήσεων στὴ σημερινὴ μορφή του μὲ κανένα ἀπολύτως λόγο. ‘Ο χρόνος τῆς ἐργασίας διακοπτόταν ὡς ἀργία καὶ ἀνάπτωση ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς μόνο ἑορτές, οἱ ὅποιες ἦταν καὶ περισσότερες ἀπὸ σήμερα. Μὲ τὴν ὅλην καὶ προχωροῦσα βιομηχανικὴ ἐπανάσταση καὶ μὲ τὴν ὅλην καὶ ἀναπτυσσόμενη ἐκβιομηχάνιση τοῦ κόσμου ἔμειναν καὶ κρατιοῦνταν ὡς ἑορτὲς πιὰ οἱ σπουδαιότερες, τουλάχιστον στὸ χριστιανικὸ κόσμο: Χριστούγεννα, Πάσχα καὶ μερικὲς δύνομαστικὲς ἑορτές. Οἱ πρῶτες ὅχι στὴν ἔκταση ποὺ εἶχαν, οὔτε οἱ δεύτερες στὴν ἔνταση καὶ στὴν καθολικότητα ποὺ παρατηροῦνταν ἀλλοτε. ‘Ο χρόνος λοιπὸν τῶν ἑορτῶν θεωροῦνταν «χρόνος ἀναπάνσεως». ‘Ωστόσο ὅλοένα ἀνέβαινε καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ψυχικὴ ἐπιβάρυνση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὅποια προκαλοῦνταν τόσο ἀπὸ τὴν ὅλην καὶ αὐξάνουσα βιομηχανικὴ ἐργασία, ὅσο καὶ γενικότερα ἀπὸ κάθε εἰδος ἐργασίας, ποὺ ἔφθανε στὶς δεκαέξι ὥρες τὴν ἡμέρα. Δὲν ὑπῆρχαν νόμοι καὶ κανόνες γιὰ νὰ θέσουν ὅρια. Καὶ μόνο κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνα καὶ κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ δικοῦ μας, ὅπως ἀναφέραμε, ἀρχισαν νὰ προβάλλωνται ἀπὸ τὶς σοσιαλιστικὰ δργανωμένες ἐργατικὲς ἑνώσεις αἰτήματα γιὰ μείωση τῶν ὡρῶν ἐργασίας καὶ γιὰ χορήγηση ἀδειῶν διακοπῆς τῆς ἐργασίας.

‘Απὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας τὸ πρόβλημα τῶν διακοπῶν πέρασε ἀπὸ πολλὲς φάσεις ὃς τὶς ἡμέρες μας ποὺ ἔφτασε, ὅπως ἀναφέραμε, νὰ παίρνη μιὰ σοβαρὴ θέση μέσα στὰ προβλήματα τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, ποὺ ἀφοροῦν τὸν ἀνθρωπὸ, τὴν ἐργασία του καὶ τὴν ἀπόδοσή του. Πέρα δημοσίᾳ ἀπ’ αὐτὲς τὶς ἀπαιτήσεις, τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα καὶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς τῶν ἡμερῶν μας, ποὺ δὲν ἄφησε κανένα νεῦρο τοῦ ἀνθρώπου ἀνέγγιχτο ἀπὸ τὴν μετάγγισθή του, προκάλεσε σήμερα μιὰ τάση γιὰ κίνηση, γιὰ ἀνεξαρτησία καὶ ἐλευθερία, γιὰ ἀλλαγὴ σὲ τέτοιο βαθμό, ποὺ αὐτὴ ἡ τάση νὰ παίρνη μερικὲς φορὲς νευρωτικὴ μορφή· δηλαδὴ μιὰ τέτοια ἐπιθυμία γιὰ φυγή, γιὰ ἀλλαγή, ποὺ νὰ φτάνῃ ὡς τὴν ὅλοφάνερη νεύρωση, ἀρρώστια ἢ παρέκκλιση, μὲ ἀνυπολόγιστες γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ διαβρωτικές, ἀπὸ κάθε ἀποψή, ἐπιδράσεις, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶνται ἀπὸ ἀτομικῆς καὶ κυρίως κοινωνικῆς πλευρᾶς. ‘Ο σημερινὸς ἀνθρωπὸς κατέχεται ἀπὸ μιὰ εἰδικῆς μορφῆς ἀνησυχία καὶ ἀπὸ μιὰ τάση βιασύνης, ἡ ὅποια τὸν σπρώχνει διαρκῶς ἐδῶ κι ἐκεῖ.

‘Ο σύγχρονος ἀνθρωπὸς τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν κατέχεται ἀπὸ τὴν ἔντονη τάση γιὰ φυγή. Γι’ αὐτὸν καὶ μόλις φτάση ὁ καιρὸς τῶν διακοπῶν

Βιάζεται νὰ φύγη μακριά ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἐργασίας του. "Αν εἶναι δυνατὸν νὰ ταξιδεύσῃ κατὰ τὸν ἐλεύθερο χρόνο του ξένω καὶ ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας του. Κατέχεται ἀπὸ μιὰ ἔντονη τάση νὰ γνωρίσῃ ξένους τόπους, ὅπου ἐλπίζει νὰ τὸν περιμένῃ κάτι τὸ ίδιαίτερα φυλαγμένο γι' αὐτόν. Κοντὰ στὸν πόθῳ γιὰ τὴν ξένη τὸν ὥθει καὶ ἡ περιέργεια καὶ ἡ τάση νὰ ίκανοποιήσῃ ἐνδιαφέροντα, τὰ ὅποια ἔχει γιὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ ἄλλον κόσμο. Μὲ τὸν περιηγητισμὸ ἀποκτᾶ ὁ ἀνθρώπος γνώσεις καὶ πληροφορεῖται γιὰ πολλὰ ποὺ τοῦ ήταν ἄγνωστα. Γνωρίζει ήθη καὶ ἔθιμα λαῶν καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀποβάλλει προκαταλήψεις.

"Η τάση γιὰ περιηγητικὴ κίνηση, δηλαδὴ γιὰ ταξίδια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς χώρας, εἶναι ἔνα φαινόμενο σχεδὸν καθολικὸ σὲ ὅλες τὶς χῶρες, τάση ποὺ ἀπλωθῆκε σὲ ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις. Οἱ αἰτίες τῆς ἔντονης αὐτῆς ἀναπτύξεως εἶναι πολλές: πρῶτα ἡ ἀνάπτυξη τῆς συγκοινωνίας, ἔπειτα ἡ ἀνοδος τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς χῶρες τοῦ κόσμου, σὲ ὅλες μεγαλύτερη καὶ σὲ ὅλες μικρότερη. Κι ἀκόμη κάτι, ποὺ δὲ φαίνεται καὶ τόσο πολὺ, εἶναι ἡ ἐπίδραση τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ τεχνικοῦ πνεύματος ἐπάνω στὸν ἀνθρώπωπο τῶν ἡμερῶν μας. Τὸ πνεῦμα αὐτό, ποὺ διαποτίζει σήμερα τοὺς ἀνθρώπους, προκάλεσε σὲ πολλοὺς μιὰ τάση γιὰ ἀποδέσμευση, ὅπως ἀναφέραμε, μιὰ τάση γιὰ ταξίδια, γιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸν τόπο τῆς ἐργασίας, μιὰ ἐπιθυμία γιὰ φυγή, γιὰ ἀλλαγή, γιὰ ψυχαγωγία ἢ καὶ γιὰ γνωριμία μὲ ξένους λαούς, μὲ τὸ νέο καὶ τὸν παλιὸ πολιτισμὸ τους κλπ.

"Η ἔντονη τάση γιὰ περιήγηση, γιὰ τουρισμό, προκάλεσε τὴν ἀνάπτυξη ὅλων ἑκείνων τῶν προϋποθέσεων, οἱ ὅποιες ἀνταποκρίνονται στὶς ἀπαιτήσεις αὐτῆς τῆς τάξεως. "Ολες οἱ χῶρες προσπαθοῦν νὰ ἀναπτύξουν τὸν τουρισμὸ τους, τὴν τουριστικὴ κίνηση, γιατὶ ὁ τουρισμὸς εἶναι πηγὴ πλούτου.

Η ΧΩΡΑ ΜΑΣ

"Η χώρα μας, μὲ τὴν ὅμορφη μορφολογία καὶ τὸν ἔξαίρετο διαμελισμό της, τὴ φυσικὴ θέση της — βρέχεται κατὰ τὰ 2/3 τῶν πλευρῶν τῆς ἀπὸ θάλασσα — προσφέρεται ἔξαιρετικὰ γιὰ τουριστικὴ ἀνάπτυξη. "Εχει πολιτισμὸ τριῶν χιλιάδων χρόνων καὶ ἀριστουργήματα αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ βρίσκονται στὰ μουσεῖα μας. "Εχει ζπιο κλίμα, φῶς καὶ ἥλιο τὶς περισσότερες ἡμέρες τοῦ χρόνου. "Ενα διάφανο γαλάζιο ούρανὸ καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸν μιὰ ὅμορφη φύση μέσα σὲ χίλιες ἐναλλαγὲς χρωμάτων καὶ ἀποχρώσεων, ποὺ σὲ πολὺ λίγες χῶρες συναντᾶ κανένας. Μιὰ ἀτμόσφαιρα ὀλοκάθαρη, μεταξένια, κάτι ποὺ μερικὲς φορὲς φτάνει ὡς τὸ ὀνειρεμένο. Λαμπερά, ἀτλαζένια ἀκρογιάλια καὶ βουνά, ἐνδιαιτήματα τῶν μουσῶν καὶ κατοικίες τῶν θεῶν, παραμυθένια, μυθικά. Δὲν ἀρκοῦν ὡστόσο οἱ ὅμορφιες μιᾶς χώρας γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸν

έρχομό τῶν ξένων καὶ νὰ κινήσουν τὴν περιήγηση. Χρειάζονται καὶ μερικά ἄλλα, δχι μικρῆς σημασίας, ὥπως π.χ. καλὴ ὀργάνωση τῶν περιηγήσεων, καθαρὰ ξενοδοχεῖα, καλὸς ὁδικὸς δίκτυο, ἀνετη διαμονή, ἀλλὰ κυρίως ἀπαιτεῖται εὐγενῆς συμπεριφορά, εἰλικρινῆς στάση ἀπέναντι τῶν ξένων, προθυμία γιὰ ἔξυπηρέτηση. Προπαντὸς νὰ μὴν ἀφήνουμε ὑπόνοιες ὅτι ἔχομε τάση γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθοῦμε τὸν ξένον πρέπει νὰ τοῦ προσφέρουμε τὶς ὑπηρεσίες μας μὲ τὶς νόμιμες καὶ τρέχουσες ἀπαιτήσεις καὶ ποτὲ καὶ μὲ κανένα λόγο πέρα ἀπὸ τὰ καθορισμένα καὶ τὰ πρέποντα. Ἡ ὑπέρβαση αὐτῶν τῶν δρίων βλάπτει ἀνεπανόρθωτα τὴν σπουδαία αὐτὴν πηγὴν οἰκονομίας μας.

Δυστυχῶς κανένας ἄλλος δὲν μᾶς κάνει τόσο κακό, δὲ δυσφημίζει τόσο πολὺ τὴν τουριστική κίνησή μας, ὅσο ἐμεῖς οἱ ἰδιοὶ μὲ τὴν ἀπρεπη συμπεριφορά μας ἀπέναντι τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν, κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν κατὰ μὴ εἰλικρινῆ τρόπο στάση καὶ συμπεριφορά μας ἀπέναντι τους, ὅταν π.χ. ἐπιθυμοῦν νὰ ἀγοράσουν κάτι. "Ἐνα κάπως μεγάλο, δυστυχῶς, ποσοστὸ τῶν πωλητῶν μας θὰ τοὺς ἀπατήσῃ στὶς ἀγορὲς ἢ θὰ ζητήσῃ περισσότερα ἀπ' δσα ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ντόπιους, ἢ θὰ ζυγίσῃ «ξίκικα» ἢ θὰ κάνη — κάπως δχι καὶ ἀσυνήθιστο — καὶ τὰ δύο ?.

Εἶναι κάπως περίεργη ἡ νοοτροπία μας· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τάση ποὺ ἔχει γενικά ὁ ἄνθρωπος γιὰ πλεονεξία, ὁ "Ἐλληνας ἔχει καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ πολλὲς φορὲς αὐτὸ ἔρχεται στὴν πρώτη γραμμὴ καὶ μπροστὰ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, δηλαδὴ θεωρεῖ σὰν ἔξυπνάδα, πλεονέκτημα τῆς φυλῆς, νὰ πωλήσῃ στὸν πελάτη κάτι, πείθοντάς τον γιὰ ἴδιότητες καὶ ποιότητα ποὺ δὲν ἔχει τὸ εἶδος ποὺ

7. Ἡ περίπτωση εἶναι κλασσική. Τὰ δσα ἀναφέρει παρακάτω ὁ ἐπιστολογράφος εἶναι δυστυχῶς, μπορεῖ νὰ πῆ κανένας ἀδίσταχτα, ὁ κανόνας. "Πάρχουν χιλιάδες τέτοια παραδείγματα, κι ἔπειτα καμαρώνομε πῶς εἴμαστε ὁ πιὸ ἔξυπνος λαὸς τοῦ κόσμου. Δυστυχῶς εἶναι μεγάλη ἡ εὐήθεια ποὺ κλείνομε μέσα μας... «Κάθε χρόνο», γράφει ὁ ἐπιστολογράφος, «ώς γνωστόν, πολλοὶ "Ἐλληνες ἐξ Ἀμερικῆς ἔρχονται νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς δικούς τους. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ κάτι συγγενεῖς μας. Φθάνοντας λοιπὸν στὸ "Ἐλληνικὸ πῆδαν ταξὶ, γιὰ νὰ ἔρθουν στὸ σπίτι μας, κι ἔδειξαν τὴ διεύθυνση τοῦ σπιτιοῦ, δόδι κι ἀριθμό, γραμμένα καθαρὰ ἐλληνικὰ καὶ κατατοπιστικά. Τὴ διάβασε ὁ σωφὲρ καὶ τοὺς εἶπε πῶς θὰ τοὺς μεταφέρῃ ἀκριβῶς ἐκεῖ ποὺ θέλουν. 'Αφοῦ τοὺς ἔκανε βόλτες, στὸ τέλος τοὺς εἶπε· 'Ἄς πάμε τώρα καὶ ἔκει ποὺ λέτε σεῖς, μήπως εἶναι αὐτὸς ὁ δρόμος'. Καὶ νὰ ἡταν μόνο αὐτὸς; "Οταν ἔφτασαν στὴν Πάτρα, Θέλησαν ν' ἀγοράσουν παπούτσια, διότι τὰ βρῆκαν φτηνά. Δοκίμασαν δυὸς ζευγάρια καὶ δὲν τοὺς ταλαιπάζε τὸ νούμερο· ζήτησαν καὶ τρίτο ζευγάρι, διότε δὲ πάλληλος ἀντὶ νὰ τοὺς τὸ δώσῃ, τοὺς εἶπε: ··'Α! δὲν ἔχομε αὐτὸ ποὺ θέλετε· ἄντε στολβετε'·. Στὴν ἴδια πόλη ὁ ξενοδόχος σὲ ἐρώτησή τους σχετικὴ μὲ τὸ δωμάτιο, τοὺς ἀπάντησε μὲ ἔνα πολὺ ἀναιδῆ τρόπο, ··'ἄν σᾶς ἀρέσῃ, ἄν δὲ σᾶς ἀρέσῃ, φύγετε, πάτε ἄλλοσ'·. Καὶ τὸ τελευταῖο, στὸ δποῖο ἥμουν κι ἔγῳ παρόννι, συνεχίζει δὲ πιστολογράφος, ··'ή κοπέλα στὶς πληροφορίες τοῦ ἀεροδρομίου, διν καὶ ἡταν μόλις πρωΐ, σὲ ἐρώτησή τι ὥρα θὰ ἔθη τὸ ἀεροπλάνο, μᾶς ἀπάντησε μὲ ἔναν τρόπο ποὺ πραγματικὰ μᾶς ξάφνιασε, λές καὶ είχαμε θλιβερὰ προηγούμενα· (περιοδικὸ «Ἡ Γυναίκα», 12-25 Αύγουστου 1970, τεῦχ. 537).

πουλᾶ, ὅχι τόσο γι' αὐτὸν καθαυτὸν τὸ κέρδος, ὅσο γιὰ νὰ ἴκανοποιήσῃ τὴν ἰδέα ποὺ ἔχει, σ' αὐτοῦ τοῦ εἰδούς τὶς περιπτώσεις, γιὰ τὴν ἐξυπνάδα του, τὸ δαιμόνιό του, γιὰ τὴν ἴκανότητά του, γιὰ τὴν ὑπεροχή του, νὰ θεωρῇ ἢ νὰ πιάνῃ τὸν ἄλλον, ὅπως λέγει, χαίρεται καὶ καμαρώνει, «κορδόιδο».

Τί δὲ σοφίζόμαστε γιὰ νὰ τὰ κάνονυμε ὅλα φεύτικα καὶ κίβδηλα, κατώτερης ποιότητας; Ἐπαινοῦμε τὴν «κατεργαλιά», τὴν ὁποία ἔχομε δυστυχῶς ὀναγάγει σὲ ἴδαινυκὸ ἀγωγῆς. Χαιρόμαστε τὸν «έξυπνο», δηλ. τὸν «καταφερτζῆ», αὐτὸν ποὺ τὰ καταφέρνει εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Μ' αὐτὸν τὸ νόημα βέβαια δὲν μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ εὐσυνείδητη ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος κι ἀκόμη περισσότερο γιὰ συνείδηση εὐθύνης τοῦ κοινωνικοῦ ρόλου ποὺ ὁ καθένας μέσα στὴν κοινωνία μας ἔχει ἀναλάβει. «Ολες οἱ δραστηριότητές μας, κάθε ἔργασία ποὺ ἔκτελοῦμε, ὁποιαδήποτε κι ἀν εἰναι αὐτή, καλύπτει μιὰ κοινωνικὴ ἀνάγκη. Πῶς νὰ ὑπάρξῃ ἢ νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ συνείδηση τῆς εὐθύνης, τοῦ ρόλου ποὺ ἔχομε ἀναλάβει μέσα στὴν κοινωνία, ὅταν ἐπαινοῦμε τὴν «καπατοσούνη» καὶ θαυμάζουμε τὴν ἔντεχνη φευτιά, ὅταν ἡ τιμιότητα καὶ ἡ εὐσυνείδητη ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος θεωροῦνται σὰ μειονεκτήματα;

Θὰ πρέπη νὰ μάθουμε πῶς ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲ διαδραματίζεται μέσα σὲ ἔνα ἥθικὸ κενό, παρὰ πορεύεται ἢ πρέπει νὰ κινῆται ἐπάνω σὲ ἥθικες γραμμὲς καὶ μάλιστα μὲ πολλὴ προσοχή, ὥστε νὰ μὴ χάνῃ αὐτές τὶς βάσεις τῆς, γιατὶ πάντα παραμονεύει ὁ κίνδυνος, ποὺ μπορεῖ νὰ ξεπεταχθῇ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς. Δὲν μᾶς εἰναι συνειδητὸ τόσο, ὅσο πρέπει, πῶς ὅλοι ὅσοι λαβαίνουν μέρος στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ, ἀτομα καὶ ὁμάδες, εἰναι ἀνάγκη νὰ τείνουν σὲ μιὰ ἥθικὴ προσπάθεια αὐτοπειθαρχίας μὲ ἴδιαίτερο γνώρισμα τὴ δικαιοσύνη, τὴν κοινωνικὴ εὐθύνη, τὴν ἐμπιστοσύνη, τὴν καλοσύνη, τὴ συμπάθεια, τὴν εὐσυνείδησία, τὴν ἐντιμότητα κλπ. Ἡ οἰκονομία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲν εἰναι τόσο πεζὸς κόσμος, ὅπως νομίζομε, παρὰ ἀντλεῖ ἀπὸ ἥθικες ἀρχές, οἱ ὅποιες εἰναι πιὸ σπουδαῖες ἀπὸ τοὺς προστατευτικοὺς νόμους τῆς οἰκονομίας καὶ τὶς ἀγορανομικὲς διατάξεις⁸.

ΤΑ ΟΡΕΙΝΑ ΧΩΡΙΑ

‘Ο Ἑθνικὸς Ὀργανισμὸς Τουρισμοῦ καταβάλλει ὄντως πολλὲς προσπάθειες γιὰ ὅλα, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἐμφάνιση, τὴν ἀνετη διαμονὴ κλπ., περισσότερο βέβαια ἔξωτερικῆς ὑφῆς καὶ ἔξωτερικοῦ πολιτισμοῦ βιτρίνας, ἄλλὰ καὶ ἀνέσεως. Κάτι δύμως ποὺ δὲν καλλιεργοῦμε ἢ δὲν προσπαθοῦμε ὅσο θὰ ἐπρεπε εἰναι ὁ τουρισμὸς στὰ ὅρεινὰ χωριά μας. Ἡ χώρα μας εἰναι ὁρεινή.’ Εχει

8. Βλ. περισσότερα *Iω. N. Ξηροτύρη*, ‘Ἡθικὲς ἀρχές στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων, 1965 σ. 36 κ.έ.

όρεινούς τόπους ἔξαιρετικῆς δύμορφιᾶς καὶ κλίματος ἔηροῦ καὶ ἐκτάκτως ὑγιεινοῦ. Τὰ δρεινὰ χωριά μας εἶναι ίδεώδη γιὰ θερινὴ διαμονὴ ἀπὸ τὴν ἀποψῆν γείας, γαλήνης, ἡσυχίας καὶ ἡρεμίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος τοῦ κουρασμένου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας.

Τὰ δρεινὰ χωριά μας εἶναι ίδεώδης τόπος γιὰ νὰ περάσῃ κανένας τὶς διακοπές του, νὰ ἀναλάβῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ἐργασία του μὲ ἀνανεωμένο καὶ ἰσορροπημένο νευρικὸ σύστημα καὶ μὲ νέες δυνάμεις. 'Ο ὕπνος, αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ τῆς ὑγείας θεῖο δῶρο, γιὰ τὴν ἀνανέωση τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ καυσαέρια καὶ τὸ θόρυβο, μόνο στὰ δρεινὰ ἡσυχα μέρη μπορεῖ νὰ βρῇ τὸ ρυθμό του. Ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἰσορροπία τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὥρων τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ «ξύπνου» κατὰ τὸ εἰκοσιτετράωρο.

'Ο ἀνθρωπὸς τῶν μεγάλων πόλεων τῶν βιομηχανιῶν κοινωνιῶν κουράζεται σήμερα περισσότερο ἀπὸ ἄλλες ἐποχές. "Ἐνα μέσον γιὰ νὰ ξεκουρασθῇ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὶς δυνάμεις του εἶναι καὶ ὁ ὕπνος⁹. Αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀποφασιστικὸς ρυθμιστικὸς παράγοντας τῆς λειτουργίας τῆς ζωῆς. 'Η ἐπέμβασή του στὶς διαδικασίες τῆς ζωῆς εἶναι ὠφέλιμη καὶ θεραπευτική. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του ἔγκειται ὀπωσδήποτε στὴν ἔξουδετέρωση τοῦ καμάτου. "Τοτερα ἀπὸ μέρικες ὅρες καλοῦ ὕπνου αἰσθάνεται ὁ ἀνθρωπὸς ἕνα αἰσθημα ξεκουράσματος, φρεσκάδας καὶ ἀναγεννήσεως. 'Ο ἀνθρωπὸς εἶναι βέβαια ὁ ἴδιος καὶ στὸν ὕπνο καὶ στὸν «ξύπνο» του, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ διαφορετικός: ἡ αἰσθηση, ἡ σκέψη καὶ ἡ δραστηριότητα εἶναι κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου μειωμένες στὸ ἐλάχιστο. Αὐτὴ ἡ οἰκονομία στὶς κινήσεις τῆς ζωῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου ὀδήγησε νὰ διατυπωθῇ ὁ ξύπνος στὴν ιατρικὴ σὰν «ἔργοτροπισμός» καὶ ὁ ὕπνος σὰν «τροφοτροπισμός». 'Ο διαχωρισμὸς αὐτὸς τοῦ 'Ελβετοῦ φυσιολόγου W. R. Hess βασίζεται στὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πρώτη περίπτωση κυριαρχεῖ τὸ λεγόμενο συμπαθητικὸ νευρικὸ σύστημα μὲ τὶς στραμμένες σὲ δραστήρια διαμάχη μὲ τὸ περιβάλλον, ἐνέργειες, ἐνῶ στὴ δεύτερη τὸ λεγόμενο συμπαθητικὸ νευρικὸ σύστημα εἰσάγει στὸ σῶμα ἀναζωογονητικές διαδικασίες. Στὸν ὕπνο ὁ ἀνθρωπὸς μαζεύει δυνάμεις, ποὺ τὶς ξοδεύει ἀδιάκοπα στὸν ξύπνο.

Σήμερα τὸ πρόβλημα τοῦ ὕπνου παίζει ἕνα ἔξαιρετικὰ σπουδαῖο ρόλο στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, γιατὶ στοὺς ἀνθρώπους τῶν μεγάλων πόλεων ὁ ὕπνος ἐμποδίζεται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ ἀπὸ πολλὲς αἰτίες: ἀπὸ τοὺς ἔντονους ἐρεθισμοὺς τῶν θορύβων, τὴ μολυσμένη ἀτμόσφαιρα, τὸ ἀγγος τῆς ζωῆς, τὴν ἀγωνία κλπ. Οἱ διακοπὲς μας προσφέρονται γιὰ τὸ θεῖο αὐτὸ δῶρο, ἀν, δταν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐργασία μας, προσπαθήσουμε ν' ἀπαλλα-

9. Γιόζεφ Ράττνερ, Ψυχοσωματικὲς ἀρρώστιες, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 159 κ.έ. J. Rutenfranz, O. Graf, Gesundheit und Leistungsfähigkeit, 1960, σ. 137. K. Klinke, Der Schlaf in Leben des Menschen, in: Univ. JG, 1955, σ. 505. A. Jores, Gesunder ausgleich durch tätiges Erholung, in: M.I.F.Z. 1960, σ. 20.

γοῦμε ἀπὸ τὴν ἀγωνία, ἀπὸ τὶς ἔγνοιες, ἀν ἀφήσουμε πίσω μας ὅ, τι μᾶς ἐνοχλοῦσε. "Ολα δὲ μάς βοηθήσουν, ἀν δὲν ἐκλέξουμε τὸ κατάλληλο μέρος διαμονῆς κατὰ τὶς διακοπές μας. Καὶ τὸ πιὸ κατάλληλο μέρος γιὰ τὴν ἀνάπταυση αὐτὴ εἶναι, δπως τὸ τονίσαμε, ἡ δρεινή μας ὑπαίθρος, ἐκεῖ ποὺ βασιλεύει ἡ ἥσυχία, ἡ γαλήνη, τὸ πράσινο, ποὺ ἀναπαύει τὸ μάτι καὶ καταπραύνει τὸ ταλαιπωρημένο νευρικό μας σύστημα.

"Ασφαλῶς ὅλ' αὐτὰ μόνα τους δὲν ἀρκοῦν, γιὰ νὰ μᾶς προκαλέσουν τὸν υπνο. "Ανθρώποι, οἱ ἀποῖοι δὲ βρίσκουν γενικὰ ἥσυχία στὴν καθημερινή τους ζωή, θὰ πρέπη νὰ προσπαθήσουν ν' ἀποβάλουν τὶς καθημερινὲς φροντίδες τους, ώστε νὰ μπορέσουν νὰ ύποβοηθήσουν ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ νὰ ἀνακτήσουν δυνάμεις μὲ τὸν ἀδιατάρακτο υπνο. Νὰ προσπαθήσουν νὰ προσαρμοσθοῦν καὶ ν' ἀποτινάξουν ἀπὸ πάνω τους τὴ μεμψιμοιρία καὶ τὸ ἀνικανοπόλετο ἡ τὴν ἀπαίτηση γιὰ ὅ, τι εἶναι ἀδύνατο. Νὰ ἔχουν μάτια γιὰ τὴν δμορφιὰ τῆς φύσεως καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ δημιουργοῦν ἀνθρώπινες σχέσεις.

Μόνο στὰ δρεινὰ καὶ ἀπομακρυσμένα μέρη ἀπὸ τὸ θόρυβο, τὴν τύρβη, τὰ καυσαέρια καὶ τὶς χίλιες ἄλλες ἐνοχλήσεις μπορεῖ νὰ δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ μελετήσῃ ὁ ἀνθρώπος τὰ προβλήματά του καὶ νὰ ἴσορροπήσῃ ψυχικὰ καὶ πνευματικά. "Ο σημερινὸς ἀνθρώπος δύσκολα βρίσκει τὸν καιρὸ νὰ σκεφθῇ μέσα στὶς πολυτόρυθμες πόλεις μας ἡ μέσα σὲ ἄλλα κέντρα παραθερισμοῦ, ἔξισου πολυτάραχα μὲ τὶς πόλεις μας. Τὸν καταδίώκει ἡ καθημερινὴ ζωὴ μὲ τὶς διαρκεῖς καὶ μόνιμες σκοτωῦρες της. Μόνο στὸ δρεινὸ χωριό, στὸ βουνό, μπορεῖ κανένας νὰ ἀποσυρθῇ σὲ μέρος ἡρεμοῦ, ἥσυχο, σχετικὰ ἐρημικὸ καὶ νὰ σκεφθῇ, νὰ συγκεντρωθῇ. Σ' ὅλες τὶς θρησκείες ἀναφέρεται ἡ «ἀποχώρηση», ἀκριβῶς διότι πλουτίζει τὸν ἀνθρώπο ψυχικά¹⁰.

Μιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση δργάνωσε ἐπάνω στὸ βουνὸ ἕνα χωριὸ διακοπῶν γιὰ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ἔξασφαλίσῃ ἕνα μίνιμουμ ἀπομόνωσεως¹¹. "Ενα χωριὸ ὅπου ὑπάρχει — δπως ὑπάρχει σὲ ὅλα τὰ χωριά μας — ἕνα τηλέφωνο, γιὰ νὰ μὴν αἰσθάνωνται τὸν ἔαυτό τους τέλεια ἀπομονωμένο, ὅχι δὲ μάς καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν. Τὸ ἀποτέλεσμα σὲ πνευματικὴ συγ-

10. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ ζήσῃ σαράντα ἡμέρες στὴν ἔρημο.

11. Οἱ ἀνθρώποι τῶν μεγάλων πόλεων, ποὺ κινοῦνται ἀνάμεσα στὸ πλῆθος καὶ στὴν ὁχλοβοή, παραπονοῦνται ὅτι δὲν μποροῦν νὰ μείνουν μόνοι, πὼς δὲν βρίσκουν καιρὸ γιὰ ἀπαραίτητη ἑσωτερικὴ συγκέντρωση. Τὸ κακὸ στὶς αἰτιάσεις τους εἶναι πὼς τὸ κλίμα τῆς πόλεως, τῶν βιομηχανικῶν κέντρων δὲν κάνει τοὺς ἀνθρώπους ψυχικὰ ἰκανούς νὰ μένουν μόνοι τους καὶ νὰ αὔτοσυγκεντρώνωνται. Αἰσθάνονται τὴν προστακτικὴ ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσουν τὰ γήπεδα, τὸν κινηματογράφο, τὴν ταβέρνα, τὸ χορευτικὸ κέντρο, ὅχι γιατὶ στὸ βάθος ἔχουν τόσο τὴν ἐπιθυμία νὰ ἴδουν ἕνα δρισμένο φίλμ ἢ νὰ πιοῦν ἢ νὰ χορέψουν, παρὰ ἀπλῶς ἐπειδὴ ἡ ζωὴ ἔξω ἀπὸ τὸ θόρυβο, τὸ πλῆθος, τὴ μάζα καὶ τὴν ὁχλοβοή τοὺς εἶναι ἀνυπόφορη. Εἶναι νὰ συμπτωνῆς τὸ σημερινὸ ἀνθρώπο γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ μόνος. (Περισσότερα Ἰω. Ν. Ξηροτόρη, Magna civitas, magna solitudo, Μεγάλη Πολιτεία, Μεγάλη μοναξία, 1970, σ. 16).

κέντρωση, σὲ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ξεκούραση ἡταν ἔξαιρετικό. Ὡς ἀπόδοση τῆς ἐργασίας τους ὑστερα ἀπὸ τὶς διακοπὲς ὑπῆρξε πάρα πολὺ ἀνεβασμένη ποιοτικὰ καὶ ποσοτικά.

Τὸ δρεινὸν καὶ βουνίσιο χωριό, στὸ δποῖο θὰ παραθερίσουμε, θὰ πρέπη κατ' ἀρχὴν νὰ βρίσκεται σὲ εὐχάριστο σημεῖο καὶ σὲ καλὴ τοποθεσία ἀπὸ κλιματολογικῆς πλευρᾶς. Νὰ ἔχῃ θέα καὶ νὰ ἀναπταύεται τὸ μάτι ἐπάνω στὸ πράσινο, στὸ ἔλατο, στὴν ὁξαὶ ἢ στὸ πεῦκο. Νὰ μπορῇς ἔτσι νὰ μιλᾶς μὲ τὴ φύση καὶ τὰ βουνά καὶ ν' ἀγναντεύῃς, ν' ἀγναντεύῃς... Νὰ σωρεύῃς μέσα σου εἰκόνες δόμορφιας τοῦ δάσους, τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν ποὺ εἶναι χιλιοτραγουδημένα, τῶν πηγῶν κι ὅλου τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πλούτου τῆς ποικιλόμορφης πανίδας καὶ χλωρίδας τοῦ τόπου μας, τῶν βουνῶν μας¹².

Πάντως δὲν εἶναι τόσο εὔκολο, ὅσο φανταζόμαστε, τὸ πρόβλημα τῶν διακοπῶν καὶ τῆς θερινῆς διαμονῆς μας. Ἔχει μεγάλη σημασία νὰ μπορῇ κανένας νὰ ισορροπῇ τὸ συσχετισμὸν μεταξὺ διακοπῶν καὶ ἐργασίας. Οἱ ἀνθρώποι βέβαια ποὺ ἐργάζονται ἐντατικὰ ὅλο τὸ χρόνο καὶ ίδιαίτερα ἔκεινοι ποὺ βρίσκονται συνεχῶς κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ παίρνουν γρήγορα σημαντικές ἀποφάσεις, πρέπει νὰ ξεκουράζωνται πολὺ περισσότερο

12. Ἐπειδὴ προσωπικὰ βιώματα — γιατὶ γεννήθηκα κι ἔζησα στὰ χρόνια τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας μου σὲ ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὑγιεινά, ἀγναντερά, δόμορφα, ὀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ φτωχά, χωριά, μέσα σὲ πλούσια δασικὴ φύση, μέσα στὰ ἔλατα κι ἐπάνω στὰ βουνά, χωρὶς νὰ διακόψω στὴν ὑστερινὴ ζωὴ μου ποτὲ τὴν ἐπαφή μου μὲ τὴν ὑπαίθρῳ, τὰ ἐνδιαφέροντά της καὶ τοὺς κατοίκους της· πάντα ἀδιάπτωτη ἢ ἀγάπτη μου πρός αὐτὴν καὶ κυρίως τὴν ὄρεινὴ ὑπαίθρῳ, ὅσο καὶ πρός τοὺς κατοίκους της — ἔβγαια λοιπὸν τὸ συμπέρασμα, πώς, ὅποιος γεννήθηκε στὴν πόλη καὶ πέρασε τὰ παιδικὰ καὶ τὰ ἐφηβικὰ χρόνια του μέσα στὰ καυσαέρια, στὸ θύρυσο καὶ στὰ τσιμέντα, μέσα στοὺς ὄγκους τῶν πολυκατοικιῶν, ἔχει a priori χάσει τὰ πενήντα τοῖς ἑκατὸν ἀπὸ τὴν ποίηση τῆς ζωῆς του. Ἔχει βέβαια καὶ ἡ ζωὴ τὴν ποίησή της...

Τί νὰ νοιώσης κάτω ἀπὸ τὴν πνυγερὴ πίεση τῆς ἀτμόσφαιρας τῶν μεγάλων πόλεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διὰ τοὺς ἀποκτᾶ κανένας τὴν ψυχολογία τοῦ πολιορκημένου, τοῦ αἰγμαλώτου μέσα στὰ τείχη, κάτι ποὺ μᾶς θυμίζει τοὺς στέχους τοῦ ποιητῆ:

Χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδὼ,
μεγάλα κι ὑψηλὰ γύρω μου ἔκτισαν τείχη
καὶ κάθομαι καὶ ἀπελπίζομαι τώρα ἐδῶ.
"Άλλο δὲν σκέπτομαι τὸν νοῦν μου τρώγει αὐτὴ ἢ τύχη,
διότι πράγματα πολλὰ ἔξω νὰ κάμω είχον.
"Α, ὅταν ἔκτιζαν τὰ τείχη, πᾶς νὰ μὴν προσέξω;
"Ομως δὲν ἤκουνσα ποτὲ κρότον κτιστῶν ἢ ἤχον.
'Ανεπαισθήτως μ' ἔκλεισαν ἀπὸ τὸν κόσμον ἔξω.

(K. Καβάφη, «Τὰ τείχη»)

Ο ἀνθρώπος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὶς μεγαλουπόλεις του θὰ ἀποφασίσῃ ἐγκαίρως δραγεις νὰ μὴν ὑψώνη τὰ τείχη γύρω του, γιὰς νὰ μὴν καταλήξῃ στὸν πνυγμό του ἢ στὴν τρομακτικὴ πτώση του ἀπὸ τὴν ἔξεδρα τοῦ διαστήματος;

ἀπ' ὅσο πραγματικὰ τὸ καταφέροντον. Συνήθως κατορθώνουν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐντάσεως στὶς διακοπές τους. Πολλοὶ ὅμως δὲν ξέρουν πῶς νὰ ξεκουρασθοῦν, γι' αὐτὸ καὶ γυρίζουν συνήθως ἀπ' αὐτές, ἀπὸ τὴν ἀδειὰ τους, κατακουρασμένοι, δῆλο. σὲ πολὺ χειρότερη κατάσταση ἀπὸ ἐκείνη στὴν δοπία βρίσκονταν πρὶν φύγουν, χάνοντας ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἀσκοπα τὶς λίγες πολύτιμες ἔβδομάδες τῶν διακοπῶν τους. Κανένας δὲ λαβαίνει ὑπόψη του, ὅταν ἀποφασίζῃ τὴν ἐκλογὴ τοῦ τόπου τοῦ παραθερισμοῦ του, τὶς στοιχειώδεις ἀπαιτήσεις τῆς βιολογίας, τοὺς φυσικοὺς νόμους ποὺ βρίσκονται σὲ στενὴ συνάρτηση μὲ τοὺς κλιματολογικοὺς καὶ φυσιολογικοὺς ρυθμοὺς ἢ μὲ τὴν ὑγρομετρικὴ κατάσταση τοῦ ἀέρα, παρὰ συνήθως ἄλλοι παράγοντες δρίζουν τὴν ἐκλογὴ τῆς θερινῆς διαμονῆς μας, ἐπουσιώδεις καὶ μερικὲς φορὲς καὶ ἐπιζήμιοι στὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπό μας, ποὺ θεωρητικὰ εἶναι νὰ πετύχουμε τὴν ἀνάπτασή μας, νὰ ξεκουρασθοῦμε, νὰ ἐπουλώσουμε ὅ,τι ἔχει κάπως ἀπὸ τὴν συνεχῇ ἐργασία μας πληγῇ, νὰ ἐπαναφέρουμε τὴν ἴσταρροπία σὲ ταραχμένες ἀπὸ ἐκνευρισμούς, ποὺ μᾶς προκαλεῖ ἢ καθημερινὴ τριβή, ψυχικὲς καταστάσεις μας, ν' ἀποκαταστήσουμε στὴ φυσιολογικὴ κατάστασή του ὅ,τι ἔχει ταραχθῆ καὶ ἀποκλίνει.

Ο ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΜΟΣ

Διστυχῶς δὲν ἔχομε σαφῆ γνώση τῆς ἐννοίας διακοπὴ ἢ διακοπές. Διακοπὴ σημαίνει διακόπτω τὴν ἐργασία μου, μὲ σκοπὸ νὰ ξεκουρασθῶ, νὰ ἀνακτήσω τὶς δυνάμεις ποὺ ἔχω χάσει, ώστε νὰ γυρίσω μὲ τὸ τέλος τῶν διακοπῶν μου πάλι πίσω στὴν ἐργασία μου ἀνανεωμένος, μὲ νέες δυνάμεις. Γιὰ νὰ πετύχω ὅμως αὐτό, ὅπως ἀναφέραμε, πρέπει νὰ ξέρω νὰ ξεκουρασθῶ, νὰ διαλέξω μὲ νόημα καὶ σκοπὸ τὸν τόπο τοῦ παραθερισμοῦ μου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ "Ελληνας οἰκογενειάρχης συναντᾶ ἀρκετὲς δυσκολίες, ὅταν ὁ ἰδιος ἔχῃ σαφῆ ἀντίληψη τῆς ἐννοίας διακοπὴ τῆς ἐργασίας. "Αν τύχῃ νὰ ἔχῃ μεγάλα παιδιά, δηλαδὴ ἀπὸ δώδεκα χρόνων καὶ ἀνω, συνήθως αὐτὰ κανονίζουν τὸν τόπο τῶν διακοπῶν, ποὺ φυσικὰ δὲ θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐπιβάλλεται γιὰ νὰ ξεκουρασθῇ ὁ ἐργαζόμενος πατέρας. "Αν εἴναι νέα, ἢ κάπως νέα, ἢ μακρά, κι αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ συνήθως τὴν ἐννοία τῶν διακοπῶν μὲ τὸ οὐσιαστικό τους νόημα καὶ νὰ προτιμήσῃ ἔνα ἥσυχο, ἥρεμο, μακριὰ ἀπὸ τὰ καυσαέρια τόπο παραθερισμοῦ, παρὰ «θὰ ζητήσῃ κι αὐτὴ κοσμικό, κυρίως θαλάσσιο, θέρετρο, λίγη πίστα, ἔνα τραπέζι μὲ πράσινη τσόχα»¹³ ἢ «λίγο κλάμπ γιὰ νὰ... κονδα-

13. Κι ἀν ἔχῃ περάσει τὸ Μαλέα, «πάλι θὰ ζητήσῃ τὸ κοιμ-καντζίδικο». Ή χαρτοπαιξία στὶς πόλεις μας κατάντησε ἡ πιὸ ἀπλωμένη κοινωνικο-κοσμικὴ ἀπασχόληση, μιὰ συνήθεια ἀπλωμένη πιὸ πολὺ στὶς γυναικεῖς καὶ φυσικά σ' αὐτές ποὺ δὲν ἔχουν νὰ κάνουν τίποτε καὶ πλήττουν ἀπὸ ἀνία. Είναι ἔξαιρεση ὅσες ἀπ' αὐτές δὲν παίζουν δυὸ καὶ τρεῖς

σθῆ». Εἶναι δύντως θλιβερὸ τὸ φαινόμενο τῆς Ἐλληνίδας σὲ δ, τι ἀφορᾶ στὸ θέμα μας νὰ μὴ μπορῇ νὰ σκεφθῇ σωστά, παρὰ ἀποκαρδιώνεται κανένας ἀπὸ τὴν ἀντίληψή της καὶ τὴ στάση της ἀπέναντι στὴ ζωὴ ἢ ἀπέναντι στὸν κουρασμένο ἄντρα της. "Οταν τύχη καὶ ἐπικρατήσῃ — κάπως σπάνια — ἡ γνώμη τοῦ κουρασμένου συζύγου, γιὰ νὰ πᾶν νὰ παραθερίσουν σὲ κάπως μοναχικό, ἥρεμο καὶ ἥσυχο, μὲ καθαρὸ ἀέρα ὁρεινὸ χωριό, μέσα στὴν πρασινάδα καὶ στὴν ὁμορφιὰ τοῦ βουνοῦ, δὲν ἔχει μάτια γιὰ τὴν ὁμορφιὰ καὶ σκέψη γιὰ τὴν ἥσυχία καὶ τὴν ἡρεμία, παρὰ τὴν ἀκοῦτε διαρκῶς νὰ παραπονιέται καὶ νὰ λέη σὲ διάφορες «βαριασόνες»: «Μ' ἔφερες ἐδῶ καὶ μ' ἔκλεισες», «Ἄλλη φορὰ δὲ θὰ σ' ἀκούσω, νὰ ἔρθω νὰ θαφτῶ ἐδῶ μέσα». Καὶ λοιπὰ παράλογα, δσο καὶ ἀνόητα, ποὺ κρατοῦν δλη τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ δυσαρμονικὰ ἡλεκτρισμένη¹⁴. Καὶ νὰ τὰ λεγε μόνο καμιὰ ποὺ τέλος πάντων «ἀπὸ πάππου πρὸς πάππον» γύριζε ἡ οἰκογένειά της ἀπὸ εὐρωπαϊκὴ λουτρόπολη σὲ λουτρόπολη, ἢ ἀπ' τὸ ἔνα κοσμικὸ κέντρο στὸ ἄλλο, ἢ καμιὰ ποὺ ἀπὸ μικρὴ ἐπιτέλους ἔστω κακῶς τὴ συνήθισαν οἱ γονεῖς της σὲ τέτοιου εἰδούς κέντρα, θὰ ἔβρισκε καφορὲς τὴν ἑβδομάδα.

Στὴ χώρα μας ἀν δὲν παιζῆς χαρτιὰ θεωρεῖσαι κοινωνικὰ καθυστερημένιος. Τί νὰ κάνουμε, σοῦ λένε, «πῶς νὰ σκοτώσουμε τὴν ὥρα;». «Πενία σκέψεως, ἔνδεια λόγου», «Ἐσωτερικὴ μοναξίᾳ καὶ ἀνία ὡθεῖ τὸν ἀνθρώπο τῆς μεγάλης πόλεως στὸ χαρτόν». Ποῦ πᾶς τὴν ἀνία σου; Δὲν τὴ θεραπεύεις μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, παρὰ τὴν αὐξάνεις, τὴ μεγαλώνεις. Κάτι ποὺ μᾶς θυμίζει τὸν ποιητή:

Γιὰ ἔνοντς τόπους ἔκεινήσαμε γιὰ συννεφιασμένους οὐρανούς,
ἄσπρα χωριὰ φεύγοντα μπροστά μας,
ἄσπρα καμπαναριά κάνονται στὶς τοῦφες τῶν δένδρων.
Οἱ φάρκες γέμισαν φόδα — στὸν κάμπο χάνεται ὁ φαλμὸς τῆς καμπάνας.
Ποῦ πᾶς τὴν ἀνία σου..., τοῦτα τὰ λουλούδια τῶν χωραφιῶν
θὰ φυτρώσουν στοὺς γκρεμοὺς τῆς μοναξιᾶς σου, στὴν ἄβυσσο
τῆς ἀνίας σου γιὰ νὰ τρυγᾶς μέσα στὸ ἀνώνυμο πλῆθος, στὸ στροβίλο
τῶν μεγάλων πόλεων, στὴν ὁχλοβοή τους. Ποῦ πᾶς τὴν ἀνία σου;

(Ζαχαρία Παπαντωνίου, «Πεζοὶ ρυθμοί»)

14. Δυστυχῶς κάθε ἡμέρα διαπιστώνει κανένας μὲ εὔκολα τὸ πόσοι άνθρωποι, πόσοι νέοι καὶ νέες δὲν εἶναι καθόλου προετοιμασμένοι, ἀλλὰ οὔτε καὶ προϊδεασμένοι, οὔτε καὶ στοιχειωδὲς ψυχικὰ ὥριμοι γιὰ τὴ σπουδαία αὐτὴ ἀποστολὴ τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς δημιουργίας οἰκογένειας. 'Απὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ διαπιστώνει ἐπίσης κανένας εὔκολα πόσο λείπει ἡ συναίσθηση τῆς εὐθύνης σ' ἔκεινους ποὺ βρίσκονται πιὰ μέσα στὸ γάμο καὶ στὶς σοβαρὲς ἀπαιτήσεις του, ποὺ τὶς ἀγνοοῦν ἢ δὲν τὶς ὑποπτεύονται καθόλου. Κι ὅμως δοι καὶ δλες αὐτὲς φρόντισουν ἡ φροντίζουν δπωσδήποτε νὰ ἔχουν κάποιες γνώσεις καὶ νὰ ἀναπτύξουν κάποιες δεξιότητες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ τους. Γιὰ τὸ γάμο δμως καὶ τὰ τόσο μεγάλα προβλήματα του δὲ διδασκόμεθα ἀπολύτως τίποτε.

Τὰ Σχολεῖα μας — ἀνώτατα, ἀνώτερα καὶ κατώτερα — εἶναι δμοιρα καὶ τῆς πιὸ στοιχειώδους καὶ ὑποτυπώδους ἀκόμη διαπαιδαγωγήσεως τῶν νέων μας στὸ σπουδαῖο αὐτὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, ποὺ ἀπὸ τὴν καλὴ λύση του ἔξαρτάται γενικὰ ἡ εύτυχία τῆς ζωῆς. Περισσότερα γιὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ κοινωνικὸ πρόβλημα βλ. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Προβλήματα καὶ ἀντιθέσεις στὸ γάμο, 1961, σ. 3-178.

νένας κάτι, ὡστε νὰ ἔριχνε τὸ κακὸ ἐπάνω στὴ συνήθεια ἢ στὴν κακὴ ἀγωγὴ, ἀλλὰ αὐτὰ τ' ἀκοῦς περισσότερο καὶ ἀδιάκοπα ἀπὸ γυναικες ποὺ μόλις πρὶν ἀπὸ πέντε ἥ δέκα χρόνια ἀφησαν τὸ χωριὸ καὶ πῆγαν στὴν Ἀθήνα γιὰ ἐργασία, τ' ἀκοῦς καὶ ἀπὸ γυναικες κάθε κοινωνικῆς τάξεως καὶ πτυχιακῆς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως¹⁵ ἀκόμη, κατὰ τρόπο ποὺ μπαίνεις σὲ σκέψη γιὰ τὴ στάθμη τῆς Ἐλληνίδας, γιὰ τὴν κάπως ἐπιπόλαια καὶ ἐλαφρή της νὰ ποῦμε σκέψη, γιὰ τὴν ἀπερισκεψία της. Πῶς νὰ γυρίσῃ κανένας μ' αὐτὸ τὸ νόημα ἔκοντας στὴ δουλειά του; Δὲ γενικεύω, ὀστόσο τὸ φαινόμενο δὲ μένει δυστυχῶς στὴ μονομέρειά του.

Η ΔΙΑΦΩΤΙΣΗ

Εἶναι ἀνάγκη νὰ διαφωτίσουμε τὸν ἀστικὸ πληθυσμό μας ὑπεύθυνα γιὰ τὶς ὡφέλειες ποὺ προσπορίζει στὴν ὑγεία γενικὰ τῶν ἀνθρώπων, οἱ δόποιοι ἐργάζονται στὶς πυκνοκατοικημένες πόλεις μας μὲ τόσα ἄλλα καταστρεπτικὰ γιὰ τὴν ὑγεία, π.χ. θορύβους, καυσαέρια, ἀναθυμιάσεις κλπ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ προσπαθήσουμε νὰ δημιουργήσουμε συνθῆκες καὶ προϋποθέσεις, ποὺ νὰ προσελκύουν παραθεριστὰς ἀπὸ τὶς πόλεις μας στὰ ὁρεινὰ χωριά μας. Τὸ μέτρο αὐτὸ θὰ συμβάλη, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, πολὺ στὴν ἀνάσχεση τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τῆς ἐρημώσεως τῆς ὁρεινῆς ὑπαίθρου χώρας μας. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς γίνη συνειδητό, ὅτι ὁ παραθερισμὸς στὰ ὁρεινὰ χωριά μας μὲ τὴν ἀπόλυτη ἡσυχία — τῆς ὁποίας ἔχομε ἀνυπολόγιστα μεγάλη ἀνάγκη σήμερα μὲ τὶς συνθῆκες ἐργασίας καὶ ζωῆς ποὺ ἐπικρατοῦν στὶς πόλεις —, τὴ δροσιά, τὸν καθαρὸ ἀέρα καὶ τόσα φυσικὰ προσόντα, ποὺ δὲν τὰ βρίσκει κανένας πουθενὰ ἄλλοι παρὰ στὰ βουνάσια χωριά μας¹⁶.

15. 'Ο ἀνθρωπὸς τῶν μεγάλων πόλεων δὲ συνομιλεῖ καὶ, τὸ χειρότερο, ἔχασε τὴν ἰκανότητα γιὰ πνευματικὴ ἀνταλλαγὴ σκέψεων, ίδεāν, κάτι ποὺ ἐπέδρασε δύσμενῶς στὸν ψυχικὸ κόσμο του, τοῦ ἔφερε κάποια ἀνωμαλία, τέτοια ποὺ ν' ἀποφεύγη νὰ ἀναζητῇ συνομιλητὴ καὶ νὰ αἰσθάνεται τὸν ἔαυτό του περισσότερο εὐχαριστημένο μέσα στὴν αὐταπάτη τῆς συναναστροφῆς του μέσα στὸ πλῆθος, στὴ μάζα. Πρβλ. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Magna civitas κλπ., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 18.

16. 'Ο ἀνθρωπὸς τῶν πόλεων εἶναι ἀπομονωμένος ἀπὸ τὴ φύση, κάτι βέβαια ποὺ εἶναι δεδομένο τόσο ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ του, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ μορφολογία τῶν πόλεων καὶ τὴν τοποθέτηση τους. 'Ο ἀνθρωπὸς τῶν πόλεων, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἀνθρωπὸ τῆς ὑπαίθρου, μόλις παίρνει εἰδῆση τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους. "Ἐχει χάσει τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεώς του ἀπὸ τὴ φύση, ποὺ εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου, ἀλλὰ ἔχει ξεχάσει καὶ τὴν εὐλογία τῆς καὶ τὴ χαρά της. 'Η ξεθεμελιωμένη ἀπὸ τὴ φύση ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τῶν μεγάλων πόλεων ἔχει χάσει τὴν ἡσυχία της, τὴν ἡρεμία της, μιὰ ἡρεμία καὶ ἡσυχία ποὺ μπορεῖ νὰ τὴν συναντήσῃ κανένας μόνο στὴν ὑπαίθρῳ μόνο μέσα στὴ φύση, ἐκεῖ ποὺ μπορεῖ νὰ διδαχθῇ πολλὰ ἀπὸ τὸν κόσμο της. Εἶναι φοβερὸ ἔκομμενός ἀπὸ τὴ θεία σιγαλιά καὶ ἡσυχία τῆς φύσεως, ἀπὸ τὸ μαγικὸ καὶ μυστικιστικὸ στοιχεῖο της ἥ

"Ερευνες οι δόποις ἔγιναν πρὸ διετίας στὶς Η.Π.Α. ἀπόδειξαν ὅτι ἀν καὶ στὸν ἀέρα τοῦ βουνοῦ τὸ δέξιγόνο εἶναι λιγότερο ἀπ' ὅ,τι στὰ πεδινά, ὡστόσο ἀπλώνει περισσότερο μέσα στοὺς ἴστοὺς τοῦ σώματός μας, δέξιγονώνει τοὺς ἴστοὺς μας περισσότερο ἀπ' ὅσο τὸ δέξιγόνο τοῦ κάμπου, τῶν πόλεων κατέ.

«*Ἔλιναι ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο, γράφει ἔνας ψυχοθεραπευτής, ψυχολόγος πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς*¹⁷, «νὰ πείσῃς τοὺς ἀνθρώπους τῶν πόλεων νὰ περνοῦν τουλάχιστον τὴν καλοκαιρινή τους ἄδεια, ποὺ δίδεται σήμερα σὲ δλοὺς τοὺς ἐργαζομένους, στὰ ὁρεινὰ χωριά, φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐκνευρίζουσα καὶ πυρετώδη κίνηση καὶ ζωὴ τῆς μεγάλης πόλεως. Δυστυχῶς μιὰ τέτοια ζωὴ ἔχει γίνει πιὰ συνήθεια στὸς κατοίκους τῶν πόλεων, τουλάχιστον στοὺς πολλοὺς, ποὺ δὲν εἶναι ἵκανοι νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν, ἔστω καὶ γιὰ λίγες ἑβδομάδες. Ὁμοιάζονταν μὲ ἐκείνους τοὺς νευρωτικούς, οἱ δόποιοι συνηθίζονταν πιὰ στὶς νευρωτικὲς συγκρούσεις, στὴ νεύρωσή τους, καὶ ἀντιτίθενται κατὰ ἀσύνειδο τρόπο στὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὴν ἀρρώστια τους. Τόσο δὲν ἐννοοῦμε νὰ ἐγκαταλείψουμε τὸν θόρυβο καὶ τὰ ἄλλα δηλητήρια τῶν πυκνοκατοικημένων πόλεών μας, ποὺ πιστεύομε, ὅτι ἀν ἀλλάξονται, ἀν περάσουμε τὶς διακοπές μας σὲ πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ μας ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ, θὰ ξεκονρασθοῦμε. Ὁστόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ψυχικῆς ὑγείας ἔνα τέτοιο εἶδος διακοπῶν δὲν ὠφελεῖ σχεδόν, παρὰ ἐλάχιστα ἢ καθόλου. Σ» αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν διακοπῶν, ποὺ τὶς περνοῦμε σὲ πολυσύχναστες λοντροπόλεις ἢ ἄλλες τοῦ ἐξωτερικοῦ σὲ μεγάλα καὶ πολυτελῆ ξενοδοχεῖα κατέ. τὸ λόγο δὲν τὸν ἔχει ἢ ἀνάγκη τῆς ψυχικῆς ὑγείας μας, ἄλλα δ σνομπισμὸς καὶ ἡ μόδα. Ἐνῶ ἡ κάτω ἀπὸ μιὰ σκηνὴ διαμονή μας στὴν ἐξοχῇ, δόπον καὶ θὰ περνούσαμε τὶς διακοπές, θὰ ἥταν ἀσύγκριτα, ἀπὸ κάθε ἀποψη, καλύτερη, ἀναπαντικότερη, παρὰ μέσα στὴν κίνηση, τὰ καυσαέρια, τὸ θόρυβο, τὶς ἀναθυμιάσεις κατέ. καὶ τῶν πιὸ καλῶν ξενοδοχείων τῆς Ριβιέρας, τῶν ἐλβετικῶν πόλεων, τῆς Ἰσπανίας κατέ. Θὰ πρέπη δῆμως νὰ τονίσουμε», συνεχίζει, «ὅτι αὐτὸι ποὺ στήνονται ἀντίσκηνα καὶ σκηνὲς δὲν πρέπει νὰ πηγαίνουν στὶς παραλίες ποὺ εἶναι πολυσύχναστες, παρὰ νὰ διασκορπίζωνται στὰ ποιὸ ἥσυχα μέρη τῆς ὑπαίθρου, κι αὐτὰ εἶναι τὰ ὁρεινὰ χωριά, τὰ βοννὰ ποὺ εἶναι τόσο ἥρεμα καὶ ἐπιδροῦν τεράστια εὐεργετικὰ ἐπάνω στὸ νευρικό μας σύστημα.

«Οταν κανένας ἐπισκέπτεται τὶς παραλιακὲς θερινὲς διαμονὲς τῆς Μεσογείου, τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὁκεανοῦ καὶ τὰ διάφορα camping, παρατηρεῖ μιὰ θαυμάσια ὀργάνωση. Εἶναι ἐφοδιασμένα μὲ ὅλα τὰ μέσα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ μας, ἄλλα σύγχρονα παρατηρεῖ κανένας καὶ ἔνα θόρυβο, μιὰ σύγχυση, ἔνα ἀτελείωτο πέρα δῶθε, ἔνα διαφορῆ ἐκκωφαντικὸ θόρυβο ἀπὸ κραυγάζοντα ραδιόφωνα, ποὺ ἔτσι θὰ ἥταν καλύτερα νὰ ἔμενε σπίτι τον. Γιὰ νὰ μᾶς προσφέτην ποληση καὶ τὴν παιδικὴ ἀφέλεια τῆς. Πρβλ. 'Ιω. Ν. Σηροτύρη, Magna civitas, κτλ., σ. 20.

17. Ignace Lepp, Psychohygiène, 1958, σ. 1951 κ.έ.

ροννοὶ διακοπὲς ἔνα θετικὸ ἀποτέλεσμα, ἀσχετα ἀν τὶς περνᾶ κανένας σὲ ξενοδοχεῖα ἥ σὲ σκηνή, γιὰ νὰ μᾶς ξεκουράσσουν πραγματικά, δὲν πρέπει νὰ τὶς περνοῦμε στὸν ὕδιο τόπο. Εἶναι πολὺ ὠφέλιμο νὰ περνᾶ κανένας τὶς διακοπὲς σ' ἔνα δρεινὸ χωριατόσπιτο, ποὺ τοῦ λείποντον ὅλες οἱ εὐκολίες, παρὰ νὰ τὶς περνᾶ σὲ πολυσύχναστες παραλίες, μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ μας, μὲ ὅλα τὰ *comfort*. Στὸ βονnίσιο σπίτι βρίσκει περισσότερη ξεκουράση.

Δὲ θέλονμε βέβαια ν' ἀποδοκιμάσουμε τὰ ταξίδια τῶν τουριστῶν. Εἶναι κι αὐτὰ καλά, πλούσια σὲ ἐντυπώσεις καὶ δημιουργοῦν μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν τόπων καὶ τοῦ ἀέρα κάποια ξεκούραση, χαλάρωση τῆς ἐντάσεως. Φαίνεται κι αὐτὰ γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων νὰ ἔγιναν ἀναπόφευκτη ἀνάγκη. Ὡστόσο ἔπρεπε μόνο ἔνα μικρὸ μέρος τῆς ἀδείας τον νὰ ξοδεύῃ κανένας σὲ ταξίδια καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἐξοχῇ, στὸ βούνο, στὸ ἥσυχο, τὸ ἥρεμο, μακριὰ ἀπὸ τὸ θόρυβο.

Δυστυχῶς εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχοντι σπίτια παραθερισμοῦ στὰ βουνά. Ὡστόσο θὰ ἔπρεπε νὰ γίνη μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια ἀπ' ὅσους μποροῦν, νὰ κτίσουν καὶ οἱ διάφορες ἐργατικές, ὑπαλληλικὲς αλπ. ὁργανώσεις, νὰ φροντίσουν νὰ περιποιηθοῦν τὰ ἐγκαταλειμμένα σπίτια τῶν ὀρεινῶν μας χωριῶν καὶ νὰ περνοῦν τὰ μέλη τους τὶς καλοκαιρινὲς διακοπές».

Τὰ ὀρεινὰ χωριὰ τῆς χώρας μας δυστυχῶς εἶναι ἀδικημένα. Προσπαθοῦμε νὰ ἀναπτύξουμε τὸν τουρισμό μας στὰ παραλιακὰ πολυσύχναστα κέντρα. Ἐκεῖ στρέφονται οἱ ἐπιχειρήσεις, ποὺ καταβάλλουν κάθε προσπάθεια νὰ δημιουργῆται στὸ κοινὸ τῶν πόλεων ἡ ἐντύπωση διτὶ ἡ θάλασσα εἶναι πανάκεια ὅλων τῶν ἐνοχλήσεων. Κανένας δὲ διανοεῖται νὰ ἀμφισβητήσῃ διτὶ ἡ διαμονή μας στὰ παραλιακὰ μέρη τῆς χώρας δὲ θὰ ἐπιδροῦσε κατευναστικὰ στὸ ταλαιπωρημένο νευρικό μας σύστημα, ἀν κυριαρχοῦσε σ' αὐτὰ ἡ ἥσυχία, ἡ ἡρεμία, ἡ ἔλλειψη θορύβου αλπ. Ὡστόσο δικαὶα διαφωτισμένος κόσμος τῶν πόλεων μας δὲν προτιμᾶ αὐτά, παρὰ ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ θαλάσσια μέρη, ποὺ ἔχουν θόρυβο, κίνηση, ξενύχτι, χαρτιά καὶ ἄλλα μερικὰ πράγματα τοῦ σεξουαλικοῦ κύκλου καὶ τῶν εὐκαιριῶν τῆς προσελκύσεως τοῦ ἄλλου φύλου, τῆς ἐπιδεξεως καὶ λοιπῶν συναφῶν, ποὺ δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὴν ξεκούραση, τὴν ἀνάπτυξη. Τουναντίον εἶναι περισσότερο κουραστικὰ ἀπὸ τὴν ἐργασία, τὴν ὅποια ἀφήσαμε μὲ τὴν ἀδεία μας, ποὺ τὴν διακόψαμε, γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε, νὰ ἀναλάβουμε, γιὰ νὰ γυρίσουμε πίσω μὲ ζωηράδα καὶ φρεσκάδα.

“Αν ἀναπτύξουμε τὴν τουριστικὴ κίνηση στὰ ὀρεινὰ χωριά μας, τὸ τουριστικὸ πνεῦμα καὶ τὴν τουριστικὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῶν ὀρεινῶν τῆς ὑπαίθρου μας, δὲ θὰ ὑπάρχῃ λόγος νὰ ξενιτεύωνται, τουλάχιστον ἀρκετοί, ἡ νὰ ἀφήνουν τὸ χωριό τους καὶ νὰ φεύγουν γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ νὰ γίνωνται οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν ὀρεινῶν γραφικῶν χωριῶν θυρωροί¹⁸.

18. *Iw. N. Ξηροτύρη, 'Επικαιρα Κοινωνικὰ Προβλήματα: Κεφάλαιο: «Ἡ φυγὴ ἀπὸ*

Παράλληλα μὲ τὶς φροντίδες ποὺ δείχνομε γιὰ τὶς παραλίες μας, ἀς προσέχαμε καὶ λίγο τὸ βουνό. Αὐτὸ δὲν προσφέρεται μόνο γιὰ τὸ καλοκαίρι, παρὰ καὶ γιὰ τὸ χειμερινὸ σπόρι, δηλαδὴ τὸ χειμερινὸ τουρισμό. Ἀρκεῖ νὰ δίναμε κάποια προσοχὴ γιὰ ξενῶνες, ξενίες καὶ ξενοδοχεῖα κλπ. Ἐκεῖνο ποὺ ἀκοῦμε πῶς «ἔχουμε τὴ θάλασσα καὶ πῶς αὐτὴ τραβᾶ τὸν κόσμο καὶ γι' αὐτὸ καὶ δὲ φροντίζουμε γιὰ τὸ βουνόσιο τουρισμό μας» δὲν εὔσταθεῖ, γιατὶ κι ἀλλοῦ ἔχουν μαγευτικὰ σὰν τὰ δικά μας ἀκρογιάλια, ὡστόσο ἔχουν ἀναπτύξει τὸ χειμερινὸ τουρισμὸ στὰ βουνὰ κατὰ ἐξαίρετο τρόπο¹⁹. Καμιὰ φροντίδα ἀλλὰ καὶ καμιὰ παρότρυνση ἡ διαφωτιστικὴ παρακίνηση. Ἀντίθετα παρουσιάζονται οἱ ὠφέλειες τῆς θάλασσας κατὰ ὑπερβολικὸ τρόπο καὶ ἀποσιωπᾶται ὀλωσδιόλου ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Δὲν εἶναι ποὺ μᾶς λείπουν οἱ δρόμοι, δὲν εἶναι ποὺ λείπει ἡ κάπως ὑποφερτὴ κατοικία, τὰ στοιχειώδη μέσα — ἀν καὶ σήμερα εἶναι ἐλάχιστα τὰ χωριά ποὺ δὲν ἔχουν συγκοινωνία καὶ λίγα ποὺ δὲν ἔχουν ἡλεκτρικὸ φῶς —, παρὰ λείπει ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τῶν ὅμορφων ὁρεινῶν χωριῶν μας ἡ ἀντίληψη τοῦ πόρου αὐτοῦ τῆς ζωῆς τους. Τοὺς λείπει φυσικὰ ἡ τουριστικὴ συνείδηση, αὐτὴ ἡ ὁποία ὄριζει καὶ ὀδηγεῖ τὴ στάση μας ἀπέναντι τοῦ ξένου, τοῦ παραθεριστοῦ. Δὲν ἔχει γίνει καν συνειδήτο στοὺς ἀνθρώπους τῶν ὁρεινῶν χωριῶν μας, ὅτι μὲ τὸν καλὰ καλλιεργημένο τουρισμὸ μας μπορεῖ νὰ αὐξηθῇ τὸ ἀγροτικὸ εἰσόδημά τους σημαντικά.

Γενικότερα ὥστόσο καὶ στὶς πόλεις μας μὲ τοὺς πλούσιους ἀρχαιολογικοὺς θησαυρούς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα, τὰ ἀρχαῖα μας, καὶ τὰ μουσεῖα μὲ τοὺς πολύτιμους θησαυρούς τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἔχομε οἱ πολλοὶ μας τουριστικὴ συνείδηση καὶ συνεπῶς καὶ τὴν ἀνάλογη συμπεριφορὰ καὶ στάση ἀπέναντι τῶν ξένων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἴμαστε, νομίζω, μυωπικοὶ καὶ δὲν κάνομε καμιὰ διαφωτιση στὸ κοινὸ καὶ δὲν τιμωροῦμε παραδειγματικὰ ἐκείνους ποὺ μὲ τὸν τρόπο τους καὶ κυρίως μὲ τὴν ἀπερίσκεπτη στάση τους προσπαθοῦν π.χ. νὰ πωλήσουν στὸν ξένο, στὸν παραθεριστή, ἀκριβώτερα ἀπὸ τὸ νόμιμο καὶ τὸ πρέπον, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, πράγμα θανάσιμο γιὰ τὴν διαφή-

τὴν ὕπαιθρο, τὸ φαινόμενο, τὰ αἴτια, οἱ συνέπειες, τὰ μέτρα ποὺ πρέπει νὰ λάβουμε», σ. 147-216.

19. Ποτὲ δὲ βλέπετε νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ θέμα τοῦ ὁρεινοῦ τουρισμοῦ μας. Καμιὰ ζήτηση, γιατὶ μᾶς ἔχει ἀπορροφήσει ἡ θάλασσα. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τὰ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ χρονογραφήματα τοῦ Π. Παλαιολόγου στὸ «Βῆμα». Μιὰ συνηγορία καὶ ὑπόδειξη τῆς σημασίας ἀπὸ τουριστικὴ ἀποψή τοῦ ὁρεινοῦ πλούτου μας. «Φωνὴ βιῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ».

μιση τοῦ τόπου μας, μὲ ἀποτέλεσμα ὅχι μόνο νὰ μὴ ξανάρθῃ αὐτὸς ποὺ τὸν ἀπατήσαμε, παρὰ νὰ εἶναι ζωντανὴ προπαγάνδα ἐναντίον τῆς χώρας μας, τοῦ λαοῦ μας, μὲ πολύπλευρες ὅλες ἐπιπτώσεις σοβαρῆς σημασίας.

Δυστυχῶς δὲν ξέρει κανένας πῶς καὶ ἀπὸ ποιὰ αἰτίᾳ θεωροῦμε τοὺς ὅλους ὅχι καὶ τόσο ἔξυπνους, ὃσο νομίζομε τὸν ἑαυτό μας, ποὺ κάνει μὲ εὔκολία τὴν ἀπάτη. Ἀκριβῶς ἐδῶ βρίσκεται ἡ πλάνη μας, ὅλα δυστυχῶς καὶ ἡ ἀνοησία μας, ποὺ καταπολεμᾶ τὸ ἀτομικὸ καὶ τὸ ὅμαδικό συμφέρον μας νὰ νομίζουμε τὸν ἑαυτό μας τόσο πιὸ ἔξυπνο, ὥστε νὰ παίρνουμε ἀπὸ τὸν ξένο περισσότερα ἀπὸ τὰ καθιερωμένα ἢ νὰ τοῦ δίνουμε κατώτερη ποιότητα, ἐνῶ πληρώνει ἀνώτερη. Τὸ ἵδιο συμβαίνει καὶ στὰ χωριά μας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν πόλεων, τοὺς λίγους ποὺ τυχαίνει νὰ τραποῦν καμιὰ φορὰ πρὸς τὰ Βουνά, δηλαδὴ πρὸς τὰ χωριά, γιὰ νὰ παραθερίσουν. Ἐπειδὴ λείπει ἡ τουριστικὴ συνείδηση στοὺς κατοίκους καὶ ἐπειδὴ δὲν κατανόησαν τὴν σημασία τοῦ τουρισμοῦ σὰν πηγὴ πλούτου καὶ αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος μέσα σὲ λογικὰ πλαίσια, σὲ πλαίσια μὲ προοπτική, παίρνουν ἡ ζητοῦν τόσα πολλὰ γιὰ τὸ ἔνα ἢ τὸ ὅλο εῖδος ποὺ θὰ πουλήσουν στὸν παραθεριστή, εἶδος ποὺ παράγει τὸ χωριό, δσα θὰ ἔδινε κανένας π.χ. στὴν Ἀθήνα. Τόσο μένουν οἱ ἀνθρώποι ἀδιαφότιστοι, ὥστε νὰ κατέχωνται ἀπὸ μιὰ ἀνόητη ἀπληστία, νὰ βλέπουν τὸν ξένο, δηλαδὴ τὸν παραθεριστή, σὰν κάτι ποὺ πρέπει νὰ ἐκμεταλλευθοῦν, κατὰ τρόπο ποὺ προκαλεῖ πολλές φορὲς τὴν ἀγανάκτηση. Ἐπειτα πάλι παρατηρεῖ κανένας ὅτι, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ φέρωνται εὐγενικὰ καὶ νὰ δείχνουν προθυμία γιὰ ἔξυπηρέτηση τοῦ παραθεριστή, τουναντίον τὸν ξένο τὸν βλέπουν κάπως ἐχθρικὰ καὶ αὐτὸ ἀπὸ λόγους τέλεια ἀδικαιολόγητους. Ἡ ἀδικαιολόγητη αὐτὴ στάση πρὸς τὸν παραθεριστή δείχνει πολύπλευρη ἔλλειψη καλλιέργειας. Δυστυχῶς δὲν κάνομε σχεδὸν ἢ σχεδὸν τίποτε γιὰ νὰ καλλιεργήσουμε στὸ λαό μας τὴν τουριστικὴ συνείδηση. Καλὰ εἶναι, δπως τονίσαμε, τὰ ξενοδοχεῖα ποὺ κάνει ὁ Ὁργανισμὸς Τουρισμοῦ, δπως ἐπίσης καλὰ εἶναι καὶ ὅλα τὰ ὅλα μέτρα ποὺ λαμβάνει καὶ τὰ ὅποια πρέπει νὰ λάβῃ καὶ γιὰ τὸν ὄρεινὸ τουρισμό. Ἀν δημιουργούσαμε μιὰ τουριστικὴ ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς ἀτμόσφαιρα, θὰ εἴχαμε καλὰ ἀποτελέσματα. Κι αὐτὸ ποὺ ζητοῦμε, δηλαδὴ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τουριστικῆς συνείδησεως, αὐτῆς ποὺ δρίζει τὴν καλὴ συμπεριφορά, τὴν ἀνθρώπινη στάση, τὴν εὐγενικὴ προθυμία γιὰ ἔξυπηρέτηση, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὸ πρέπον ἀπέναντι τοῦ ξένου, μποροῦμε μὲ προσπάθεια διαφωτίσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ μας νὰ τὸ πετύχουμε, γιατὶ κατ’ ἀρχὴν καὶ στὸ βάθος ὁ "Ελληνας ἀπὸ παλιὰ καὶ ὀρχαῖα χρόνια ἀγαπᾷ τὸν ξένο καὶ θέλει νὰ τὸν περιποιηθῇ, ὅλα εἶναι ἀνάγκη νὰ τοῦ ὑποδειχθοῦν μερικὰ πράγματα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἀνθρώπινη ὑποχρέωση καὶ πραγματικὸ συμφέρον συμπορεύονται. "Ο, τι πρέπει νὰ κερδίση μὲ τὴν προσφορά του στὸν παραθεριστή, στὸν τουρίστα, νὰ τὸ κερδίζῃ, ὅλα παράλληλα νὰ μὴ λησμονῇ τὴν καλὴ καὶ εὐγενικὴ στάση ἀπέναντι του.

Είναι περίεργη ή ἀντίφασή μας. 'Ενω εἴμαστε ἀπὸ τὴν φύση μας, ώς λαός, φιλόξενοι, ἐνῷ ἔχει γεννηθῆ πρῶτα ἀπὸ δόλο τὸν κόσμο σὲ τούτη τὴν χώρα ὁ ξένιος Δίας, ὁ προστάτης τοῦ ξένου, φαίνεται νὰ μπερδεύῃ μερικὲς φορὲς καὶ σὲ μερικοὺς τομεῖς ὁ Κερδῶνς 'Ερμῆς τὰ πράγματα καὶ περισσότερο ἵσως, κατὰ τὴν γνώμη μου, ὁ πολύμητις 'Οδυσσεύς. "Οπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἡδονιζόμαστε στὸ νὰ ὑπερκεράσουμε τὸν ἄλλο σὲ «ἔξηπνάδα» καὶ «καπατοσούνη». Πάντως ἡ φιλοξενία ἔχει στὸν τόπο μας τὶς ρίζες της βαθιὰ ριγμένες. Εἶναι ἔμφυτη καὶ παραδοσιακὴ ἡ τάση τοῦ φιλοξενεῖν. Θεῖκὴ ἀρετὴ καὶ ἄγιος ὁ θεσμὸς αὐτοῦ τοῦ εἰδούς τῆς κοινωνικότητας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, ὅσο κανένας ἄλλος.

'Η φιλοξενία στὶς πόλεις χαλαρώθηκε ώς θεσμός, ἀλλὰ στὴν ὕπαιθρο, καὶ πιὸ πολὺ στὴν ὁρεινὴ ὕπαιθρο χώρα μας, μένει ἀμείωτη ἡ διάθεση. Τὸ πιὸ σπουδαῖο χαρακτηριστικὸ τῆς κοινωνικότητας αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ εἶναι ποὺ ὁ ἀνθρωπὸς τῆς ὕπαιθρου ἀπευθύνεται, ὡθούμενος ἀπὸ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ διάθεση ἀνθρωπιᾶς καὶ κοινωνικότητας, ὅχι μόνο στὸ γνωστὸ ἢ στὸ φίλο νὰ τὸν φιλοξενήσῃ, ἀλλὰ καὶ στὸν περαστικό, στὸν παντάξενο καὶ ἄγνωστο ἀνθρωπο. Χιλιοτραγουδημένη εἶναι αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ ἀρετὴ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ὕπαιθρου χώρας μας. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκφράσεις τῆς κοινωνικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου μαρτυροῦν τὴν βαθειὰ καὶ καλλιεργημένη κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώπου τῆς χώρας μας, μιὰ κοινωνικὴ στὸν τομέα αὐτὸ καλλιέργεια, ποὺ δείχνει τὴ συνέχειά μας ἀπὸ τὸν πανάρχαιο ἐλληνικὸ πολιτισμὸ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Μιὰ κοινωνικότητα ποὺ ἡμερώνει πολλὲς φορὲς ἐνάντιες καὶ ἀντίθετες τάσεις. "Ετοι ἔχομε ἀρκετὰ εύνοϊκὰ σημεῖα, ἀπὸ τὰ δόποια μποροῦμε νὰ ξεκινήσουμε γιὰ νὰ καλλιεργήσουμε καὶ νὰ ἀναπτύξουμε τὴν τουριστικὴ συνείδηση. Καὶ τὸ πιὸ βασικὸ καὶ σπουδαῖο σημεῖο ἀφετηρίας μας εἶναι ἡ τάση ποὺ ἔχομε γιὰ φιλοξενία.

Κι αὐτὴ τὴν τουριστικὴ συνείδηση τὴν ἔχομε πετύχει σὲ λίγα σὲ ἐλάχιστα πολυσύχναστα ἀπὸ ξένους καὶ δικούς μας τουριστικὰ κέντρα μας. "Ενα ἀπ' αὐτὰ ἀναφέρω, σὰν ὑπόδειγμα, ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ μελέτη, τοὺς Δελφούς. Τοὺς ἐπισκέπτομαι δῶδεκα χρόνια χωρὶς διακοπή, μὲ ὅμαδικὲς ἐκδρομές σπουδαστῶν, καὶ καταλύομε κατὰ προτίμηση σὲ σπίτια. Κάθε φορά, τόσο οἱ σπουδασταί, δόσο κι ἐγώ, κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονή μας, καὶ κυρίως δταν βρισκόμασταν στὰ καταλύματά μας, στὶς σχέσεις μας μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μᾶς ἐνοικίαζαν τὰ δωμάτια καὶ ἀπὸ τὴ στάση τους ἀπέναντί μας εἴχαμε τὸ συναίσθημα, πώς δὲν ἥμασταν ξένοι μ' αὐτούς, ἀλλὰ δτι εἴμαστε μαχρινοὶ συγγενεῖς, ξενιτεμένοι πολλὰ χρόνια καὶ δτι τώρα γυρίζαμε πίσω κοντά τους, γιὰ νὰ μείνουμε λίγες ἡμέρες μαζί τους. Τόσο πηγαία καὶ τόσο καλόκαρδη, ἀλλὰ καὶ εὐγενική, λιτή, ἀπλὴ δταν ἡ συμπεριφορά τους, τόσο εἰλικρινὰ ἀνθρώπινη, ποὺ νὰ μὴ βρίσκη κανένας τὴν δμοιά της. "Έχουν ἀναπτύξει κάτι περισσότερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ λέμε πραγματικὴ τουριστικὴ συνείδηση, κάτι ποὺ

μπορεῖ νὰ σταθῇ σὰν πρότυπο, σὰν ὑπόδειγμα, γιατὶ κλείνει μέσα του πολὺ βασικὴ δύμορφια. Ο "Ελληνας, μάλιστα ὁ ὀρεινός μας, κλείνει μέσα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μιὰ πανάρχαια εὐγένεια καὶ ἀνθρωπιά. Πρέπει δημος νὰ τὸν βάνης νὰ φάξῃ, νὰ ἐνδοσκοπήσῃ τὸν ἔαυτό του, νὰ παραμερίσῃ τὸν ὡμὸ ἀτομικισμὸ του — παράσιτο δύστυχων χρόνων —, διπότε κάτω ἀπ' αὐτὸν θὰ βρῆ τὸ εὔγενικὸ στρῶμα τῆς ἀνθρωπιᾶς.

Η ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ

Μέσα στὴν τουριστικὴ συνείδηση ὑπάρχει βέβαια καὶ τὸ πρόβλημα τῆς τηρήσεως τῆς καθαριότητας, κάτι ποὺ δυστυχῶς δὲν τὸ συναντᾶ κανένας καὶ τόσο εὔκολα ὅχι στὰ ὄρεινὰ χωριά μας, ἀλλὰ οὔτε σὲ τόπους, ποὺ εἶναι κατὰ καθιερωμένο τρόπο τουριστικοὶ ἢ πολυσύχναστοι κυρίως τὰ Σαββατοκύριακα.

Σήμερα ἔχομε πολλὰ καὶ ἄφθονα τὰ μέσα νὰ τηρήσουμε καθαριότητα. "Αφθονο σαπούνι καὶ φθηνό, κάθε λογῆς ἀπορρυπαντικὲς σκόνες, νερὸ ἄφθονο παντοῦ, καὶ στὰ χωριά μας ἀκόμη μέσα στὰ σπίτια, τὰ μέσα γιὰ ζεστὸ νερό· ὀλισθόσο θὰ ἀποκαρδιώνονταν κανένας ἀν πλησίαζε τὶς κουζίνες πολλῶν μικρῶν ἢ μεγάλων κέντρων τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τῆς πρωτεύουσας²⁰.

Τὸ πρόβλημα τῆς καθαριότητας γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ τουρισμοῦ μας εἶναι ἀπὸ τὰ βασικά. Εἶναι κι αὐτὸ πρόβλημα ἀναπτύξεως τουριστικῆς εὐθύνης καὶ συνειδήσεως. "Έχομε ἀκόμη νὰ κάνουμε ἔνα μεγάλο δρόμο, ὥσπου νὰ τακτοποιήσουμε μερικὰ στοιχειώδη, ἀλλὰ ούσιαστικὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μας καὶ εἰδικότερα τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ταξιδεώς καὶ προκοπῆς μας. Εἶναι πρόβλημα ἀγωγῆς.

"Η καθαριότητα στὴν ἀρχικὴ ἀπλὴ μορφή της εἶναι μιὰ ἀρετὴ τῆς πρακτικῆς καθημερινῆς ζωῆς. 'Αναφέρεται στὸ ἔξωτερικὸ περιβάλλον τῆς ζωῆς

20. Σὲ παραθαλάσσιο π.χ. κέντρο χωριοῦ τῆς Πελοπονήσου — τὸ ἵδιο φαινόμενο συναντᾶ κανένας σὲ διάφορες μορφὲς καὶ σὲ ἄλλα διαμερίσματα τῆς χώρας· ἡ ζύμη εἶναι δυστυχῶς ἡ ἴδια — «Τὰ τραπέζακια τοῦ μαγαζιοῦ τοῦ κέντρου ήταν κοντά στὴ θάλασσα, ἀλλὰ τὸ μαγαζὶ βρισκόταν ποὺ ἐπάνω ἀπὸ τὸ δρόμο. Τὰ γκαρσόνια ἐπρεπε νὰ διασκίσουν τὸ δρόμο γιὰ νὰ φέρουν μαχαιροπήρουνα καὶ φαγητό. Οἱ βοηθοὶ γκαρσονιοῦ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς κουραστικὲς μετακινήσεις σκούπιζαν τὰ λεωφόρου μαχαιροπήρουνα ἄλλων πελατῶν ποὺ είχαν ηδη φάει, μὲ πετσέτες, λεφωμένες βέβαια κι αὐτές, καὶ τὰ ξανάβαζαν στὰ ἄλλα τραπέζια». Γνωστὸς πάλι ζωγράφος ἔλεγε ὅτι πῆγε νὰ φάῃ σὲ ἑστιατόριο τουριστικοῦ μέρους τῆς Πελοπονήσου — ἐπαναλαμβάνω, τὸ ἵδιο συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς χώρας. "Οταν ἥλθε τὸ φαγητό — κρέας μὲ πατάτες κοκκινιστό — διεπίστωσε ὅτι μέσα ὑπῆρχε καὶ μιὰ μύγα. Φώναξε τὸ γκαρσόνι καὶ τοῦ τὴν ἔδειξε καὶ ἐνῷ περίμενε νὰ τοῦ ἀλλάξῃ τὸ πιάτο, τὸ γκαρσόνι ἀφελῶς βούτηξε τὸ χέρι του μέσα στὸ πιάτο, ἔβγαλε τὴ μύγα καὶ τοῦ εἶπε: εἶναι πολὺ ἀπλὸ κύριο ... Ποιός ζήτησε ἔνα ποτήρι νερὸ καὶ τὸ ποτήρι δὲ μύριζε γάλα ἢ ἄλλα εἰδὴ μυρωδιάς; Κ.Δ.Α., "Οταν ἡ ψυχαγωγία μεταβάλλεται σὲ ταλαιπωρία καὶ πλήξη, «Ταχυδρόμος», 7.8.70.

καὶ ἀνήκει σὲ δ', τι λέμε ἀναστροφή, φροντίδα γιὰ τὰ πράγματα. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχει κάποια σχέση καὶ συνάφεια μὲ δ', τι καλοῦμε τάξη, γιατὶ χωρὶς τὴν καθαριότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ τάξη. 'Η καθαριότητα ἀναφέρεται τόσο στὸν ἔδιο τὸν ἀνθρώπο, δηλαδὴ στὸ ἔδιο τὸ σῶμα του, ἀπὸ λόγους ὑγείας καὶ ἐμφανίσεως, δόσο καὶ στὰ δόσα ἔχουν σχέση μ' αὐτὸν στὴν καθαρῶς πρακτικὴ ζωὴ του καὶ τῶν δόποίνων αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι κάνουν χρήση. 'Η καθαριότητα δὲν εἶναι κάτι τὸ ἔξωτερικὸ ή μᾶλλον δὲν μένει ἀπλῶς ἔξωτερικά, παρὸ διεισδύει δῶς τὰ ἐσώτερα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου μας καὶ ἀσκεῖ ἐπάνω σ' αὐτὸν ἐπίδραση. "Εχει μεγαλύτερη σημασία ἔνας λεκές ἐπάνω στὸ χαρακτήρα μας, ἀπὸ ἔναν λεκὲ ἐπάνω στὸ πέτο τοῦ σακακιοῦ μας.

'Η ἔννοια τῆς καθαριότητας πήρε σιγὰ σιγὰ ἔνα συμβολικὸ νόημα. Πολλὲς θρησκεῖες μεταχειρίζονται τὴ λέξη κατὰ συμβολικὸ τρόπο γιὰ τὴν καθαρση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα. "Ετσι πέρα ἀπὸ τὴν ἔξωτερικὴ καθαριότητα — ποὺ εἶναι ἀρετὴ πολιτισμένου ἀνθρώπου, ἀρετὴ πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποψή τῆς ὑγείας, εἶναι «έκ τῶν ὅν οὐκ ἀνευ», συμβάλλει καὶ στὴ δημιουργία ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως — προχωροῦμε καὶ ἀπαιτοῦμε καθαρότητα στὸ χαρακτήρα, στὰ ἡθη καὶ στὰ ἔθιμα καὶ λοιπὰ πεδία τῆς ἡθικῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα καθαριότητα σημαίνει τὴν ἐσώτερικὴ ἀνέγγιγτη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάτι τὸ δχι καθαρὸ ποὺ μπορεῖ νὰ κυριαρχῇ στὸ περιβάλλον του. 'Εδῶ δμως δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἡθικὴ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς καθαριότητας καὶ τὴ μεταβατικὴ σημασία της. Γι' αὐτὸ δις μείνουμε καὶ δις καλλιεργήσουμε τὴν ἔξωτερικὴ μορφή της, τὴν «πάστρα» ποὺ εἶναι «ἀρχοντιά», ὑγεία, αἰσθητικὴ ἀπόλαυση. Καλλιεργώντας δμως αὐτήν, ὑφιστάμεθα τὴν ἐσώτερική, τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδρασή της, τὴν ἀνθρωπιά της.

ΤΙ ΆΛΛΟ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΡΟΣΕΞΟΥΜΕ

Δὲν ἀρκεῖ νὰ καλλιεργήσουμε τὴν τουριστικὴ συνείδηση τῶν ὁρεινῶν κατοίκων τῆς χώρας μας, παρὸ θὰ πρέπη νὰ εἶναι προσεκτικοὶ καὶ οἱ παραθερισταί μας. 'Ο τουρισμὸς τῶν ὁρεινῶν χωριῶν μας προσφέρεται κυρίως γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν πόλεών μας, κι δχι τόσο γιὰ τοὺς ἀλλοδαπούς, οἱ δόποιοι θέλουν τὴν θάλασσα, ποὺ δὲν ἔχουν στὸν τόπο τους. Θὰ πρέπη νὰ σέβωνται τὰ ἡθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ χωριοῦ στὸ δόποιο παραθερίζουν ή νὰ εἶναι τουλάχιστον προσεκτικοί. Τὰ ἡθη καὶ τὰ ἔθιμα εἶναι κοινωνικοὶ κανόνες, ποὺ δρίζουν τὴ συμπεριφορά μας καὶ τὴ σχέση μας ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων μας. Εἶναι ἄγραφοι νόμοι κοινωνικῆς συμβιωτικῆς ζωῆς. "Εχουν τὴ θέση τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Τὰ ἡθη καὶ τὰ ἔθιμα ἀναπτύσσονται εύκολωτερα στὸ χωριό ἀπὸ κάθε ἄλλη μορφὴ κοινωνίας, γιατὶ ή ζωὴ στὸ χωριό εἶναι περισσότερο

ἀπὸ κάθε ἄλλη μορφὴ συμβιωτικῆς ζωῆς κοινοτικής ζωὴς καὶ κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος εἶναι δημοσιότητα μὲ κάποια κοινωνικότητα.

Σήμερα μπορεῖ κανένας εύκολα νὰ διαπιστώσῃ τὸν παραμερισμὸν πολλῶν παλιῶν συνηθειῶν, παλιῶν ἔθιμων, τὸν ἀφανισμόν τους ἀπὸ τὸ νέο πνεῦμα, ποὺ ὅλο καὶ εἰσχωρεῖ καὶ στὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα χωριά, γιατὶ κι αὐτὰ πιὰ μὲ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας καὶ τὰ μαζικὰ μέσα ἐπικοινωνίας, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ ἀναπτυγμένα, ἔρχονται σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἀστικὸν καὶ γενικότερα μὲ τὸ νέο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, ἐπηρεάζεται ἡ ζωὴ τους, δέχονται τὸ καινούριο, οἱ κάτοικοι τους προσαρμόζονται, κάπως δύσκολα βέβαια, ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ συνηθίζουν.

Πάντως, ὅσο κι ἀν χαλαρώθηκαν κάπως καὶ στὰ ὅρεινὰ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, ὡστόσο ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἔξακολουθεῖ νὰ ἐπηρεάζεται καὶ νὰ κατευθύνεται ἀπ’ αὐτά. Θὰ πρέπη ὁ καθένας ποὺ παραθερίζει ἡ ἐπισκέπτεται ἔνα ὅρεινὸν χωριό, ἢ ὅποιοδήποτε τόπο δικό μας ἢ ξένο, νὰ λαβαίνῃ πάντα ὑπόψη του τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ τοῦ τόπου, ἢ τῆς χώρας ποὺ ἐπισκέπτεται, καὶ πρὸ παντὸς νὰ μὴν πορεύεται ἢ νὰ πηγαίνῃ ἐνάντιά της²¹.

“Οποιος δὲν προσανατολίζεται ἢ δὲ σέβεται τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα ἐνὸς τόπου, μιᾶς χώρας, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐπαφὴ ἢ συνάφεια ἢ καλὴ συμβιωτικὴ ζωὴ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸν ἀνακύπτει πάλι τὸ θέμα ἀγωγὴ καὶ διαπαιδαγώγηση.

ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ - ΔΗΜΟΣΙΟ ΑΙΣΘΗΜΑ

Κάτι ἄλλο ποὺ πρέπει νὰ προσέχῃ κανένας, ὅπουδήποτε κι ἀν βρίσκεται, ἀλλὰ προπαντὸς στὸ χωριὸν ὡς παραθεριστὴς ἢ ἀπλῶς ὡς ἐπισκέπτης, εἶναι νὰ λαβαίνῃ ὑπόψη του σὲ ὅρισμένες ἐνέργειές του τὴν κοινὴ γνώμη, ποὺ παντοῦ, ἀλλὰ κυρίως στὸ χωριό, παίζει ἔνα σπουδαῖο ρόλο, γιατὶ ἐκεῖ αὐτῇ εἶναι πιὸ συγκεκριμένη, ἔντονη καὶ σχεδὸν φυλακφητή. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ στὸ χωριό καὶ νὰ μείνῃ ἔστω καὶ γιὰ λίγες ὥρες σὲ κατάσταση «λιγκόγνυτο», δηλ. σὲ ἀνωνυμία. Κανένας κάτοικος τοῦ χωριοῦ ἢ καὶ ἀπλῶς ἐπισκέπτης, ἔστω καὶ γιὰ μικρὸν χρονικὸ διάστημα, δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὴν ἀνωνυμία

21. Ἡ μεγάλη πόλη δὲν προσέχει τὴν παράδοσή της, τὴν παραμερίζει καὶ στὴ θέση της ὁ ἀνθρωπός της βάνει τὸν δρθολογισμό. Τὰ ἀλογικὰ καὶ παραδοσιακὰ στοιχεῖα τὰ συμπιέζει ἡ σκοπιμότητα καὶ διτι φαίνεται σύμφωνο μὲ τὴν ψυχρὴ λογική. Τὸ συναίσθημα ὑποχωρεῖ, ὅπως καὶ μερικὲς ἄλλες συναισθηματικῆς φύσεως καταστάσεις καὶ κερδίζουν κάπτως ἔδαφος μερικὰ στοιχεῖα κυνισμοῦ ἢ τὸ διλιγώτερο ἀδιαφορίας καὶ ἀποξενώσεως. Τὴν θέση τῶν ἥθικῶν ἀξιῶν ὅλο καὶ τὴν πάινει ὁ ὑποκειμενισμός. (Ιω. Ν. Ξηροτύρη, *Magna civitas* κλπ., σ. 54).

του, πράγμα ποὺ συμβαίνει στὶς πόλεις. "Ολα στὸ χωρὶὸ εἶναι φανερὰ καὶ σχεδὸν σὲ κοινὴ θέα. Τίποτε δὲ μένει κρυφὸ καὶ κανένα γεγονὸς δὲν περνᾶ ἀπαρατήρητο, χωρὶς νὰ συζητηθῇ ἢ νὰ σχολιασθῇ, ὅπότε ἀποκτᾶ μιὰ κάποια ἀντικειμενικότητα.

Τὴν κοινὴ γνώμη γενικὰ τὴν ἐπηρεάζουν πολλὰ μέσα. Στὸ χωρὶὸ ὅμως ἡ κοινὴ γνώμη ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα ποὺ ἐπικρατοῦν. Αὐτὴ στὴν ἀγροτικὴ κοινωνίᾳ μας εἶναι φύλακας πολλῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, εἶναι καθοδηγητής, παιδαγωγὸς τῆς κάθε φορὰ νέας γενεᾶς, ἡ ὁποία ἀναπνέει, ζῆ καὶ κινεῖται μέσα στὸ κλίμα, στὴν ἀτμόσφαιρά της, πρὸς τὴν ὁποία προσαρμόζεται, γιατὶ στὸ χωρὶὸ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιταχθῇ σ' αὐτὴν ἢ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν ἐπιδρασή της. 'Η κοινὴ γνώμη στὰ χωρὶα παίζει ἔνα σπουδαῖο ρόλο σὲ δ', τι ἀφορᾶ στὴ διαμόρφωση τῆς νοοτροπίας τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου καὶ κυρίως στὸ πεδίο τῆς ἥθικῆς, τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, ἀλλὰ καὶ σὲ δλα σχεδὸν τὰ πεδία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Στὴν πόλη ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἔχει τὴν πυκνότητα ποὺ ἔχει στὸ χωρὶό.

"Ἐπειτα, κάτι ἄλλο ποὺ πρέπει νὰ λαβαίνῃ ὑπόψη του ὁ παραθεριστὴς τοῦ ὁρεινοῦ ἡ γενικὰ τοῦ χωριοῦ εἶναι τὸ δημόσιο αἰσθημα. Αὐτὸ εἶναι πολὺ περισσότερο εὐαίσθητο ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη, γιατὶ εἶναι ριζωμένο στὸ συναίσθημα. 'Η συναίσθηματικὴ λογικὴ καὶ ζωὴ εἶναι πιὸ ἀναπτυγμένη στὸ χωρὶό. 'Η ζωὴ τοῦ χωρικοῦ στηρίζεται πολὺ στὰ ἀλογικὰ στοιχεῖα. Τὸ δημόσιο αἰσθημα εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὴ δημοσία αἰδὼ. Μόνο ἀνθρωποι ἀνόητοι καὶ μωροὶ δὲ λαβαίνουν ὑπόψη τους τὸ δημόσιο αἰσθημα καὶ τὴ δημοσία αἰδὼ ἐνὸς τόπου, μιᾶς χώρας, ἐνὸς χωριοῦ ἢ μιᾶς πόλεως.

ΧΩΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΣΤΟΣ

'Ο ἀνθρωπὸς τοῦ χωριοῦ θεωρεῖ τὸν ἀνθρωπὸ τῆς πόλεως πιὸ ἀναπτυγμένο, πιὸ πολιτισμένο καὶ περιμένει νὰ διδαχθῇ ἀπ' αὐτὸν καὶ νὰ μάθῃ ἀρκετά, προσπαθεῖ νὰ τὸν μιηθῇ. "Οταν δείχνουν ἀπλότητα, λιτότητα, εὔπροστηγορία, εὐγένεια ὁ παραθεριστὴς καὶ ἡ παραθερίστρια, μποροῦν ν' ἀποβοῦν παράγοντες διαπαιδαγωγήσεως στὸ χωρὶό, δταν φέρωνται, συμπεριφέρωνται ἢ στέκωνται σὰν παράδειγμα ἀπλότητας καὶ κοινωνικότητας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους τῆς στενῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ, μὲ τοὺς ὁποίους θὰ περάσουν ἔνα καλοκαίρι μαζί. Μπορεῖ ὅμως νὰ σταθοῦν καὶ σὰν κακὸ παράδειγμα — κυρίως στὰ νέα κορίτσια — ἀν ἔχουν τὴν τάση τῆς ἐπιδείξεως, κι ὅχι τῆς ἀπλότητας, ἀν ἔχουν τὴν τάση τῆς ἀχόρταγγης μανίας τῆς χαρτοπαιξίας, ἀν συμπεριφέρωνται ἀπὸ κάθε ἀποψή ἀπρόσεκτα καὶ δὲ λαβαίνουν ὑπόψη τους τίποτε ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω. Δὲν ἀφήνει καλὴ φήμη πίσω της ἡ κυρία, ἀν διακρι-

νόταν γιὰ τὴν ἀκαταδεξιά τῆς ἢ δὲν ἀπέδιδε ἢ δὲν ἀπέτεινε τὴν καλημέρα, ποὺ στὸ χωρὶς προφέρεται τόσο ἀπλά, οἰκεῖα, ἐγκάρδια, ἀφοῦ αὐτὴ ἀνήκει, δύπος νομίζει ὁ χωρικός μας, στὸ Θεό. Παραθερισταὶ μὲ εὐγένεια καὶ ἀνθρωπιά, μὲ φρόνηση καὶ νοῦ μποροῦν νὰ σταθοῦν οἱ πιὸ καλοὶ δάσκαλοι τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου, μὲ ἔξαιρετικὴ ἐπίδρασην χωρὶς καν νὰ τὸ λογιάζουν ἢ νὰ τοὺς εἶναι καὶ συνειδήτο, μποροῦν πολλὰ νὰ δίδάξουν μὲ τὴν συμπεριφορά τους, μὲ τὸν τρόπο τους, τὸ παραδειγμά τους. 'Ο ἀνθρωπὸς τοῦ χωριοῦ, γυναίκα ἢ ἀντρας, ἀγόρι ἢ κορίτσι, εἶναι δεκτικοὶ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀλλων, κυρίως τῶν ξένων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν πόλη. Προσπαθοῦν πάντα κάτι νὰ μάθουν ἀπ' αὐτούς, ποὺ τοὺς νομίζουν γιὰ καλύτερους. Δυστυχῶς πολλὲς φορὲς οἱ ἀνθρωποὶ τῶν πόλεων ὑποτιμοῦν τὸν ἀνθρωπὸ τοῦ χωριοῦ. Αἰσθάνονται τὸν ἔαυτό τους σὰν ἀνώτερη τάξη, κάτι δύμως ποὺ δὲν εἶναι σωστό²².

'Ο ἀνθρωπὸς πάλι τοῦ χωριοῦ, δταν βρίσκεται μπροστὰ στὸν ἀνθρωπὸ τῆς πόλεως, ἔχει κάποιο συναίσθημα μειονεξίας σὲ ὅ, τι βέβαια ἀφορᾶ τὴν κοινωνικότητά του, τὴν κοινωνικὴ ἐμφάνισή του²³. 'Ωστόσο σὲ ἄλλα πεδία

22. Στὴν ἐφημ. «Μακεδονία» τῆς 30.10.71 καὶ στὴ στήλη «Ο Βόρειος» διαβάζομε τὰ ἔξης: 'Ο κ. I. B. Κωτσάκης, γυμνασιάρχης, περιγράφει στὴν ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Αρκαδίας» ἔνα στιγμιότυπο ποὺ ἔγινε σὲ λεωφορεῖο τῶν Αθηνῶν. Σὲ κάποια στάση ἀνέβηκε κάποιος ἀπὸ χωριό, ποὺ ἥθε στὴν Αθήνα νὰ ἔξετάσῃ τὴν καρδιά του καὶ πήγαινε στὶς ἀκτίνες γιὰ καρδιογράφημα, κατὰ τὴν παραγγελία τοῦ γιατροῦ. 'Ηταν Ιούλιος φοροῦσε μάλλινο σακκάκι καὶ ἀτλαζένιο ὑποκάμισο κουμπωμένο στὸ λαιμό. Μὲ τὸ ἀπότομο ξεκίνημα τοῦ λεωφορείου ὁ ἀνθρωπὸς τῆς ὑπαίθρου θέλησε νὰ κρατηθῇ ἀπὸ τὴ χειρολαβίδα, ἀλλὰ δὲν τὰ κατέφερε καὶ παραπατώντας πάτησε τὸ πόδι μιᾶς ἐπιβάτιδας. Καὶ συνεχίζει ἡ περιγραφὴ τοῦ γυμνασιάρχη. «Πιοὺ εἶδε τὸ Θεό καὶ δὲν τὸν φοβήθηκε. Οὐρλάσματα, βρισιές μὲ τὶς λέξεις: "Οὐ νὰ μοῦ χαθῆτε, μπαστονόβλαχοι, γιδοξούρια, παλιόβλαχοι, ποὺ ωχόσαστε στὴν Αθήνα καὶ δὲν έρετε ν' ἀλλάξετε τὰ πόδια σας" . . . "Νὰ μὲ συμπαθᾶς", εἶπε ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ χωριοῦ καὶ τὰ μάτια του κοκκίνισαν πιὸ πολύ. "Ενας καθηγητῆς — φαίνεται θὰ καταγάτων ἀπὸ «γιδοξούρια» — ποὺ ήταν συνεπιβάτης, ἀκούσθηκε νὰ λέγῃ μὲ δυνατὴ φωνὴ σ' ἔνα πόλισμαν ποὺ κατὰ τύχην βρισκόταν δίπλα του. "Κύριε πόλισμαν, πρέπει νὰ λειτουργήσῃ ὁ νόμος ἀμέσως. Η κυρία ἔβρισε τὸν ἀνθρωπὸ ποὺ τῆς δίνει τὰ πρῶτα ἀγαθὰ τῆς ζωῆς: τὸ φωμί, τὸ γάλα, τὸ βιούνυρο, τὸ τυρί, τὸ μαλλὶ νὰ ντύσῃ τὴν ἀνθρώπινη προσιτή της. Πρέπει, νομίζω, ἡ κυρία νὰ κατεβῇ ἀμέσως ἀπὸ τὸ λεωφορεῖο". Τὰ λόγια αὐτὰ ἀπετέλεσαν ἀληθινὸ σπινθῆρα. 'Απὸ παντοῦ ἀπευθύνοντο τώρα πικρὰ λόγια πρὸς τὴν ἐπιβάτιδα ποὺ ἔβρισε τὸν ἀνθρωπὸ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, ἀπὸ τὸ χωριό. Στὸ τέλος μόνη τῆς ζήτησε νὰ κατέβῃ. Καὶ τότε συνέβη κάτι, ποὺ μαρτυράει τὴν ἀληθινὴ ἀνθρωπιά. 'Ο ἀνθρωπὸς τοῦ χωριοῦ, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἐπιβάτες τοὺς εἶπε: "Βρέ ηπιδιά, ἀν εἶναι νὰ κατέβῃ ἡ κυρία, ἀς κατέβω ἐγὼ. Μοῦ φτάνει ὅπως μὲ τιμήσατε καὶ μὲ προσέξατε". Τὸ στιγμιότυπο εἶναι χαρακτηριστικό. Λέγει πολλὰ γιὰ τὸν ἀληθινὸ ἀνθρωπισμὸ καὶ γιὰ τὸν ἐπίπλαστο πολιτισμὸ μερικῶν, δυστυχῶς πολλῶν, ἀνθρώπων, ποὺ τὸν ἐντοπίζουν στὰ καινούρια ροῦχα καὶ στὰ παπούτσια τῆς μόδας κλπ.

23. 'Ο ἀνθρωπὸς ὁ ὄποιος βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς μεγάλης πόλεως δὲν μπορεῖ νὰ ἔννοησῃ τὴν νοοτροπία καὶ τὰ φερσίματα τῶν ἀνθρώπων τῆς, τὴ σκληρότητά τους καὶ τὴν κενότητά τους, τὴν ἀποξένωσή τους ἀπὸ κάθε ἐγκαρδιότητα, τὴν στεγνότητα τῶν σχέ-

αἰσθάνεται τὴν ὑπεροχή του, τὴν ἀνεξαρτησία του, τὴν ἀξιοπρέπειά του, τὴν περηφάνειά του, τὴ σωματική π.χ. δύναμή του, ὅπως καὶ τὴ δύναμή του στὴν ἡθική, ὅπως αὐτὸς τὴν ἀντιλαμβάνεται.

Πέρα δύμας ἀπ' δσα ἐκθέσαμε, εἶναι ἀνάγκη νὰ προσέξουμε μερικοὺς σπουδαίους δρους διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων στὴν ὑπαίθρο — καὶ εἰδικότερα στὰ δρεινὰ χωριά μας, γιὰ τὰ δόποια καὶ κυρίως μιλοῦμε —, ὅπως π.χ. ζητήματα, ἐπαναλαμβάνομε, καθαριότητας καὶ μερικὰ ἄλλα πράγματα τῆς κοινωνικῆς σφαίρας τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, ὥστε νὰ κάνουμε τὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν ἀποψή τῶν ἀνέσεων καὶ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καλύτερη. Σὲ δ, τι ἀφορᾶ π.χ. τὴν ἡλεκτροδότηση τῶν δρεινῶν χωριῶν μας ἔγινε καὶ γίνεται μιὰ ἀξιέπαινη προσπάθεια, ὅπως καὶ σὲ δ, τι ἀφορᾶ τοὺς δρόμους καὶ τὴ συγχοινωνία: ὁστόσο καὶ στὰ δύο ἀκόμη αὐτὰ σημεῖα μένουν μερικὰ κενὰ ποὺ πρέπει ὅλο καὶ νὰ συμπληρώνωνται.

Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

Στὴ Γερμανία μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἀρχισαν τὴν ἐκβιομηχάνιση τῆς ὑπαίθρου. 'Ανάμεσα στὰ πολλὰ ἄλλα ποὺ ἔκαναν ἦταν καὶ ὁ κινηματογράφος σὲ κάθε χωριό. Αὐτὸς ἀποδείχθηκε σὰν ἔνα ἀναστατωτικὸ μέσο τῆς φυγῆς τῶν χωρικῶν πρὸς τὴν πόλη. Γενικά ἔλαβαν ὑπόψη τους τὴν ψυχαγωγία τῶν ἀνθρώπων κι αὐτὴ ἡ προσοχὴ τους εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα. Εἶναι γενική, φαίνεται, ἡ τάση, ἡ ἐπιθυμία νὰ ἴκανον ποιῆι κανένας ἢ μᾶλλον ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος τὴν ψυχαγωγία του μὲ τὸν κινηματογράφο. Εἶναι πολλὰ πράγματα ποὺ ἀσκοῦν μεγάλη ἐπίδραση ἐπάνω στὸν κόσμο, στὶς μάζες, ποὺ νὰ μὴν μπορῇ κανένας νὰ τὰ κατανοήσῃ ἀπλῶς μὲ τὴ λογική, παρὰ μὲ τὸ συναίσθημα. Θὰ πρέπη κι αὐτὸς νὰ τὸ λαβαίνουμε ὑπόψη μας, διότι πολλοὶ κυριαρχούμεθα ἀπὸ τὴ συναίσθηματικὴ λογικὴ κι ὅχι ἀπὸ τὴν καθαρή, τὴν ψυχρὴ λογική.

'Ωστόσο πῶς μποροῦμε ἐμεῖς στὴ χώρα μας νὰ βελτιώσουμε τὰ μέσα τῆς ψυχαγωγίας καὶ στὰ πιὸ μικρὰ καὶ ἀπομονωμένα χωριά μας; Πῶς ν' ἀνοίξουμε π.χ. ἐκεῖ κινηματογράφο, νὰ κάνουμε βιβλιοθήκη κι ἄλλα ἔργα ἐκπολιτιστικοῦ περιεχομένου:

σεών τους, τὴν τυπικότητά τους, ἡ ὅποια δὲν ἐγγίζει κὰν τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τους. Λείπει ἡ ποίηση ἀπ' αὐτὸς τὸ είδος τῆς ζωῆς, γι' αὐτὸς καὶ ἀπλώνεται ἡ ἐρημιά καὶ ἡ ἀποξένωση... ὁ ἀνθρώπος τῶν μεγάλων πόλεων θέλει νὰ μένῃ στὶς συναναστροφές του μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους στὶς καθαρὰ νοητικές, ἐγκεφαλικές κι ὅχι συναίσθηματικές σχέσεις. Πρβλ. γιὰ περισσότερα, δοσον ἀφορᾶ τὴν ἀνία καὶ τὴν πλήξη, τὴν ἀπομόνωση καὶ τὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου τῶν μεγάλων πόλεων, 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Magna civitas κτλ., Θεσσαλονίκη 1970, σ. 12 κ.έ.

Δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ φέρουμε στὰ μικρὰ καὶ διασκορπισμένα χωριά μας τὶς ἀνέσεις τῶν μικρῶν ἀστικῶν κέντρων. Καὶ νομίζω πώς δὲν εἶναι καὶ τόση ἀνάγκη γιὰ τὸν παραθερισμό, μὲ τὸ νόημα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, δηλαδὴ μὲ τὸ νόημα τῶν διακοπῶν, γιατὶ δὲ χάνει ὁ παραθεριστὴς τίποτε, ἀντὶ ἐναὶ μικρὸ χρονικὸ διάστημα δὲν παρακολουθήσῃ κινηματογραφικὲς ταινίες καὶ π. Τουναντίον ἔχει κέρδος, ἀποτοξινώνεται. Τὸν κινηματογράφο στὰ χωριά τῆς Γερμανίας δὲν τὸν στέριωσαν γιὰ τὸν παραθεριστὴ ἀδειοῦχο, παρὰ γιὰ τὸ χωρικὸ ποὺ μένει ἐκεῖ μόνιμα, καὶ μάλιστα τὸ χειμώνα. Γιὰ τὸν παραθεριστὴ ὅργανώνουν μιὰ ἡ δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα, ἀνάλογα, γιορτὲς τοπικοῦ χαρακτήρα, χοροὺς καὶ τραγούδια τοῦ τόπου καὶ τῆς περιοχῆς, δημοτικὰ τραγούδια καὶ δημοτικὸς ἔθνικος χοροὺς μὲ τοπικὲς ἐνδυμασίες. Κάτι ποὺ μποροῦμε καὶ ἐμεῖς νὰ ὅργανώσουμε ἡ νὰ φροντίσουμε γι' αὐτοῦ τοῦ εἰδούς τὴν ψυχαγωγία. Στὸν τόπο μας ὅμως παρατηρεῖ κανένας κάτι ποὺ δὲν παρατηρεῖται στὴ χώρα ποὺ ἀνάφερα παραπάνω, ἀλλὰ καὶ στὶς ἄλλες γειτονικὲς πρὸς αὐτὴν χῶρες, ὅπως π.χ. στὴν Ἐλβετία, στὴ Γαλλία, στὴν Ἰταλία.

Σ' αὐτὲς τὶς χῶρες οἱ παραθερισταὶ τῶν ὅρεινῶν χωριῶν χαίρονται, ἀγαποῦν καὶ ἀπολαμβάνουν τὸ θέαμα τῶν τοπικῶν γιορτῶν, τῆς τοπικῆς δημοτικῆς μουσικῆς, τῶν πολύχρωμων τοπικῶν ἐνδυμασιῶν, τῶν ὅρεινῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν «γιούτλεν» τῆς βοσκοπούλας καὶ τῶν βοσκῶν τῶν ἀγελάδων.

Στὸ δικό μας ὅμως τόπο — δὲ θέλω νὰ γενικεύσω — δὲ συμβαίνει τὸ ἵδιο. "Οσες φορὲς ἔτυχε νὰ βρίσκωμαὶ σὲ ὅρεινὰ χωριά μας, χωριὰ τῆς Ρούμελης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν — τὸ φαινόμενο δυστυχῶς εἶναι τὸ ἵδιο — (καὶ δὲν περνᾶ καλοκαίρι, ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγα ἀπὸ τὸ χωριό, στὸ διποῦ γεννήθηκα κι ἔζησα, νὰ μὴ βρεθῶ γιὰ σαράντα ἡ πενήντα καλοκαιρινές ἡμέρες τὸ χρόνο σὲ ὅρεινὰ παραθεριστικὰ χωριά), μὲ βαθειάμου λύπη διαπιστώνω πώς οἱ ἄνθρωποι τῶν πόλεων ποὺ τυχὸν βρίσκονταν ἐκεῖ, γυναικες, ἄνδρες, παιδιά, ἔδειχναν μιὰ ἀποστροφὴ πρὸς τὸ δημοτικὸ τραγούδι. "Ατομα, ποὺ ἀκόμα κρατοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριό ἡ παιδιὰ γονέων, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ χωριό, ἀλλὰ γεννήθηκαν κι ἀνατράφηκαν στὴν πόλη εἴτε ὡς παιδιὰ ἐργατῶν, μικροβιοτεχνῶν ἡ δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ π. Ενα φαινόμενο ἀπαρνήσεως τοῦ ἵδιου τοῦ ἔκατοῦ μας, τοῦ πιὸ ἐσωτερικοῦ ἔθνικοῦ κυττάρου μας. Ἀποστροφὴ τῆς παραδόσεώς μας, κατὰ ἐπιπόλαιο καὶ ἐλαφρὸ τρόπο, δηλαδὴ τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μας, ποὺ ἐκφράζουν τὸ χαρακτήρα τοῦ λαοῦ μας καὶ τὴν ψυχὴ του μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀποτύπωσε σ' αὐτὰ μὲ τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν ἡ ἴστορία. Δυστυχῶς διαπιστώνει κανένας σ' ὅλες τὶς ἥλικες τῶν ἀνθρώπων τῆς πόλεως, ἐκτὸς ἀπὸ ἔξαιρέσεις, καὶ πιὸ πολὺ στὸ ἄλλο φύλο, ὅχι ἀπλῶς ἀποστροφή, ἀλλὰ δυσαρέσκεια ἐπὶ τῷ ἀκούσματι δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποὺ φτάνει μερικὲς φορὲς ὡς τὴν ἔντονη ἀγανάκτηση²⁴.

24. Κι ὅμως αὐτὸς ἡ αὐτὴ ποὺ ἀποκρούει τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἀγάλλεται καὶ εύ-

Μ' αύτὸν τὸ νόημα πῶς θὰ θελήσῃ νὰ διοργανώσῃ π.χ. ἡ κοινότητα ἐνὸς δρεινοῦ χωριοῦ μιὰ γιορτὴ μὲ χρῶμα καὶ πνεῦμα τοπικό, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ διοργανώνονται, ὅπως ἀνάφερα παραπάνω, σὲ δρεινὰ χωριά τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν π.χ. χωρῶν καὶ τίς παρακολουθοῦν παραθερισταὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τίς πόλεις μὲ συμπάθεια, ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμό. Παρακολούθησα, μπορῶ νὰ πῶ, ἀρκετὲς ἀπ' αὐτὲς τίς βραδιές στὰ ξένα δρεινὰ παραθεριστικὰ χωριά. Ποτέ μου ὅμως δὲν παρατήρησα τὴν παραμικρὴ ἀπαρέσκεια.¹ Αντίθετα, παιδιά, ἔφηβοι καὶ νέοι ποὺ παραθέριζαν, παρακολουθοῦσαν μὲ προσοχὴ καὶ χαρά. "Ἐπειτα, ποιὸς δὲ συναντᾷ σήμερα ἀκόμη τὸ καλοκαίρι κοπέλες ἢ καὶ παντρεμένες γυναῖκες στὴ Βιέννη π.χ. ἢ στὸ Μόναχο ἢ καὶ σὲ ἄλλες ἀκόμη μεγάλες πόλεις, γιὰ νὰ παραλείψουμε τίς μικρές, νὰ φοροῦν μὲ καμάρι τὸ ἔθνικὸ ἀπλὸ καὶ γραφικὸ ἔνδυμα, ποὺ φοροῦσαν ἢ φοριέται ἀκόμη στὰ χωριά τους, καὶ νὰ πηγαίνουν στὴν ἐργασία τους, γραφεῖο ἢ κατάστημα, ἐργοστάσιο ἢ καὶ φοιτήτριες στὸ πανεπιστήμιο, χωρὶς νὰ ντρέπωνται ἢ νὰ γίνωνται θέαμα. Δὲν πρόκειται βέβαια, πρὸς Θεοῦ, νὰ τολμήσω νὰ ζητήσω νὰ γίνεται κάτι παρόμοιο καὶ στὸν τόπο μας. 'Ωστόσο φοβοῦμαι πῶς εἴμαστε ἵσως «χαμενοκόρυμα» μὲ τὴ θέση καὶ τὴ στάση ποὺ παίρνομε ἀπέναντι τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας καὶ γενικότερα τῆς παραδόσεώς μας ἢ τοῦ ἀγροτικοῦ πολιτισμοῦ μας, τῶν ἥθῶν καὶ τῶν ἔθίμων τῶν πανηγυριῶν καὶ τῶν τρόπων τῆς διασκεδάσεως τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, ὅπου αὐτὸς ὁ τρόπος δὲν ὑπέστη τὴ διαβρωτικὴ ἐπίδραση τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ ἔμεινε πραγματικὸς καὶ γνήσιος, ὅπως καὶ οἱ γιορτές τους.

ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ

Οι γιορτές — ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ διαδικασία στὴν ὕπαιθρο — στὰ χωριά μας κρατοῦν κάτι ἀπὸ τὴ γνήσια κοινωνικότητὰ τῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἀνθρώπος τῆς πόλεως θὰ εἶχε πολλὰ νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ χαρῇ. Οι γιορτές στὸ χωριό

χαριστεῖται ἀκούοντας ἐκεῖνα τὰ ἴδιοις μουσικὰ κατασκευάσματα μὲ ἑλληνικὸ κείμενο. 'Ανεβαίνει στὸ τραπέζι καὶ χορεύει τὸ «τσιφτετέλι», γιὰ νὰ μὴ προχωρήσω παρακάτω καὶ σὲ ἄλλες ἀδεῖς δημιουργίες!! Οἱ ραδιοφωνικοὶ μας σταθμοὶ ἀπὸ τότε ποὺ ἀρχισαν νὰ λειτουργοῦν μεταδίδουν ταχτικὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ πολλὲς φορὲς μὲ ἀνάλυση τόσο τῆς μουσικῆς, ὅσο καὶ τῶν κειμένων. 'Ωστόσο εἰναι ἔξαιρετικὰ περίεργο πῶς, παρὰ τὴ σχετικὴ μετάδοση καὶ ἀνάλυση, τὴν τόσο συχνὰ καὶ καλὰ καταρτισμένη παρουσίαση, νὰ μὴν μπορῇ ἔνα μεγάλο ποσοστὸ νὰ δείχνη τουλάχιστον βαθμὸ ἀνοχῆς. Εἴμαστε τόσο ἐπιπόλαιοι; Δὲ ζητῶ νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται ἢ νὰ μὴ ἀκολουθῇ κανένας τὸ «συρμό»· κάθε ἄλλο, αὐτὸν τὸ κάνουν κι ἄλλοι λαοί, ἀλλὰ δὲν ἀπαρνοῦνται τὸ «εἶναι» τους, τὸν ἔαυτό τους, κατὰ γελοῖο μάλιστα τρόπο ποὺ παρουσιάζεται σὲ μᾶς, δηλ. νὰ θεωρῆσαι τόσο «πιὸ προ-οδευμένος», ὅσο πιὸ πολὺ ἀνατριχιάζεις δταν ἀκοῦς λεβέντικα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Στερεάς ἢ τῶν νησῶν μας. (Πρβλ. 'Ιω. Ν. Σηροτύρη, Εἴμαστε ὑπανάπτυκτοι; 1967).

εἶναι πιὸ ἔντονες καὶ πιὸ ἐγκάρδιες, διατηροῦν ζωντανὴ καὶ ἀκμαίᾳ τὴν κοινωνικότητά τους καὶ τὴν σπουδαία σημασία τους γιὰ τὴν ἀρμονικὴ κοινωνικὴ συμβιωτικὴ ζωή, τὴν ξεκούραση καὶ τὴν ἀνανέωση τῶν δυνάμεων. Στὶς πόλεις ὅμως, καὶ προπαντός στὶς μεγάλες, ξέπεσαν, κατάντησαν ἀπεικάσματα τῆς πραγματικῆς σημασίας τους. Κυριαρχεῖ ἡ ἀπλὴ κοινωνικὴ τυπικότητα, ἡ μονότονη ἐπανάληψη φράσεων, ἡ στέγνια τῶν ἀνθρώπων τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρημιά τους. Εἶναι ὀλοφάνερη τόσο ἡ κοινωνικὴ σημασία τῶν ἑορτῶν ὅσο καὶ ἡ ψυχαγωγία ποὺ αὐτὲς προσπορίζουν στὸν ἀνθρωπὸ τῆς ὑπαίθρου. "Αλλωστε πρὸς ἐκεῖ κατευθύνεται κατὰ ἀσύνειδο τρόπο κατὰ τὶς μεγάλες γιορτές, τὶς «χρονιάρες» ἡμέρες, Χριστούγεννα, Πάσχα, καὶ ὁ κάτοικος τῶν πόλεων, γιὰ νὰ νιώσῃ κάπως τὸ σπουδαῖο νόημα τῶν ἑορτῶν, πέρα ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ σημασία τους, γιὰ νὰ χαρῇ κι αὐτὸς καὶ νὰ γιορτάσῃ.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ποὺ ἐπικρατεῖ ἀκόμη στὴν ὑπαίθρῳ μπορεῖ ὁ τουρισμός μας, ὁ Ε.Ο.Τ., νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῆ καὶ νὰ τὸ καλλιεργήσῃ κατάλληλα, ὥστε νὰ προσελκύῃ παραθεριστὰς στὰ ὅρεινὰ χωριά μας, ὅπως ἐπίσης μπορεῖ νὰ καλλιεργήσῃ κατάλληλα καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ νόημα τῶν διασκεδάσεων ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν ὑπαίθρῳ. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἔμενε πάντα πτωχὴ χωρὶς τὴ γιορτή, τὴ διασκέδαση²⁵, τὴ συναναστροφὴ μὲ τοὺς ὅμοιους του, θὰ μαραίνονται ἡ θὰ ἀφανιζόταν ἡ κοινωνικότητά του.

Κι αὐτὴ τὴν κοινωνικότητα τῆς ψυχῆς τὴ διακρίνομε, μὲ τὸ παραπάνω νόημα ποὺ ἀναφέραμε, ἀρκετὰ καὶ ξεχωριστὰ στὰ χωριά, στοὺς ἀνθρώπους τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἐνῶ στὶς πόλεις μας ἡ μορφὴ τῆς ὅμαδικῆς συγκεντρώσεως πῆρε ἄλλη κατεύθυνση, ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὴν δλη τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ τυπικότητα, ξηρότητα, ἡ ἀπὸ κάποια ἔξωτερη κότητα. Τῆς λείπει ἡ ἐσωτερικότητα καὶ ἡ ἐσωτερικὴ θέρμη, ποὺ διακρίνει τὶς συγκεντρώσεις, τὶς διασκεδάσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου²⁶. Ἐκεῖ αὐτὲς εἶναι πιὸ ἐγκάρδιες, πιὸ εἰλικρινεῖς καὶ πιὸ οὐσιαστικές, κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ τὸ καλλιεργήσῃ ὁ τουρισμός μας ἀνάλογα, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ἀνετη καὶ εὐχάριστη θερινὴ διαμονὴ στὰ ἥσυχα καὶ ἥρεμα ὅρεινὰ χωριά μας.

Στὸ χωρὶδ συναντᾶ κανένας ἀκόμη ἔνα εὐγενικὸ πανάρχαιο πνεῦμα: δηλαδὴ τὸ διαβάτη, τὸν τέλεια ἄγνωστο, ὁ ἀνθρώπος τοῦ χωριοῦ τὸν χαιρετᾶ

25. Ἡ διασκέδαση εἶναι ὅμαδικὸ φαινόμενο σπουδαίας κοινωνικῆς σημασίας γιὰ τὴ δημιουργία ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἡ συλλογικὴ ὅμαδικὴ διασκέδαση στὴν ὑπαίθρῳ ἀποτελεῖ πάντα τὴ συγκεκριμένη ἔκφραση τῶν πόθων, τῆς χαρᾶς, τῆς εὐχαριστήσεως καὶ τῆς κοινωνικότητας τῶν ἀνθρώπων, τῆς ἔντονης τάσεως γιὰ δημιουργία ἀτμόσφαιρας σχέσεων καὶ δεσμῶν ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἡ κοινωνικὴ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἔμενε πάντα φτωχὴ, χωρὶς τὴ γιορτή, τὴ διασκέδαση, τὴ συναναστροφὴ μὲ τοὺς ὅμοιους του, θὰ ἀφανιζόταν ἡ κοινωνικότητά της. (Iw. N. Εηροτύρη, Ἀγροτικὴ Κοινωνιολογία, 1968, σ. 102).

26. Iw. N. Εηροτύρη, Ἀγροτικὴ Κοινωνιολογία, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 101.

καὶ τὸν καλωσορίζει φιλικά: «Γειὰ καὶ χαρά σου, ξένε», τοῦ λέει. Τὸν ρωτᾶ ποῦ τηγαίνει καὶ ἀν θέλη τίποτε νὰ τὸν βοηθήσῃ. 'Εκεῖ ὁ τόνος τοῦ χαιρετισμοῦ πρὸς τὸν παντάξενο διαβάτη εἶναι πιὸ ἐγκάρδιος, πιὸ ἐσωτερικός, πιὸ ἀνθρώπινος, πιὸ φιλικός. Μὲ τὸν ἄγνω αὐτὸ τοῦ Θεοῦ χαιρετισμὸ ἡ χωρικὸς καὶ κυρίως ὁ δρεινός, δείχνει τὴ φιλικὴ διάθεσή του πρὸς τὸν ἄγνωστο καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ψυχικὴ συγγένεια, ποὺ πρέπει νὰ συνδέῃ κάθε ἀνθρωπὸ μὲ τὸ συνάνθρωπό του²⁷.

Στὶς πόλεις εἴμαστε συνηθισμένοι νὰ χαιρετοῦμε ἀπ' ὅσους συναντοῦμε ἐκείνους μόνο ποὺ γνωρίζομε προσωπικά, ἐκείνους ποὺ μᾶς ἔχουν συστήσει. Κι αὐτὴ ἡ τόσο θερμὴ ἀνθρώπινη ἀτμόσφαιρα τοῦ χαιρετισμοῦ, τὴν ὥποια συναντοῦμε στὰ χωριά μας, δὲν πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ μόνο μέσα στὶς ψυχρὲς καὶ ἀφιλες πόλεις, δηλαδὴ μέσα στὴ βαθειὰ καὶ πλατειὰ ἐρημία τῶν πολυκατοικῶν, ποὺ ὁ ἔνας δὲ γνωρίζει οὕτε χαιρετᾶ τὸν ἄλλον.

Η ΦΙΛΙΑ

'Ο δεσμὸς ἐπίσης τῆς φιλίας στὴν ὑπαίθρῳ εἶναι περισσότερο ἀναπτυγμένος ἀπ' ὅσο, νομίζω, στὶς πόλεις. Στὶς πόλεις ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι σχεδὸν ἄφιλος, πράγμα ποὺ δὲ συμβαίνει στὸ χωριό. Αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἀσκεῖ μεγάλη ἐπίδραση στὴν κοινωνικὴ συμβιωτικὴ ζωή. Στὸ χωρὶς κυριαρχεῖ ἡ στενὴ γνωριμία καὶ ἡ φιλικὴ συνάντηση, ἐνῶ στὴν πόλη πρυτανεύει ἡ ἀνώνυμη συνάντηση στὴ μάζα, αὐτὴ ποὺ δημιουργεῖται στοὺς ὑπερφορτωμένους δρόμους της, ὅπου μπορεῖς νὰ περπατᾶς ὕρες, ἀλλὰ καὶ ἡμέρες καὶ νὰ μὴ συναντᾶς οὕτε ἔνα ἀπλῶς γνωστό. Στὸ χωριό, ὅπου σταθῆς κι ὅπου νὰ πατήσῃς, ἐκεῖνον ποὺ θὰ συναντήσῃς θὰ εἶναι δχι ἀπλῶς γνωστός, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς συγγενῆς ἡ φίλος. Εἶναι λοιπὸν καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἄλλη ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ χωριοῦ κι ἄλλη στὴν πόλη.

'Ο ἀνθρωπὸς τῆς ὑπαίθρου γνωρίζει καλὰ τὴν εὐλογία τῆς φιλίας καὶ τὴν κοινωνικὴ δύναμή της καὶ εὐεργεσία της, γι' αὐτὸ καὶ τραγουδώντας ζητᾶ νὰ βρῇ φίλους καλοὺς καὶ ἔμπιστους. «Νὰ βρῶ τοὺς φίλους τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς πιστοὺς κονυμπάροντες», λέει τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ὁ ἀστὸς ἡ ἡ ἀστὴ κυρία, «μπομπότα²⁸ ἀπὸ τὸ πρῶτο δόντι», τουτέστιν ἀμεσῆς χωρικῆς κατα-

27. "Ἐνας εὐγενικὸς χαιρετισμὸς δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἀπαιτεῖ μεγάλη προσπάθεια κι οὕτε εἶναι κάτι, τὸ δόπιο μᾶς στοιχίζει καὶ τίποτε ὠστόσο μὲ τὸ χαιρετισμὸ καὶ στὸν ἄλλον χαρίζομε εὐχαρίστηση κι ἔμεις ἀποκτοῦμε φίλους. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Θέματα κοινωνικῆς ἀγωγῆς, 1964, σ. 31 κ.έ.

28. Ψωμὶ ἀπὸ καλαμπόκι. 'Η φτώχεια τῶν δρεινῶν μας χωριῶν, ἀν ἔξαιρέσουμε τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια, ἔταν ἀνομολόγητη. Κυρίως δὲ τὸ 1930, ἀλλὰ καὶ μετά, οἱ ἀνθρωποὶ ἔτρωγαν ψωμὶ ἀπὸ καλαμποκάλευρο· σὲ παλιότερα χρόνια, δηλ., στὰ πρῶτα δεκαπέντε ἡ

γωγῆς, τὸ ἀπεχθάνεται καὶ φωνάζει, ἀν ἀνοίγοντας κανένας τὸ ραδιόφωνο πέση ἐπάνω σὲ δημοτικὰ τραγούδια, φωνάζει ἀγανακτισμένα ἢ καλύτερα τσιρίζει — ὅπως καὶ σχετικὰ ἀναφέραμε παραπάνω — «κλεῖστο, κλεῖστο». Ἀν τύχη σὲ πανηγύρι, ποὺ γίνεται γλέντι μὲ τραγούδια καὶ χορούς τοῦ τόπου μας, ἀσχάλλει καὶ ἀδημονεῖ μ' αὐτὰ τὰ «βλάχικα»!!, ἀγανακτεῖ γιὰ τὰ δῆθεν βλάχικα τραγούδια — ἔτσι ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐθνικὸ θησαυρό μας τάχατες περιφρονητικά· ἔπειτα λέτε νὰ μὴν εἴμαστε «χαμενοκόρμια»; «Ἐνα ἔξαιρετικὰ μεγάλο ποσοστὸ ἀπεμπολεῖ, ὅπως εἴδαμε, ἀνυπόφορα τὸ ἴδιο του τὸ «ἴναι», τὸν πυρήνα του, τὸ ἔρμα, τὴν ἀφετηρία ἀπὸ τὴν ὅποια θὰ ξεκινήσῃ γιὰ παραπέρα²⁹.

Τὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς ὑπανάπτυκτης νοοτροπίας μας, τῆς θιλιβερῆς, εἰναι χειροπιαστὰ καὶ καθημερινά. Σὲ κάθε στιγμὴ μπορεῖ κανένας περισσότερο ἢ λιγότερο νὰ τὰ διαπιστώνῃ κατὰ ἀποκαρδιωτικὸ τρόπο· γιὰ τὸ πῶς σκεπτόμαστε καὶ γιὰ τὸ ποιὸ ἔρμα ἔχομε μέσα μας, δηλαδὴ τὴν νεοελληνικὴ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ πραγματικότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρω σημειώνοντας μιὰ ἀξιοπρόσεκτη ἐπιστολὴ μὲ τὸ σχετικὸ σχόλιο τοῦ Α. Τερζάκη³⁰. Κάτι ποὺ δείχνει τὴν πραγματικότητα τοῦ τόπου μας στὸ ἔπακρο. «Ο ἐπιστολογράφος λογοτέχνης ἀναφέρει τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ μιὰ κινηματογραφικὴ προβολὴ ποὺ παρακολούθησε. Τὸ σύμπτωμα ποὺ ἀναφέρει εἰναι ποιὸν χαρακτηριστικὸ καὶ ἀξιοπρόσεχτο. Πρὶν ἀπὸ τὸ ἔργο, λέει, παιζόταν «κατὰ παράδοξη σύμπτωση» ἔνα ἐλληνικὸ documantaire. Κάτι τὸ ἔξαιρετικό. Τὸ διέπνεε μιὰ διάχυτη ποίηση, ποιὸν διακριτικὰ ἐκφρασμένη. «Εδειχνεῖ ἔναν σιωπηλὸ καβαλάρη ποὺ περιδιάβαζε μελαγχολικὰ σὲ μιὰ παλιὰ πολιτεία μὲ τὰ σοκάκια της, τὰ καλντερίμια της, τὰ ἀρχοντικά της, τὶς αὐλές της, στὴν ὅχθη μιᾶς ὥραλας μεγάλης λίμνης μὲ θεόρατα δένδρα καὶ κλαριά καὶ βάρκες-μονόξυλα καὶ πάχνες καὶ ἡλιοβασιλέματα κι ἀνατολές καὶ γλάστρες καὶ χαμολούλουδα καὶ βράχους καὶ πουλιά. «Ετσι γνώριζες τὴν Καστοριά.

«Ε! λοιπόν, γράφει ὁ Τερζάκης, σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς προβολῆς δὲν ἔπαψαν μερικοὶ ὑπάνθρωποι τῆς πλατείας νὰ χασκογελοῦν, νὰ σφυρίζουν, νὰ χτυποῦν τὰ πόδια τους, νὰ ἀναστενάζουν, νὰ ἐκφράζουν μεγαλόφωνα τὴν ἀνία τους, τὴν ἀνυπομονησία τους μὲ τὰ σφυρίγματά τους. «Φτάνει, φτάνει!», φώναζαν (!!). Τὸ δώραϊ, τὸ ὡραιότατο αὐτὸ φίλμ, συνεχίζει ὁ ἐπιστολογράφος «πῆγε χαμένο, ἀδικοσκοτωμένο». Καὶ σὲ ὑστερόγραφο σημειώνει: «Ξένη κυρία ποὺ μὲ συνόδευε, εἶχεν ἀπομείνει ἄνανδη». Αὐτὴ ἡ τελευταία ὑστερόγραφη φράση λέει πολλὰ γιὰ τὴν ἔλλειψη καὶ στοιχειώδους μορφωτικῆς ἀ-

είκοσι χρόνια τοῦ αἰώνα μας, τόση ἥταν ἡ φτώχεια, ποὺ δὲν εἶχαν λεπτὰ νὰ ἀγοράσουν τὸ καλαμπόκι γιὰ τὸν ἐπιούσιον. Αὐτὸ δόμως δὲν τούς ἐμπόδιζε τὴν λεβεντιά.

29. «Ἄς μοῦ συγχωρεθῇ ἡ ἐπαναφορά μου σὲ δ', τι ἀφορᾶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, γιατὶ δίνω μεγάλη σημασία, γιατὶ πρέπει νὰ προσέξουμε τὴν ἐπιπολαιότητά μας σὲ βασικὰ θέματα τῆς ψυχικῆς δομῆς μας.

30. «Τὸ Βῆμα» 26.5.71.

ναπτύξεως στούς πιὸ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς. Καὶ παρακάτω σχολιάζει ὁ Τερζάκης: «Τὸ περιστατικό», γράφει, «εἶναι ἀρκετὰ διδακτικό. Ἀποτελεῖ ἔνα χτυπητὸ δίπτυχο: Ἐπὸ τὴν μιὰ κάποιο νεοελληνικὸ ἐπίτευγμα σὲ χῶρο δύσκολο, ποὺ ἀπαιτεῖ ἔξαιρετικὸ γοῦστο, εὐαισθήσια, πεῖρα — τὸ φίλμ —, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰ διάχυτη κοινωνικὴ πραγματικότητα. Δὲν ἀρκεῖ σὰν ἀτομα μεμονωμένα νὰ παλαιώσουμε σκληρά, γιὰ νὰ φτάσουμε σὲ κάποιες αἰσθητικὲς συλλήψεις καὶ πραγματοποιήσεις, πρέπει ὑστερα νὰ παλαιώσουμε καὶ μὲ τὴ βαρβαρότητα τοῦ περίγυρου, τοῦ πνεύματοκτόνου. Κι δωματίζει ὁ σχολιαστής, «εἴμαι βέβαιος, πῶς αὐτὸι οἱ ἄξεστοι θεατὲς τῆς πλατείας καὶ “γράμματα” θὰ ἥξεραν — δι, τι λέγεται στὴν ‘Ελλάδα “γράμματα” — καὶ τῶν ἐν γένει ἀγαθῶν τῆς παιδείας μας θὰ εἰχαν ἀπολαύσει καὶ ἰδιωτικὸ αὐτοκίνητο θὰ διέθεταν οἱ περισσότεροι καὶ τηλεόραση θὰ εἰχαν στὸ σπίτι τους καὶ ἡλεκτρικὸ ψυγεῖο, πλυντήριο, κονζίνα, μίξερ. Τώρα, πῶς ὅλα αὐτὰ δὲν τοὺς κάναν ἀνθρώπους, μυστήριο!! “Η μήπως δχι; Γιὰ νὰ μὴ προσθέσω καὶ πῶς θὰ ἥτανε ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ, τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Θουκυδίδου, ὅλων τῶν ἄλλων ναναγοσπαστικῶν τῆς φυλῆς». Δυστυχῶς ἡ παρουσίαση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητάς μας ἐνοχλεῖ πολλούς, πάρα πολλοὺς ἀπὸ μᾶς, ἐδῶ στὸν τόπο μας. «Κατεχόμαστε ἀπὸ τὸν Ἰδ τοῦ ἐγωισμοῦ, τῆς ματαιοδοξίας τοῦ περιούσιου καὶ ἐκλεκτοῦ λαοῦ»³¹.

Στὶς πόλεις ἡ φιλία — γιὰ νὰ γυρίσω στὸ θέμα μου — δηλαδὴ ἡ εἰλικρινῆς φιλία εἶναι κάτι τὸ σπάνιο³². Ἔγινε σκοπιμότητα. Πίσω ἀπὸ τὴ φιλία κρύβεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἴδιοτέλεια, τὸ ἀμεσοῦ ἢ τὸ ἀπώτερο συμφέρον, τὸ κέρδος. Ὁ ἀνθρωπὸς τῶν ἡμερῶν μας ἀδυνάτισε ψυχικά, ἔχασε τὸ συναίσθημα τῆς κοινότητας. Στὸ χωριό, δοσὶ καὶ ἀν ἐπηρεάζεται πιὰ αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἀστικὸ πνεῦμα, δὲν ξέπεσε ἀκόμη ὁ σπουδαῖος αὐτὸς κοινωνικὸς θεσμὸς στὸ σκαλὶ τῆς σκοπιμότητας, δοσὶ κι ἀν χαλαρώθηκε κι ἔκει κάπως σήμερα ποὺ ἀπλώνεται παντοῦ τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα. Ωστόσο πέρα ἀπὸ τὸν καθαρὸ ἀέρα, τὴν ἡσυχία καὶ τὴν ἡρεμία ποὺ προσφέρουν στὸν ταλαιπωρημένο ἀνθρωπὸ τῶν πόλεών μας τὰ ὄρεινὰ χωριά, ἔχουν καὶ μιὰ ἀλλιώτικη ἀνθρώπινη ἀτμόσφαιρα, ποὺ κι αὐτὴ συμβάλλει πολὺ στὸ ἔκονθρασμα τοῦ κουρασμένου νευρικοῦ συστήματος τοῦ ἀστοῦ, δηλαδὴ τοῦ κατοίκου τῆς πόλεως τῶν καυ-

31. 'Io. N. Σηροτύρη, Τὰ ἐλαττώματά μας καὶ ἡ Παιδεία, 1971.

32. Ἡ φιλία εἶναι δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ δώσῃ πραγματικὸ περιεχόμενο στὶς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Μόνο αὐτὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς ἀποκολλήσῃ ἀπὸ τὴν μοναξίᾳ καὶ τὴν ἀτομόνωσή μας. «Οποιος δὲν ἔχει φίλους, ἔχει μιὰ ἀπαισιόδοξη εἰκόνα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, δοσὲς ἀπολαύσεις κι ἀν προσφέρη αὐτὴ. Μιὰ πραγματικὴ φιλία — πράγμα σπάνιο σήμερα καὶ δύσκολο μέσα στὶς μεγαλοπόλεις — μᾶς προσφέρει τόσο στὴν ἀνάγκη, δοσὶ καὶ στὴ στενοχώρια χαρὰ κι ἔνα συναίσθημα εύτυχίας. Στὴ μεγάλη πόλη ὑπάρχει πάντα λίγη ἢ καὶ καθόλου φιλία, ὅλο καὶ λιγότερες γνωριμίες, λιγότερη εὐλάβεια, μικρότερος ἔξωτερικὸς σύνδεσμος, λίγη ὑποχρεωτικότητα, πιὸ ἀσθενής συγγενικὸς δεσμὸς κλπ.

σαερίων καὶ τῶν κάθε μορφῆς ἀναθυμιάσεων, ποὺ δηλητηριάζουν, τοξινώνουν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν³³.

Ο ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΣΜΟΣ

‘Ο ἄνθρωπος τῆς ὑπαίθρου, κι ἀκόμη πιὸ πολὺ τῶν ὅρεινῶν χωριῶν μας, θὰ πρέπη πάντα νὰ ἔχωμε ὑπόψη μας ὅτι εἶναι συντηρητικός. ‘Ο συντηρητισμός του ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ φύση, ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τὴν ἰδιότυπη μορφὴ τῆς ὑπαίθρου καὶ ὅρεινῆς χώρας μας. Καθε ἡμέρα ἀντικρύζει τὰ ἔδια καὶ ὅμοια πράγματα, τὰ ἔδια καὶ ὅμοια φυσικὰ φαινόμενα, τὰ σχεδὸν ἀνάλλαχτα. Αὐτὸ τὸ ἀμετάβλητο ἐπιδρᾶ ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο, τὸν συνηθίζει ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν ἐμπιστεύεται σὲ κάτι καινούριο, νὰ θεωρῇ τὸ νέο σὰν ἀσταθές, ἀβέβαιο. Δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος τῆς ὑπαίθρου, ποὺ ζῇ μέσα σὲ μιὰ σταθερὴ φύση, νὰ συμφιλιωθῇ. Δὲν ἔχει τὴν τόλμη καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἐπιχειρηματία, τοῦ ἐμπόρου, ὥστε νὰ διακινδυνεύεται, γι' αὐτὸ καὶ τοῦ εἶναι ἀγαπητὸ τὸ σίγουρο, αὐτὸ ποὺ τὸ ξέρει, αὐτὸ ποὺ εἶναι βέβαιο, σταθερό, ποὺ τὸ ἔχει χρόνια καὶ χρόνια δοκιμάσει. Κάθε του βῆμα τὸ ἔξετάζει καὶ τὸ ξανα-εξετάζει δέκα φορὲς καὶ προτιμᾶ ν' ἀφήνῃ τοὺς ἄλλους νὰ πειραματίζωνται καὶ νὰ δοκιμάζουν τὸ νέο, τὸ καινούριο. Θὰ πρέπη νὰ ξέρουμε πάντα, πῶς ἡ συντηρητικότητα διακρίνει παντοῦ ὅλες τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὑπαίθρου. “Ολη ἡ ζωὴ τῶν χωρικῶν μας εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ συντηρητικότητα. «Τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, οἱ τρόποι καὶ οἱ μέθοδοι τῆς ἐργασίας, οἱ μορφὲς τῆς οἰκονομίας του εἶναι ἐμβαπτισμένες στὴ συντηρητικότητα. ‘Η προσκόλλησή του στὰ παλιὰ τοῦ προσπορίζει βεβαιότητα καὶ σταθερότητα. ‘Ωστόσο ἡ συντηρητικότητα, ἡ δοπία εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴ συνήθεια, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἐπιπόλαιη, ἀκαρπή, στείρα κι ἀβουλη, ὑποτελῆ ζωή, σὲ μιὰ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ νάρκωση καὶ σὲ μιὰ ἐπικίνδυνη διπισθοδρόμηση³⁴. ‘Η γνωριμία μὲ δρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἰδιότυπου ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὑπαίθρου εἶναι ἀναγκαία, ὅπως καὶ ἡ ἰδιότυπη

33. ‘Η φιλία θεωρεῖται καὶ εἶναι μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. “Οπου οἱ πολίτες εἶναι φίλοι, εἴπαν οἱ παλιοί μας σοφοί, ἐκεῖ ἀναπτύσσονται καὶ καλλιεργοῦνται οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις. “Οπου δημιουργεῖται κλίμα ἀνθρωπιᾶς, ἐκεῖ οἱ ἀνθρωποι δὲν ἔχουν ἀνάγκη τῆς δικαιοσύνης· ἀλλὰ κι ὅταν ἀκόμη εἶναι δίκαιοι, κι ἐκεῖ ἔχουν ἀνάγκη νὰ συνδέωνται μὲ φιλία (‘Ἄριστοτέλης, ‘Ηθικὰ Νικομάχεια 1155α κ.έ.). Τόση εἶναι ἡ δύναμη τῆς φιλικῆς ἀτμόσφαιρας μέσα σὲ μιὰ κοινότητα, σὲ μιὰ κοινωνία, παντοῦ ὅπου βρίσκονται ἀνθρωποι, ὥστε ἀν ἔξετάζει κανένας τὴν κρατικὴ νομοθεσία, λέγει πάλι ὁ Ἀριστοτέλης, θὰ διαπίστωνε πῶς οἱ νομοθέτες δταν συντάσσουν νόμους, ἀποδίδουν περισσότερη σημασία στὴ φιλία, παρὸ στὴ δικαιοσύνη (‘Ηθικὰ Νικομάχεια 1157α). Καὶ τοῦτο γιατὶ ἡ δύνοντα, πρὸς τὴν δοπία ἀποβλέπουν οἱ νομοθέτες, φαίνεται νὰ εἶναι κάτι τὸ ὅμοιο πρὸς τὴ φιλία.

σκέψη του για τή δημιουργία ανθρωπίνων σχέσεων και τῆς αναπτύξεως του δρεινοῦ τουρισμοῦ.

ΤΟ ΙΔΙΟΤΥΠΟ

Κάτι αλλο ποὺ πρέπει νὰ ἔχουμε ύπόψη μας εἶναι ἡ ιδιοτυπία ποὺ παρουσιάζει ὁ ανθρωπὸς τῆς ὑπαίθρου στὴ σκέψη του. Αὐτὴ ἐπηρεάζεται πολὺ ἀπὸ τὸ συναίσθημα. Τὸν ἐλκύει πολὺ καὶ τοῦ κρατᾶ τὴ σκέψη ἡ ἔξωτερικὴ δψη τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὲς φορὲς δὲν μπαίνει μέσα στὴν οὔσια τῶν θεμάτων. Δὲν ἀντέχει στὴ θεωρητικὴ σκέψη, γι' αὐτὸ καὶ κινεῖται πολὺ στὴ σκέψη του μὲ παραβολές, παροιμίες καὶ παρομοιώσεις. Μ' αὐτὲς ζωντανεύει τὴ σκέψη του, μ' αὐτὲς τὴν ἐκφράζει. "Εχει καλὴ μνήμη καὶ θυμάται μὲ λεπτομέρειες ὅτι τὸν ἐνδιαφέρει. "Εχει παρατηρητικότητα σχετικὰ μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ποὺ τὸν ἀφοροῦν, ὅπως π.χ. οἱ καιρικὲς μεταβολές, οἱ ἀλλαγές τοῦ καιροῦ κλπ. Σὲ μερικὰ σημεῖα τῆς σκέψης του τὸν διαχρίνει ἐλαφρῶς τὸ πρωτόγονο. Ξεκινᾶ στὴ σκέψη του ἀπὸ τὸ δλον καὶ φτάνει στὰ μέρη· δὲν εἶναι στὴ σκέψη του ἀναλυτικός, παρὰ συνθετικός. Ἡ ψυχολογία του, ἡ σκέψη του, ἡ συμπεριφορά του εἶναι ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον του. Κάτι ποὺ πρέπει νὰ τὸ γνωρίζουμε.

ΟΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Κάτι ἀκόμη ποὺ θὰ πρέπη νὰ γνωρίζουμε σὰν χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου εἶναι ἡ προσκόλλησή τους στὶς προλήψεις. Ἡ ζωὴ τους εἶναι ἔνα δίχτυ ἀπὸ προλήψεις. "Οταν λέμε προλήψεις ἔννοοῦμε τὴ γνώμη ἡ τὴν κατὰ συνθήκη ἀντίληψη ποὺ τὴν παραδέχεται κανένας ἀβασάνιστα, ἡ κάπως εἰδικότερα, ὅπως στὴν περίπτωσή μας. Πρόληψη εἶναι ἡ ἄλογη ἡ παράλογη καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση ἀποκτηθεῖσα ἰδέα γιὰ τὸ αἴσιο ἡ τὸ ἀπαίσιο δρισμένων γεγονότων ἡ πράξεων. Ὁ ανθρωπὸς τῆς ὑπαίθρου εἶναι φορτωμένος ἀπὸ σωροὺς κάθε εἰδούς προλήψεων, κάτι ποὺ τὸν ἐμποδίζει τόσο στὴν διαδική κοινωνικὴ ζωὴ, ὅσο καὶ στὴν ἀτομικὴ. Ἡ πρόληψη εἶναι παρεμπόδιση, ἀλλωστε ἀπὸ σημαίνει ἡ ἴδια ἡ λέξη. Τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ ἀγρότες μας δλο καὶ ἐγκαταλείπουν μερικὲς προλήψεις τους, ἀλλὰ μὲ ρυθμὸ κάπως ἀργὸ καὶ βραδὺ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴν τροχοπέδη αὐτὴ τῆς ἀντικοινωνικότητας.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ

"Ενα χαρακτηριστικὸ ἀκόμη κοινωνικο-ψυχολογικῆς ὑφῆς εἶναι ἡ προσκόλληση τοῦ κατοίκου τῆς ὑπαίθρου στὴν παράδοση. "Οταν λέμε παράδοση ἐννοοῦμε δ', τι μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ καὶ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, δηλ. προφορικὰ κι ὅχι γραπτά: ἥθη, ἔθιμα, ἔξεις, συνήθειες, ἥθικες καὶ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις, κοινωνικὲς σκέψεις, τραγούδια, μύθοι, παραμύθια, παροιμίες, θρύλοι, τέχνες καὶ λοιπὰ παρόμοια, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν παράδοση κάθε λαοῦ καὶ φυσικὰ καὶ τὴ δική μας τὴν ἑλληνική.

Σήμερα ἡ ὑποχώρηση τῆς παραδόσεως στὸν ἀστικὸ πολιτισμὸ εἶναι χειροπιαστή, ἀλλὰ καὶ στὸν πληθυσμὸ τῆς ὑπαίθρου παρατηρεῖται κάποια ὑποχώρηση. Γενικότερα ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ τεχνικὴ πρόοδος μετέβαλε τὸ παλιὸ κοινωνικὸ σχῆμα, ἔτοι ποὺ οἱ κοινωνίες σήμερα ὅρχισαν νὰ παρουσιάζουν μιὰ νέα δομή, στὴν ὁποία δλο καὶ λιγότερο διαφαίνονται πιὰ πολλὲς παλιὲς συνήθειες καὶ παλιὲς παραδοσιακὲς ἥθικες ἀντιλήψεις, γιατὶ αὐτὲς ἔσβησαν ἀπὸ τὴ συμβιωτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ, δηλ. ἡ ὑποχώρηση τῆς παραδόσεως, πῆρε κάπως γοργότερο ρυθμὸ κατὰ τὴ δεύτερη φάση τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. "Ολα αὐτὰ εἶναι πράγματα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γνωρίζουμε, ἀποτελοῦν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου μας καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου.

ΤΙ ΆΛΛΟ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΡΟΥΜΕ

"Ο ἀνθρωπος, καὶ κυρίως ὁ ἐργαζόμενος σὲ διάρκεια καὶ μὲ ἔνταση, χάνει σωματικές, ἀλλὰ καὶ ψυχικές καὶ πνευματικές δυνάμεις, κουράζεται. "Εχει ἀνάγκη ν' ἀναλάβῃ, νὰ ἀνακτήσῃ τὶς ἀπολεσθεῖσες δυνάμεις του. "Εχει ἀνάγκη διακοπῶν, ἐλευθέρου, δηλαδή, χρόνου, ἀδείας ἀναπαύσεως. Ἡ διακοπὴ τῆς ἐργασίας γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς εἶναι ἀπαίτηση τῆς ἰσορροπίας: ἐνέργεια, δράση, κατάθεση δυνάμεων καὶ ἀνάκτηση. Πρόκειται γιὰ ἐναλλαγὴ ἐνὸς φυσικοῦ ρυθμοῦ: ἀπώλεια σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐνέργειας καὶ ἀνάκτησή της. Πρόκειται γιὰ ἀνάπταυση, ἡ ὁποία θὰ ἀποτοξινώσῃ τὸν κουρασμένο δργανισμό, θὰ ἐπαναφέρῃ τὶς ἔξαντλημένες δυνάμεις στὴ φυσιολογικὴ τους κατάσταση.

"Η ἀποκατάσταση τῶν δυνάμεων εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κάθε ζῶντα ὁργανισμό. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀδεια ἡ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἐργασία, ἡ ἀπελευθέρωση χρόνου, εἶναι ἡ βασικὴ προϋπόθεσή της. Σήμερα ἀποδείχθηκε ἀπὸ ἔρευνες ποὺ ἔγιναν, δτι ἡ ἔλλειψη διακοπῶν ἡ, τὸ χειρότερο, ἡ κακὴ χρήση τῶν διακοπῶν, φέρνει σοβαρὲς βλάβες στὸ δλο δργανικὸ σύστημα τοῦ ἀνθρώπου. "Εξάντληση καὶ σωματικὸ καὶ πνευματικὸ τσάκισμα, κατάρρευση ἡταν ἀποτέλεσμα τῆς «ἀπανδόχευτης» ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, συνέπειες τῆς ὑπερκοπῶ-

σεως, σὲ παλαιότερες ἐποχές, κατὰ τὶς ὅποιες οἱ ἀνθρωποι ἔργαζονταν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ὡς τὴ δύση τοῦ ἥλιου, ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας ὡς τὸ λυκόφως.

Σήμερα δὲν ὑπάρχει ἡ ὑπερφόρτωση αὐτῇ ὡστόσο παρουσιάσθηκαν νέες δυσκολίες. Τὸ ὄράριο εἶναι νομικὰ κατοχυρωμένο καὶ ὅλο καὶ ἐπιβραχύνεται, σὲ σημεῖο ποὺ ποτὲ δὲν τὸ εἶχαν φαντασθῆ οἱ ἀνθρωποι κατὰ τὶς ἀρχές τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετέπειτα. Στὴ θέση δύμως τῆς σωματικῆς ὑπερκοπώσεως ἥρθε ἡ ψυχικὴ ὑπερκόπωση τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Κάτι τὸ ὅποιο δὲν ἔχομε συνειδητοποιήσει οἱ πολλοί, καὶ φυσικὰ δὲν μποροῦμε νὰ ἀντεπεξέλθουμε σ' αὐτὴ τὴ νευρικὴ κόπωση. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν διακοπῶν μας ὅχι μόνο δὲν ἀναλαμβάνομε δυνάμεις, παρὰ χάνομε. Κι ὅταν πάλι ἔχουμε κάποια ἀντίληψη τῆς καταστάσεως, ἡ ὅποια μπορεῖ νὰ προκύψῃ ἀπὸ τὴν ὅλο καὶ πιὸ ἐκνευριστικὴ ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν δύοια ζοῦμε τόσο στὴν καθημερινή μας ἐργασία, δοσο καὶ ἔξω ἀπ' αὐτήν, φαίνεται πῶς παραμελοῦμε τὴν ἀνάπτωσή μας, τὴν προσπάθειαν ν' ἀναλάβουμε δυνάμεις. Ἐπιβαρύνομε τὸν ἔαυτό μας μὲ νέες, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διακοπῶν μας, τοῦ ἐλευθέρου δηλαδὴ χρόνου μας, καταστάσεις, πρὸς τὶς ὅποιες κατευθυνόμαστε μὲ τὴ δική μας θέληση, χωρὶς νὰ μᾶς ἐπιβάλλωνται ἀπὸ ἀνάργες ἢ ἀπὸ καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις. Αὐτὲς δύμως οἱ ἔθελοντικὲς ἐπιβαρύνσεις μας δὲ φείδονται τῶν δυνάμεων μας, τουναντίον τὶς διαβιβρώσκουν. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφή μας στὴν ἐργασία παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

Σήμερα ἐπιβάλλεται, περισσότερο ἀπὸ προηγούμενες ἐποχές, ἡ ἀνάπτωση καὶ ἡ μελετημένη ἐκλογὴ τοῦ τόπου, στὸν δόποιο θὰ περάσουμε τὸ χρόνο τῶν διακοπῶν μας, γιατὶ ἡ ἀπώλεια τῶν σωματικῶν δυνάμεων δὲν εἶναι μόνο σωματικὴ διαδικασία, ἀλλὰ καὶ ψυχική. Γενικότερα θὰ πρέπη νὰ ξέρουμε — αὐτὸ ποὺ μᾶς ἀποκαλύψαν ἔρευνες ἐπάνω στὶς ψυχοσωματικὲς ἀρρώστιες — ὅτι ἡ σωματικὴ ἀρρώστια προετοιμάζεται στὸν ψυχικὸ τομέα. Οἱ ψυχικὲς ἀνωμαλίες ἀλλάζουν τὴν δργανικὴ λειτουργία καὶ δημιουργοῦν μ' αὐτὸ τὴν προδιάθεση γιὰ ἀρρώστια³⁵.

ΟΙ ΘΟΡΥΒΟΙ

'Η ζωὴ μας σήμερα στὶς πόλεις ὅλο καὶ ἐνοχλεῖται ἀπὸ διάφορους θορύβους. 'Ο ἀνθρωπος εἶναι ἐκτεθειμένος περισσότερο ἀπὸ ἄλλες ἐποχές στὸ θόρυβο. "Επειτα οἱ τεχνικὲς ἐφευρέσεις, αὐτὲς προποντός, εἶναι κατὰ κανόνα πηγὲς θορύβου. Δὲν εἶναι μόνο οἱ στατὲς μηχανικὲς ἐγκαταστάσεις ἐδῶ ἢ ἐκεῖ,

35. Γιάζεφ Ράττνερ, Ψυχοσωματικὲς ἀρρώστιες, ἑλλην. μετάφραση, 1969, σ. 9. 'Ο τίτλος στὰ γερμανικά: Psychosomatische Medizin, Heute, Zürich 1965.

δηλαδὴ οἱ θόρυβοι σὲ δρισμένους τόπους, παρὰ ἔχομε καὶ τοὺς κινουμένους θορύβους, ποὺ μᾶς κυνηγοῦν ὅπου κι ἀν βρισκόμαστε. Ἐκτὸς μόνο, ἀν βρισκόμαστε στοὺς δρεινοὺς τόπους μας καὶ τοὺς οἰκισμούς μας ἢ γενικότερα στὴν ὕπαιθρο. Κοντὰ στὶς κινούμενες μηχανὲς τῶν αὐτοκινήτων καὶ λοιπῶν μέσων συγκαινωνίας καὶ μεταφορᾶς μας ἔχομε τὰ ἐκκωφαντικὰ μαζικὰ μέσα ἐπικοινωνίας, τὰ σὲ ἀπόσταση ἀκουόμενα ραδιόφωνα, μεγάφωνα, κινηματογράφους, τηλεοράσεις, δισκοθῆκες, κινητές ρεκλάμες κλπ. Ὁ ἄνθρωπος σήμερα ὑποφέρει ἀπὸ τὸ θόρυβο, ποὺ τοῦ προκαλεῖ πολλὲς ἐνοχλήσεις στὸ νευρικό του σύστημα. Ἔρευνες³⁶ ποὺ ἔγιναν ἀλλοῦ ἐπάνω στὸ θέμα τοῦ θορύβου κατέληξαν στὸ συμπέρασμα πώς δὲ ἄνθρωπος μέσης ἢ παραπάνω ἡλικίας σὰ μιὰ ἀπὸ τὶς βασικές καὶ σπουδαιότερες ἐπιθυμίες του ἔχει νὰ περάσῃ τὶς ἡμέρες τῶν διακοπῶν του σὲ ἥσυχο καὶ ἡρεμο μέρος, μακριὰ ἀπὸ κάθε θόρυβο.

Ο θόρυβος ἐπιδρᾶ στὸ νευροφυτικὸ σύστημα καὶ ἐπιφέρει ἀλλαγὲς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δέρματος, στὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἄνθρωπου ὅργανα, στὶς ἐκκρίσεις καὶ στὰ ὅργανα πέψεως κλπ.³⁷ Κι ἀν αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις δὲ φτάνουν στὴν ἔκφραση τῆς ἀρρώστιας, ὡστόσο ἐνεργοῦν ὡς χρόνιοι ἐρεθισμοί, ποὺ παρουσιάζουν σοβαρές κάπως νευρικές ἐνοχλήσεις. Παρατηρεῖται βέβαια καὶ τὸ φαινόμενο τῆς συνήθειας στὸ θόρυβο, ποὺ θὰ νόμιζε κανένας ὅτι μειώνει τὰ ἀνακλαστικὰ τοῦ νευροφυτικοῦ συστήματος. Ωστόσο παρατηρεῖται κάτι ἄλλο, μιὰ δλο καὶ αὐξανόμενη εὐαισθησία, ἢ δόπια καὶ ὀδηγεῖ πρὸς μιὰ ἀνοδὸ τῶν ἀνακλαστικῶν τοῦ νευροφυτικοῦ, ὡστε δὲ θόρυβος ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀποβῇ μιὰ πηγὴ νευρώσεως³⁸. Ἀλλὰ καὶ δταν δὲ θόρυβος δὲ γίνεται πηγή, αἵτις ἀρρώστιας, ὀδηγεῖ στὴν πρωτογονοποίηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, γιατὶ δὲ θόρυβος ἐπιδρᾶ ἐπαμβλυντικὰ καὶ καταστρεπτικὰ ἐπάνω στὸ θεῖο δῶρο τῆς ἀκοῆς.

Ἐνάντια στὴν «ἐγκληματικὴ» αὐτὴ καταστροφὴ ποὺ πρόξενεῖ δὲ θόρυβος στὴν ἀνθρώπινη ὑπόσταση θὰ μποροῦσε κανένας νὰ σταθῇ μόνο, ἀν δὲ καθένας λάβαινε ὑπόψη του τὸν ἄλλο. Ἀν θεσπίζονταν αὐτηροὶ νόμοι, ἀν κυρίως διαπαιδαγωγοῦνταν οἱ ἄνθρωποι, ἀν ἡ κοινωνικὴ ἀγωγὴ ἀποκτοῦσε ἐκτίμηση καὶ πραγματικὴ ἀξία. Ωστόσο κάτι πέρα ἀπὸ αὐτὰ εἰναι, ἀν τὶς διακοπὲς καὶ τὸν ἐλεύθερο χρόνο περνούσαμε, δπως ἀναφέραμε, σὲ τόπους καὶ χώρους ποὺ προσφέρονται γιὰ ἥσυχία, ἡρεμία καὶ παντελῆ ἔλλειψη θορύβων. Καὶ τέτοιους χώρους ἔχει ἡ πατρίδα μας, ἐπαναλαμβάνομε, ἀρκετούς, ἔξαίσιους καὶ ὡραίους στὰ ὄρεινὰ χωριά της, δάσεις ἡρεμίας καὶ ἥσυχίας. Ο B. Russel στὸ βιβλίο του «Κατάκτηση τῆς εὐτυχίας», μᾶς λέει σχετικὰ ὅτι «μιὰ εὐτυχί-

36. G. Lehmann, Der Lärm als Problem der modernen Zivilisation, Im. Univ. Ig. 1954, σ. 951. Τὸ θόρυβο μπορεῖ βέβαια κανένας νὰ τὸν μετρήσῃ μὲ τὸ σχετικὸ μηχάνημα, ὡστόσο ἡ ίσχύς του πέρα ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἐντάσεως εἶναι καὶ ὑποκειμενικὴ κατάσταση.

37. G. Lehmann, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 963.

38. G. Lehmann, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 963.

σμένη ζωή, ως ένα μεγάλο σημεῖο, διαδραματίζεται μέσα σε σιγαλιά και ήρεμία»³⁹.

Μέσα στὶς σύγχρονες πολυκατοικίες μας, μὲ τὰ εὐπαθῆ στοὺς ἥχους καὶ στοὺς θορύβους χωρίσματά τους, εἶναι ζήτημα ἀν βρίσκη κανένας μιὰ γωνιὰ ἡσυχίας. Ἡ ξεθεμελιώμενη ἀπὸ τὴ φύση ζωὴ τῶν ἀνθρώπων στὶς μεγάλες πόλεις ἔχει χάσει τὴν ἡσυχία της, τὴν ἡρεμία της, μιὰ ἡρεμία καὶ ἡσυχία τῆς φύσης ἀπὸ τὸ μαγικὸ καὶ μυστικιστικὸ στοιχεῖο της ἢ ἀπὸ τὴν ποίηση, ποὺ αὐτὴ κλείνει μέσα της, τὴν παιδικὴ ἀφέλειά της. Ὁ ἀνθρωπὸς τῶν σημερινῶν πόλεων ζῇ μέσα σ' ἐναν κόσμῳ, δπου οἱ πολυκατοικίες μοιάζουν μὲ κοτέτσια καὶ οἱ ἀνθρωποι τείνουν νὰ φτάσουν στὸ σημεῖο νὰ ζοῦν σὰν ἔντομα. Κάτι ποὺ εύνοεῖ πολὺ τὴν τάση πρὸς τὴ μοναξιὰ καὶ τὴν ἀπομόνωση, ἡ ὁποία, δταν φτάση στὰ ἐσώτερα τῆς ψυχῆς στρώματα, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν παραφροσύνη...

«Γιὰ ἔναν, ποὺ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του βαθιὰ ἔρημο καὶ κουρασμένο, τὸ πιὸ σπουδαῖο μέσον, γιὰ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ κακό, εἶναι νὰ φύγῃ ἔξω», λέγει ἡ Ἀννα Φράνκ, «πρὸς τὴν ἐξοχή, στὴν ὕπαιθρο, μόνος, κατάμονος, κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ φύση καὶ τὸ Θεό. Τότε μόνο αἰσθάνεται κανένας πὼς δλα εἶναι ἔτσι, δπως ἔπρεπε νὰ εἶναι, καὶ πὼς μόνο μέσα στὴ φύση σὲ βλέπει ὁ Θεὸς εὐτυχισμένο, μέσα σὲ μιὰ δμορφὴ φύση. «Οσο εἶναι ἔτσι — καὶ θὰ εἶναι πάντα ἔτσι — πάντα θὰ ὑπάρχῃ καὶ μιὰ παρηγοριά, μιὰ ξεκούραση ἀπὸ κάθε δυστυχία καὶ λόπη, γιατὶ ἡ φύση ἀπαλόνει κάθε εἶδος πόνου...».

Οἱ ἔρευνες, ποὺ ἔγιναν στὶς Η.Π.Α. καὶ στὴ Γερμανία σὲ δ.τι ἀφορᾶ τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν ἀναζωογόνηση, τὴν ἀπόκτηση νέων δυνάμεων κατὰ τὸ χρόνο τῶν διακοπῶν, συνιστοῦν νὰ ἀναζητοῦμε κατὰ τὸ χρόνο αὐτὸν τόπους ποὺ εἶναι ἀκόμη ἀνέγγιχτοι ἀπὸ τὸ θόρυβο καὶ τὰ καυσαέρια. Καὶ τέτοιοι τόποι εἶναι τὰ ὄρεινὰ χώριά, ποὺ βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὰ δηλητήρια τῶν πυκνοκατοικημένων πόλεων καὶ τῆς μολυσμένης ἀτμόσφαιράς τους. «Ολο καὶ ἀπλώνεται ἡ ἀντίληψη, πὼς θὰ πρέπη κανένας, δταν τοῦ ἐπιτρέπη ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐργασία του, νὰ ἐγκαταλείπῃ τὴν πόλη καὶ νὰ μένη δσο τὸ δυνατὸν στὴν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ καυσαέρια ὕπαιθρο.

Σήμερα στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες κοινωνίες προτείνεται ἡ δημιουργία μακριὰ ἀπὸ τὶς πόλεις μεγάλων φυσικῶν πάρκων, μὲ μαρκαρισμένους δρόμους γιὰ πεζούς, μὲ διπόστεγα καὶ ἀναπαυτήρια, προφυλαγμένα ἀπὸ κάθε εἶδος τύρβης τῶν πόλεων, παρὰ μορφῆς ἀναπαύσεως καὶ ἡσυχίας γιὰ τὰ Σαββατοκύριακα, μακριὰ ἀπὸ θορύβους καὶ προπαντὸς διεπόμενα ἀπὸ ἀνθρώπινη ἀτμόσφαιρα εὐλαβικῆς προσοχῆς καὶ σεβασμοῦ τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς

39. B. Russel, Eroberung des Glücks (γερμανικὴ μετάφραση), 1951, σ. 58. Πρβλ. καὶ Ed. Spranger, Wider der Lärm, 1956, σ. 14 καὶ 25.

ἥσυχίας τῶν ἄλλων, μέσα σὲ μιὰ ὅντως φυσική, δασικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ὑπαίθρου⁴⁰.

H ANIA

‘Ο σύγχρονος ἀνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν μας καὶ τῶν μεγαλοπόλεων κατέχεται, εἴπαμε, ἀπὸ μιὰ εἰδικῆς μορφῆς ἀνησυχίας καὶ ἀπὸ μιὰ τάσης βιασύνης. ‘Η εἰδικὴ αὐτὴ μορφὴ ἀνησυχίας προέρχεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνία, ἡ ὁποία τὸν σπρώχνει ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν ἐργασία του στὸν κινηματογράφο, στὸ καφενεῖο, στὸ γήπεδο, κυρίως ὡς θεατή...

‘Ο ἀνθρωπος τῶν μεγάλων πόλεων⁴¹ ἔχασε τὴν ἐπαφή του μὲ τὴ φύση καὶ μαζί της φυσικὰ τὴν ἥσυχία ἐκείνη τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου του, τὴν ὁποία μπορεῖ κανένας νὰ τὴ συναντήσῃ καὶ νὰ τὴν κατανοήσῃ μέσα στὴν ἥσυχία καὶ τὴν ἡρεμία τῆς ζωῆς τῆς ὑπαίθρου χώρας μας, ποὺ μέσα σ’ αὐτὴν μπορεῖ κανένας νὰ βλέπῃ καὶ νὰ παρατηρῇ πολλά, γιατὶ ἡ φύση ἔχει κι αὐτὴ τὸν κόσμο της, τὴ δική της κοινωνία, τὴν κοινωνία τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν καὶ τοὺς δικούς της τρόπους κοινωνικῆς ζωῆς. ‘Ο ἀνθρωπος μπορεῖ νὰ διδαχθῇ πολλὰ ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτόν, δταν τὸν ἀγαπᾶ, δόπτε καὶ τὸν κατανοεῖ. ‘Η ζωὴ τῆς φύσης κλείνει τὴν ποίησή της, ποὺ ἔχει ἔνα στοιχεῖο ἀκατανίκητου μυστικισμοῦ.

‘Η ἀνία δὲ βρίσκεται στὸν ἀνθρωπο ποὺ εἶναι δεμένος μὲ τὴ φύση πρόσφορο ἔδαφος, γιὰ ν’ ἀναπτυχθῆ. Σ’ αὐτὸν εἶναι φτωχή, ἀδύνατη. Δὲ ριζοβολεῖ, δὲν ὑπάρχει μέσα στὸν ἀνθρωπο τῆς ὑπαίθρου τὸ κενὸ τῆς ψυχῆς. ‘Ο ἀνθρωπος ποὺ βρίσκεται σὲ ἐπαφή μὲ τὴ φύση, μὲ τὴν ὑπαίθρο, δὲ ζῆ τὸ δυσάρεστο συναίσθημα τοῦ χρόνου, ποὺ τὸ ζῆ ὁ ἀνθρωπος τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, ἀδειο ἀπὸ κάθε βίωμα, ἀλλὰ γεμάτο ἀπὸ κάποιο αἰσθημα δυσφορίας καὶ ἀπελπισίας, γκρίνιας, κορεσμοῦ καὶ ἀνικανοποίητου.

‘Η κίνηση καὶ ὁ διαγκωνισμὸς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ἀνώνυμη συνάρτηση τῶν πόλεων, δηλαδὴ στὴ μάζα, ποὺ δημιουργεῖται στοὺς ὑπερφορτωμένους δρόμους τῶν πόλεων, στὰ τράμ, στὰ αὐτοκίνητα συγκοινωνίας, στὸ σιδηρόδρομο κλπ., αὐτὴ ἡ ἀνώνυμη συνάντηση γιὰ τὸ σημερινὸ ἀνθρωπο τῶν μεγάλων πόλεων δρίζει, ἔνα οὐσιαστικὸ μέρος τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Αὐτὴ ἡ κατάσταση τὸν ἀπομονώνει μέσα στὸ πλῆθος, ὃπου ὕρες προχωρεῖ, πορεύεται ἢ τρέχει καὶ δὲ συναντᾶ γνωστό.

40. H. Öffner, Erholung durch Naturparke, in: Kosmos, JG 1961, σ. 16. Στὴ Γερμανία ἔχουν ἥδη γίνει δώδεκα τέτοια πάρκα, ποὺ καλύπτουν χιλιάδες στρέμματα, καὶ 3800 ἀπαγορευμένοι δρυμοί, δηλαδὴ ἐκτάσεις δασῶν, γιὰ νὰ γίνουν ἀργότερα, οἱ πιὸ κατάλληλοι, πάρκα.

41. Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα τῶν μεγάλων πόλεων καὶ τῆς ἐρημιᾶς τοῦ ἀνθρώπου βλ. Iw. N. Ξηροτύρη, Magna civitas, magna solitudo, 1970.

Η ΑΓΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΤΡΙΚΟΤΗΤΑ

‘Ο ἄνθρωπος σήμερα μέσα στίς μεγάλες πόλεις «τρέχει καὶ δὲ φτάνει». Κι δταν κάνη χρήση τῶν διακοπῶν του ἀπὸ τὴν καθημερινή του ἐργασία, δὲν ἀναπαύεται, δπως εἰπαμε, δὲν ἡσυχάζει, παρὰ σκορπίζεται νομίζοντας δτι διασκεδάζει, ἐνῶ στὸ βάθιος κατατρύχεται ἀπὸ μιὰ ἴδιοτυπη — δπως πι- στοποιοῦν οἱ ἔρευνες τῆς Ψυχολογίας, τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Ψυχιατρι- κῆς — ἀγωνία καὶ νευρικότητα. Δὲ ζῆ τὸ βάθιος, παρὰ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς του, γι’ αὐτὸ καὶ εἶναι δύσκολο νὰ στραφῇ πρὸς τὰ ἔσω, νὰ ἀσκήσῃ τὶς δυνάμεις τοῦ θυμικοῦ του, ν’ ἀνταποκριθῇ στὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς του, παρὰ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ἐντυπώσεων καὶ τοῦ πλούτου τῶν παραστάσεων, τὶς δποῖες ἀποκτᾶ σήμερα δ ἄνθρωπος ἀπὸ τοὺς πολυποίκιλους καὶ ἀφθονους ἐρεθισμούς, τοὺς δποίους τοῦ προσφέρει δ τεχνικὸς πολιτισμός. Όστόσο εἶναι κοινὴ ἡ διαπίστωση ποὺ κάνουν κοινωνιολόγοι καὶ ψυχολόγοι, δτι δ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἄλλες ἐποχὲς φτωχὸς σὲ βιώματα, περισ- σότερο ἕρημος, παρὰ τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ πλῆθος τῶν παρα- στάσεών του, ποὺ σὲ δ, τι ἀφορᾶ τὴν καλλιέργεια τοῦ θυμικοῦ του μένουν ἀδρανεῖς, ἀκαρποφόρητες παραστάσεις.

Μέσα στὴν ἀπέραντη ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἡσυχία τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν ὅρεινῶν χωριῶν μας, παίρνοντας κανένας βαθειὰ ἀνάσα, ἀναπνέει τὸ μύρο τῆς ζωῆς. Όστόσο οἱ ἄνθρωποι τῶν πόλεων κατὰ μάζες κυλᾶντε πρὸς τὶς ἀμυνο- διές, δπου τὸ κάθε μόριο τῆς μάζας, δηλαδὴ τὸ κάθε ἀτομο στριφογυρίζει μέσα σ’ ἔνα τετραγωνικὸ σχεδὸν μέτρο.

‘Η διαρκὴς καταπόνηση καὶ τὸ διαρκὲς τρέξιμο μὲ τὴ «γλώσσα στὰ δόντια» προκαλεῖ νευρικὲς ἐνοχλήσεις καὶ διαταραχὲς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑφῆς. Ο σύγχρονος ἄνθρωπος κατατρύχεται ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἀνησυχία, ποὺ δσο κι ἀν προσπαθήση νὰ ὑπερινικήσῃ τὴν ἐξωτερικὴ ἀνησυχία του, δὲν τὸ πετυχαίνει, ἀν δὲν ἔχῃ ἀποκτήσει τὴν ἐσωτερική του ἡρεμία. Ἀν δὲν ἔχῃ ἐτοιμασθῇ ν’ ἀκούσῃ τὴν ἐσωτερικὴ φωνὴ τοῦ ἔσωτοῦ του, πράγμα δχι καὶ τόσο εὔκολο στοὺς πολλούς. «*Άκοσμε*», λέγει ἔνας ἐρευνητής τῶν κοινωνιῶν φαινομένων⁴², «κάθε εἶδος φωνῆς ἀπὸ τὸν καθένα, δποιος κι ἀν εἶναι αὐτός, ἀλλὰ μόνο τὴ δική μας ἐσωτερική φωνὴ δὲν ἀκοῦμε. Κάθε στιγμὴ εἴμαστε στὴ διάθεση τοῦ θορύβου τῶν γνωμῶν καὶ τῶν σκέψεων τῶν ἄλλων, ποὺ ἀπὸ κάθε γωνιὰ καὶ ἀπὸ κάθε σημεῖο ἔχονται πρὸς ἐμᾶς ἀπὸ τὸν κινηματογράφο, τὶς ἐφημερίδες, τὸ ράδιο, τὴν τηλεόραση καὶ λοιπὰ εἰδη φλυαριῶν. Ποτὲ δὲ θὰ μπορούσαμε ν’ ἀποκρύσουμε μιὰ ἄλλη φωνὴ τόσο, δσο τὴ δική μας... “Οταν δ ἐσωτερικὸς κόσμος μας μένη ἀνεξερεύνητος καὶ ἀνεξέταστος, ἀκαλλιέργη- τος, ἀγριεύει κατὰ φυσικὸ τρόπο, δπότε καὶ φοβᾶται πιὰ κανένας νὰ κοιτάξῃ

42. Er. From, Psychanalyse und Ethik, Stuttgart 1954, σ. 176.

μέσα του. Τότε δύο και ἀποφεύγει νὰ βρίσκεται μόνο μὲ τὸν ἔαντό του..., παρὰ κρεμέται στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, στὶς διασκεδάσεις ἢ γενικὰ σὲ κάθε εἰδος παραπλανητικῆς φωνῆς και κλήσεως⁴³. "Οπου ὅμως ἡ καλλιέργεια τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ἀτονεῖ, ἐκεῖ ἀφανίζεται κάθε εἰδος πολιτισμοῦ".

'Ο ἐλεύθερος χρόνος τῶν διακοπῶν μᾶς δίνει, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, τὴν εὐκαιρία μακριὰ ἀπὸ τὸ θύρυσθο, στὴ γαλήνη τῆς δρεινῆς ὑπαίθρου, νὰ συναντήσουμε τὸν ἐσωτερικὸ ἑαυτό μας. Σήμερα ὑψώνονται ἔντονα οἱ φωνές, πὼς δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀφοσίωσή μας στὴν παραγωγικὴ δραστηριότητά μας, παρὰ σύγχρονα μ' αὐτὴν θὰ πρέπη νὰ διδαχθοῦμε — γιατὶ ὁ κόσμος τὸ λησμόνησε μέσα στὶς κοινωνίες τῆς ἀφθονίας — νὰ ἀφοσιωνόμαστε μὲ τὴν ἴδια ἔντοση στὴν καλλιέργεια τῆς ἐσωτερικότητάς μας, ἐπειδὴ χωρὶς ἔναν πραγματικὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καθενός μας πολιτισμό, κάθε λόγος γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ και τῆς ἀνθρωπιᾶς εἶναι κενός, τίποτε, ἀπλῶς αὐταπάτη⁴⁴.

Στὸν ἐλεύθερο χρόνο ὁ καθένας ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ βρῇ τὸν ἔαντό του, νὰ κάνῃ τὴν αὐτοκριτικὴ του, νὰ συλλογισθῇ, νὰ αὐτοεξετασθῇ. 'Ωστόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ διαπαιδαγωγηθῆ στὴ χρήση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου και σὲ ὅλα τὰ ἔξαρτώμενα ἢ ἀπαραίτητα σ' αὐτόν, στὸ πῶς, στὸ ποῦ, στὸ πότε.

'Η ἀνάπταση και τὸ ξεκούρασμα εἶναι μιὰ βασικὴ βιολογικὴ λειτουργία, ἡ οποία μὲ τὴ διακοπὴ τῆς ἐργασίας, τοῦ ἀντικειμένου ποὺ μᾶς κουράζει, ρυθμίζει φυσιολογικὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν δυνάμεων. Αὐτὴ ὅμως ἡ αὐτόματη ρύθμιση ποὺ κάνει ὁ ὀργανισμός μας μπορεῖ νὰ ἐμποδίζεται ὅχι ἀπὸ φυσιολογικές, ἀλλὰ ἀπὸ ψυχολογικὲς αἰτίες. 'Ενόσο ψυχικὲς ἐνοχλήσεις, φροντίδες, διαταραχὲς στὴν αὐτοσυνείδηση, βιώματα και ἀγωνίες φόβου και ἀνασφάλειας ἀνακυκλοῦνται μέσα στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου, δὲν μπορεῖ βέβαια κανένας νὰ ἀναπαιθῇ και νὰ ἀναλάβῃ. Οι ἔρευνες⁴⁵ ἀπέδειξαν πὼς δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀποτοξίνωση τοῦ σώματος ἀπὸ τὶς διαδικασίες ποὺ τὸ κουράζουν, παρὰ πρέπει τὸ ἀτομο ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὶς ψυχικὲς ἀγωνίες και ἔντάσεις. Μόνο ἔτσι ὀλοκληρώνεται ἡ προσωπικότητα και μόνο ἔτσι μποροῦμε νὰ ἔχουμε πραγματικὴ ξεκούραση και ἀνάκτηση δυνάμεων. 'Η ψυχικὴ γαλήνη και ἡ ψυχικὴ δύναμη, ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν πραγματικὴ και οὐσιαστικὴ ξεκούραση δὲν κερδίζονται ἀπλῶς και μόνο μὲ τὴν ὕφεση τῶν δυνάμεων τοῦ σώματος, παρὰ ἀπαιτεῖται ἀκέμη και ψυχικὴ ἀποτοξίνωση.

43. Ed. Spranger, Jugen zwischen Sport, Film und Technik, 1956, σ. 604.

44. Ed. Spranger, Σθ' ἀνωτ., σ. 605.

45. H. Hoske, Die Erholung in Jugendalter, München 1933, σ. 15. Ch. Burbeck, Unsere frei Zeit - Erholung und Enspannung, 1957, σ. 198.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ

‘Η διαπαιδαγώγηση στήν καλὴ χρήση τοῦ χρόνου τῶν διακοπῶν εἶναι ἀπαραίτητη. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς μὲν ἀντικείμενο τὸν ἐλεύθερο χρόνο μελετᾶται σήμερα καὶ προτείνεται στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες κοινωνίες σὰν κάτι ἔξαιρετικῶς ἀπαραίτητο. Τὸ θέμα ἐρευνᾶται καὶ συζητεῖται τόσο σὲ ἐπιστημονικὰ συνέδρια, ὅσο καὶ σὲ ἴνστιτούτα. Στὸν τόπο μας τὸ φαινόμενο μένει τέλεια ἀπαρατήρητο. ‘Ο καθένας, μέσα στήν ἄγνοια καὶ στὸ ἀνυποψίαστο τοῦ προβλήματος, καλύπτει τὸν ἐλεύθερο χρόνο κατὰ τρόπο, πού, ἀντὶ νὰ ἀνακτήσῃ δυνάμεις, χάνει.

‘Η ἀγωγὴ καὶ ἡ διαπαιδαγώγηση στὴ χρήση τοῦ ἐλευθέρου χρόνου προσπαθεῖ πρῶτα νὰ κάνῃ τὸ πρόβλημα συνειδήτο στὸ κάθε ἀτομο, νὰ τοῦ δημιουργῆση μιὰ εὐθύνη ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, νὰ τὸν καταστήσῃ ἔτσι ὥριμο ἀπέναντι τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Προσπαθεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸ νέο ἔτσι, ὥστε νὰ τὸν κάνῃ ἵκανὸ καὶ πρόθυμο συνάμα νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν ἐλεύθερο χρόνο του κατὰ αὐτόνομο καὶ κυρίως ὑπεύθυνο τρόπο.

‘Ο ἐλεύθερος χρόνος κλείνει μέσα του τόσο θετικές, ὅσο καὶ ἀρνητικὲς καταστάσεις. ‘Η τεχνικοβιομηχανικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐποχῆς μας ἔκανε δυνατὴ τὴν ἐπιμήκυνση τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τοῦ ἀνθρώπου τόσο αἰφνίδια, ὅσο καὶ πλατιά, ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν προβλήματα, τὰ ὄποια στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες χῶρες καταβάλλεται προσπάθεια νὰ λυθοῦν κατὰ ἐπιστημονικὸ τρόπο. Στὸ πεδίο τῆς ζωῆς καὶ τῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὸ φαινόμενο ἀποφαίνονται πῶς δὲν ἀρκοῦν τὰ μέτρα καὶ οἱ τρόποι τῆς διαπαιδαγωγήσεως, ποὺ χρησιμοποιοῦνται διάφοροι καὶ σήμερα ἡ ἀγωγὴ γενικὰ γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ πῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ προχωρήσουμε σὲ μορφὲς καὶ τρόπους ἀγωγῆς, ποὺ ἀνταποκρίνονται εἰδικότερα πρὸς τὰ γεγονότα καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος δημιουργηθέντος προβλήματος τῶν διακοπῶν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ὁρθολογιστικῆς χρήσεως.

‘Ωστόσο καμιὰ παιδαγωγικὴ δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ ἐγγυηθῇ μὲ βεβαιότητα δτὶ μελλοντικὰ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ πραγματοποιοῦν συνετὸ καὶ ἀρμόζοντα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀναζωογονήσεως τῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸν κάματο τρόπο κατὰ τὶς διακοπές τους. Καὶ τοῦτο, γιατὶ ἡ ὑπεύθυνη ἀγωγὴ δὲν μπορεῖ, πέρα ἀπὸ τοὺς κανόνες ποὺ θέτει καὶ τὶς ὑποδείξεις ποὺ θὰ κάνῃ, παρὰ νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλεύθερία τοῦ ἀτόμου νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν ἐλεύθερο ἀπὸ τὴν ἐργασία χρόνο του, δπως αὐτὸς θέλει. Δυστυχῶς ἡ ἐλεύθερία δὲν ἐμποδίζει ἀπὸ τὰ παραστρατήματα καὶ τὰ σφάλματα τουναντίον, κάθε ἐλεύθερίας τὸ ριζικὸ εἶναι συνδεδεμένο μὲ ἀποτυχίες καὶ ἀστοχήματα⁴⁶.

46. Tho. Litt, Technisches Denken und menschliche Bildung, 1953, σ. 55.

Ἡ ἀγωγὴ μπορεῖ μόνο νὰ βοηθήσῃ. Τὰ ἄλλα βρίσκονται καὶ κεῖνται στὴν προσάρεση τοῦ ἀτόμου.

Οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ ἔρευνες ποὺ ἔγιναν ὡς σήμερα, ἀν ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι ἥδη ὄριμος νὰ τιθασεύσῃ καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὰ τέσσο ἀξιφνα ἀνακύψαντα στὴν ἐποχὴ μας προβλήματα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, δὲν κατέληξαν σὲ σταθερὰ ἀκόμη ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια νὰ δικαιολογοῦν τόσο τὴν αἰσιοδοξία, ὃσο καὶ τὴν ἀπαισιοδοξία. «Αἰσιοδοξίᾳ ἢ ἀπαισιοδοξίᾳ ποὺ δὲν ἔχονταν βάσεις, εἶναι παραπλανητικὲς τῆς πορείας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐξίσου καταστρεπτικές», εἶπε ὁ Γιάσπερς⁴⁷.

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Θελήσαμε νὰ ἔξετάσουμε τὸ πρόβλημα τοῦ ἐλευθέρου χρόνου, τῶν διακοπῶν μας, ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε στὶς ἡμέρες μας κάτω ἀπὸ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν σημερινῶν δεδομένων τοῦ τεχνικο-βιομηχανικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῶν ἀπαιτήσεών του. Δεδομένα καὶ ἀπαιτήσεις, ποὺ παρουσιάζονται στὴν ὅλη καὶ ἐκβιομηχανίζομενη χώρα μας, στὴν ὅλη καὶ διαποτιζόμενη ἀπὸ τὸ σύγχρονο πνεῦμα τῶν δικαιωμάτων κάθε ἀνθρώπου νὰ ἔχῃ καὶ νὰ διαθέτῃ ἐλευθερο χρόνο, «νὰ κάνῃ» ὅπως λέμε, «τὶς διακοπές του». Προσπαθήσαμε νὰ σημειώσουμε ἀκροθιγώς μερικὰ ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ φαινόμενο ἀνακύπτοντα προβλήματα καὶ νὰ ἐπιστήσουμε τὴν προσοχὴ μας ἐπάνω σ' αὐτά, γιατὶ στὸν τόπο μας δὲν τὰ ἔχομε ἀκόμη ἀνακαλύψει ἀν καὶ βρίσκονται ἀνάμεσά μας, ώστόσο δὲν ἔχομε ἀσχοληθῆ καθόλου μ' αὐτά. Ἀπλῶς τὰ σημειώνω γιὰ πλατύτερες καὶ ἔξονυχιστικὲς ἔρευνες καὶ παρατηρήσεις.

'Απὸ μιὰ ἄλλη ἀποψή θελήσαμε νὰ παρουσιάσουμε μὲ τὴ σύντομη αὐτὴ ἐργασία μας μιὰ πτυχὴ τοῦ φαινομένου «ἔλευθερος χρόνος - τουρισμός», ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἑλληνικὴ κοινωνικὴ πραγματικότητα. Μείναμε περισσότερο σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὸν μὴ ἀναπτυγμένο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάθε ἀποψη παραμελημένο τουρισμὸ τῆς ὑπαίθρου χώρας μας καὶ κυρίως τῶν ὁρεινῶν μερῶν τοῦ τόπου μας, τὰ ὅποια προσφέρονται γιὰ θερινὴ διαμονὴ καὶ ἀνάπταυση, ὑγεία καὶ ἀνάκτηση ψυχικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων, τόσο — χωρὶς κομπασμὸ καὶ ἄθλια ἀλαζονεία —, ὃσο ἐλαχιστότατα μέρη τῆς ἡπείρου μας, νὰ μὴν ποῦμε κατὰ μοναδικὸ τρόπο ἀπὸ βιολογικούς, φυσικούς νόμους, ποὺ βρίσκονται σὲ συνάρτηση μὲ ἀριστους κλιματολογικούς καὶ φυσιολογικούς ρυθμούς καὶ μὲ ἔξαιρετες ὑγρομετρικὲς καταστάσεις κλπ.

Προσπαθήσαμε νὰ δώσουμε τὶς παρατηρήσεις μας ἐπάνω στὸ ἀνθρώπινο ὄλικὸ τόσο τῶν πόλεων, ὃσο καὶ τῶν κατοίκων τῆς ὁρεινῆς κυρίως ὑ-

47. K. Jaspers, Die Atomobombe und die Zukunft des Menschen, 1961, σ. 336.

παιθρου. Προχωρήσαμε τὴν τομή μας σὲ μερικὰ σημεῖα ὡς «τὸ κόκαλο» — κάτι ποὺ ἴσως προκαλέσῃ ἀντιδράσεις, διαμαρτυρίες, ἐκπλήξεις —, ἀν καὶ στὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ δὲν μπορεῖ νὰ μένουν ὅγνωστα. Τὰ πράγματα πρέπει νὰ λέγωνται ἔτσι, ὅπως εἶναι καὶ κεῖνται. Ἐκεῖνο ποὺ παρατηροῦμε χρόνια τώρα, μὲ δσα κατὰ καιροὺς γράφομε, ἀντλῶντας τὰ θέματά μας ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, τὴν πραγματικότητα, εἶναι πῶς οἱ πολλοὶ στὸν τόπο μας, παρὰ τὴ φημιζόμενη βέβαια ἀπὸ μᾶς τοὺς ἔδιους ἐξυπνάδα μας, δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε ἢ νὰ δεχθοῦμε τὴν πραγματικότητα. Ἀντιδροῦμε πεισματικά, ὅταν κανένας μᾶς πιάσῃ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θελήσῃ νὰ μᾶς τὸ ἀκουμπήσῃ ἐπάνω στὰ πράγματα. Τιμητῆς δὲ γίνομαι, ὑποχρέωσή μου ὅμως εἶναι νὰ προσπαθῶ νὰ τέμνω τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, ὅσο μοῦ εἶναι δυνατόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chabot, G.*, Les villes. Aperçu de géographie humaine, 1952.
- Dressler - Anhress, Horts*, Die Freizeitgestaltung in Deutschland, 1936.
- Frank, B. E.*, Κρήτη, μελέτη τουριστικής αναπτύξεως, τόμος Δ', έκδοσις 'Της πουργείου Συντονισμού' 1964.
- Jecarh, L. M.*, Le Tourisme et l' action de l'état, 1966.
- Klingenfuss, Kurt*, Die Erholungsrückläub, 1937.
- Knebel, Hans*, Soziologische Struktur Wanlungen im Modernen Tourismus, 1960.
- Weber, Erich*, Das Freizeitproblem, Anthropologisch-paedagogische Unterjuchung, 1963.
- Wittig, H. E.*, Schule und Freizeitgestaltung, 1960.
- Zielinski, J.*, Freizeit und Erziehung, 1954.
- Λαζαρίδον, Άρση*, Τουρισμός, «Ταχυδρόμος» 1971.
- Λογοθέτη, Μ.*, Προβλήματα και κατευθύνσεις τουριστικής πολιτικής, 1967.
- Λόγοθέτη, Μ.*, Προσαρμογή του ελληνικού τουρισμού είς τάς συνθήκας της Ε.O.K., 1963.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, Θέματα κοινωνικότητας του 'Ανθρώπου, Θεσσαλονίκη 1964.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, 'Επικαιρά κοινωνικά προβλήματα, Θεσσαλονίκη 1965.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, 'Ηθικές δριχές στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων, Θεσσαλονίκη 1965.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, Βιομηχανική 'Ἐπανάσταση, Θεσσαλονίκη 1966.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, Εἴμαστε ύπανάπτυκτοι; Θεσσαλονίκη 1966.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, 'Αγροτική Κοινωνιολογία, Θεσσαλονίκη 1967.
- Ξηροτύρη, Ιω. Ν.*, Οίκονομική Γεωγραφία, Θεσσαλονίκη 1967.
- Πονλοπούλου, Στυλ.*, 'Ο περιγγητισμὸς στὴν περιφέρεια Θεσσαλονίκης, 1968.
- Πονλοπούλου, Στυλ.*, "Εκθεσίς ἐπὶ τῶν γεωγραφικῶν πλευρῶν τοῦ περιγγητισμοῦ τῆς Ἑλλάδος, 1967.
- Παπαδοπούλου, Α.*, 'Επιδροσίς τῆς τουριστικῆς δαπάνης ἐπὶ τῶν κυριωτέρων οἰκονομικῶν μεγεθῶν, 1964.
- Τσαλουχίδη, Ιω.*, Τουριστικά θέματα, I, Ηνευματική υποδομή, Θεσσαλονίκη 1971.
- Τσούκαρη, Α.*, Ξενοδοχεῖα - Τουριστικά θέματα, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1969.
- Περιοδικά: «Σπουδαίη» τῆς 'Ανωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς καὶ «Περιγγητική» (ἀσχολούνται μὲ προβλήματα τοῦ περιγγητισμοῦ).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Εἰσαγωγὴ	365
Διακοπὲς	368
‘Η χώρα μας	369
Τὰ δρεινὰ χωριά	371
‘Ο παραθερισμὸς	375
‘Η διαφώτιση	377
Τουριστικὴ συνείδηση	380
‘Η καθαριότητα	383
Τί ἄλλο πρέπει νὰ προσέξουμε	384
Κοινὴ γνώμη - δημόσιο αἴσθημα	385
Χωρικὸς καὶ ἀστὸς	386
‘Η ψυχαγωγία	388
Οἱ γιορτὲς	389
‘Η φιλία	392
‘Ο συντηρητισμὸς	395
Τὸ ίδιότυπο	396
Οἱ προλήψεις	396
‘Η παράδοση	397
Τί ἄλλο πρέπει νὰ ξέρουμε	397
Οἱ θέρυβοι	398
‘Η ἀνία	401
‘Η ἀγωνία καὶ ἡ νευρικότητα	402
Ἐλεύθερος χρόνος καὶ ἀγωγὴ	404
Γενικὴ παρατήρηση	405
Βιβλιογραφία	407